

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra sociální a kulturní antropologie

Bc. Katarína Števková

Vedúci práce: PhDr. Jaroslav Klepal, Ph.D.

Boží domov: etnografia zbožnosti, starnutie a pastoračná moc v zariadení s
opatrovateľskou službou

Diplomová práca

Praha 2024

Čestné prehlásenie

Čestne vyhlasujem, že som diplomovú prácu s názvom *Boží domov: etnografia zbožnosti, starnutie a pastoračná moc v zariadení s opatrovateľskou službou* vypracovala samostatne na základe dát, ktoré som získala v terénnom výskume pod vedením školiteľa PhDr. Jaroslav Klepal, Ph.D., a že som uviedla všetku použitú literatúru.

V Prahe 5.3.2024

.....
Katarína Števková

Pod'akovanie

Rada by som vyjadrila vd'aku každému jednému človeku, ktorý mi pomáhal pri tvorbe diplomovej práce. V prvom rade by som sa chcela poďakovať môjmu školiteľovi, pánovi PhDr. Jaroslavovi Klepalovi, Ph.D., za jeho odborné vedenie, podporu a cenné rady pri písaní diplomovej práce. V druhom rade patrí veľká vd'aka mojim informátorom a informátorkám, s ktorými som počas rozhovorov strávila obohacujúce chvíle. Ďakujem im za ochotu zdieľať so mnou svoje výpovede - bez nich by som tento výskum nezrealizovala.

Abstrakt

Diplomová práca sa zaoberá hodnotou náboženstva v každodennom živote a jeho vplyvom na vytváranie sociálnych vzťahov v domove sociálnych služieb. Práca sa zameriava na vplyv náboženstva aj v oblastiach ako sú staroba, zbožnosť, starostlivosť a pastoračná moc. Skúmaním týchto oblastí sa tento výskum zameriava na objasnenie mnohostranných spôsobov, akými náboženské tradície, rituály a systémy duchovnej podpory ovplyvňujú životy starších obyvateľov a formujú poskytovanie starostlivosti. Práca bude založená na etnografickom terénnom výskume v Zariadení pre seniorov Senior Garden v obci Horná Seč. Cieľom diplomovej práce je prispieť v oblasti antropológie náboženstva a starostlivosti o starších tým, že objasní vplyv náboženstva v domove dôchodcov.

Kľúčové slová

Náboženstvo, náboženské hodnoty, zbožnosť, sociálne vzťahy, staroba, starostlivosť, pastoračná moc

Abstract

The thesis deals with the value of religion in everyday life and its influence on the formation of social relationships in a social services home. The thesis also focuses on the influence of religion in areas such as old age, piety, caring and pastoral power. By exploring these areas, this research aims to illuminate the multifaceted ways in which religious traditions, rituals and spiritual support systems influence the lives of older residents and shape the provision of care. The thesis will be based on ethnographic fieldwork in a nursing home facility in the village of Horna Sec. The aim of the thesis is to contribute to the anthropology of religion and elderly care by elucidating the impact of religion in a nursing home.

Key words

Religion, religious values, piety, social relations, old age, care, pastoral power

Obsah

<i>Úvod</i>	6
<i>Teoretická časť</i>	14
1 <i>Pastoračná moc</i>	14
1.1 <i>Pastoračný pracovník v roli pastiera</i>	17
1.2 <i>Pastoračná starostlivosť</i>	20
1.3 <i>Rola pastoračnej starostlivosti v životoch starších ľudí</i>	23
2 <i>Starostlivosť</i>	24
2.1 <i>Miesto opatrovateľa v živote starého človeka</i>	25
2.2 <i>Starostlivosť o telo starého človeka</i>	27
3 <i>Staroba a vzťah s Bohom</i>	31
<i>Metodologická časť</i>	36
<i>Na ceste k zelenému domu</i>	36
<i>Ona si píše!</i>	39
<i>Vnučka alebo výskumník?</i>	46
<i>Etnografia domova</i>	48
<i>Boží domov</i>	48
4 <i>Pastoračná moc v zariadení</i>	52
4.1 <i>Evanjelické služby Božie</i>	52
4.2 <i>Katolícka svätá omša</i>	55
4.3 <i>Bohoslužby Cirkvi bratskej</i>	58
4.4 <i>Ranné stíšenie Cirkvi bratskej</i>	60
4.5 <i>Stretnutia s Činnou</i>	62
5 <i>Starostlivosť v zariadení</i>	67
5.1 <i>Staráme sa o nich</i>	70
5.2 <i>Telá bez duše</i>	72
5.3 <i>Poznáme ich príbeh</i>	74
5.4 <i>Smrť – Počkala na mňa</i>	76
6 <i>Staroba v zariadení</i>	81
6.1 <i>Zakazujem vám zostarnúť</i>	81
6.2 <i>Omša na izbe</i>	84
6.3 <i>Vzťahy v zariadení</i>	85
<i>Záver</i>	91
<i>Literatúra</i>	96

Úvod

Moja spomienka na Senior Garden, miesto, kde som robila výskum, siaha až do roku 2012. Chodievala som tam ako dobrovoľníčka. Moja náplň práce bola sústredená hlavne na rozprávanie sa s klientami a klientkami, a tiež som pomáhala pri aktivitách, ktoré mali cieľ ich rozvíjať. Chodila som sem s mojím otcom, ktorý sa neskôr stal riaditeľom tohto zariadenia. Zoznámila som sa so všetkými klientami a klientkami. Ráno sme chodievali na „ranné stíšenia“, takto vždy začínal nový deň. Ranné stíšenie znamená nájsť si ráno čas na duchovné zamyslenie, čas na modlitby a tiež čas na spoločné stretnutie s ostatnými, ktorí majú záujem takto začať nový deň. Stíšenie prebiehalo nasledovne. Všetci sa ráno stretli v jedálni, sociálna pracovníčka predstavila aký je deň, aký je dátum a na aký program sa môžu klienti a klientky tešiť. Po týchto oznamoch sa čítalo buď z Biblie alebo z knihy, v ktorej sú zamyslenia na každý deň. Nakoniec sa spievali dve piesne. Tieto stíšenia prebiehajú v rovnakom formáte dodnes. Vždy sa mi veľmi páčilo, ako klienti sedeli okolo riaditeľa a spoločne počúvali a spievali. Už vtedy som si všimla, že je tam „kresťanská atmosféra“. Rozhovory sa pre mňa stali vzácnym stráveným časom, pretože som mala možnosť spoznať klientov a klientky osobnejšie. A tak sa aj stalo. Veľmi som sa zblížila s jednou pani, ktorá sa mi stala akoby starou mamou. Bolo jej ťažšie rozumieť, ale rozumela som, čo mi chcela povedať. Ukazovala mi Bibliu, že si ju rada číta, a cez leto vždy chodila po vonku so šraubovákom a vyberala burinu z chodníka.

V roku 2022 som znovu navštevovala zariadenie pre seniorov Senior Garden a pomáhala som tam robiť rozvíjajúce aktivity. Strávila som tam tri letné mesiace. Vytvorili sme si vzácné vzťahy, ktoré trvajú dodnes. Každé ráno som prichádzala na toto miesto s pokorou, láskou a úsmevom, pretože som si uvedomila, že je to ich posledný čas na zemi, a preto je dôležité, aby ten čas bol pre nich príjemný. Zoznámila som sa s mnohými klientkami, ale na jednu si spomínam viac, pretože často hovorila, že ju bolí brucho. Sťažovala sa na bolesť, chodievala som za ňou a hovorila jej, že ma to veľmi mrzí, ale nemám liek, ktorý by jej pomohol. Mala rakovinu pankreasu. Uvedomila som si, že mala bolesti, potrebovala niekoho, kto bude pri nej a bude sa s ňou rozprávať. Potrebovala byť s niekým. Čoskoro zomrela.

Čas strávený v tomto zariadení mi ukázal dva rozmery, ktoré sú tu veľmi viditeľné a vo svojej podstate veľmi silné. Prvým je sociálny rozmer, ktorý zahŕňa vzťahy a starostlivosť. Druhým je duchovný rozmer, ktorý som mohla vnímať cez aktivity rôznych

cirkví, pôsobiacich v zariadení, cez pozorované prejavy zbožnosti klientov a klientok, aj cez hodnotové nastavenie zariadenia.

Výskumná téma diplomovej práce je zameraná práve na vplyv náboženstva na život seniorov v takomto zariadení. Mojm cieom bolo zistiť, ako sa podieľa osobná zbožnosť na formovaní a upevňovaní špecifickej sociability ľudí, ktorí poslednú etapu svojho života prežívajú v prostredí inštitucionálnej starostlivosti.

Starnutie je fascinujúci fenomén, ktorým sa po celé stáročia zaoberali spisovatelia a filozofovia. Na starnutie sa spoiatku nahliadalo len cez potreby človeka, napr. mať vyváženú stravu, mať dostatok pohybu, udržiavať aktívny životný štýl. Stále viac sa však stávala naliehavou téma zdravotnej a sociálnej starostlivosti, čo bolo ovplyvnené vyšším nárastom staršej populácie (Denham, 2016). Zvýšený počet starých ľudí v industrializovaných krajinách znamenal nielen zvýšený nárast ľudí v seniorskom veku, ale aj vymedzenie staroby ako novej sociálnej kategórie a formovanie vzťahu spoločnosti k nej (Káčerová a kol. 2013). Peter Mareš (1998) píše, že ide o zmenu postavenia seniorov v kontexte prebiehajúcich zmien v systéme sociálnej hierarchie.

Starostlivosť je sociálne a historicky situovaná. Vyvíjala sa postupom času a naberala iný rozmer počas období politických zmien, vojen a migrácie v európskych krajinách. Spoiatku sa všetka starostlivosť o starých ľudí sústredovala v rodinách, potom sa starostlivosť presunula do kláštorov, kde sa o ľudí starali rehoľné sestry, neskôr sa vytvorili nemocnice ako zdravotné inštitúcie a postupom času sa pre starých ľudí vytvorili domovy dôchodcov; tie sú výsledkom transformácie zdravotných zariadení. O tom píše aj Dana Farkašová (2010) v rámci slovenskej histórie starostlivosti: prínosom kresťanstva v roku 863 začali vznikať miesta pre chorých a starých, rozvíjalo sa kláštorné liečiteľstvo. V 11. storočí na Slovensku vznikajú prvé kláštory, ktoré majú charitatívne poslanie a venovali sa aj starostlivosti o chorých (Farkašová, 2010).

V minulosti sme zariadenie pre seniorov nazývali domovmi dôchodcov, starobincami alebo chudobincami, čo predstavovalo miesto pre starých a chudobných ľudí, o ktorých sa nemal kto postarať. Chudobinec alebo starobinec sa považovali za miesta s veľkým počtom lôžok a osôb, v Anglicku a vo Walese v roku 1960 bolo 300 takýchto inštitúcií s 250 lôžkami; tieto miesta boli označované ako veľké ústavy (Gold & Kaufman, 1970). V roku 1947 Nuffieldský výbor predložil návrh na vytvorenie malých domovov, ktoré by slúžili pre „normálnych starých ľudí“, ktorí nie sú schopní žiť nezávislý život. Priestory malých domovov boli predpokladané pre 30 – 35 ľudí, tento návrh sa začal realizovať až o dve desaťročia neskôr (Gold & Kaufman, 1970). V 20. storočí sa domov

dôchodcov stáva miestom, kde si klient alebo klientka prenajímajú lôžko v izbe so sociálnym zariadením, v tomto zariadení majú pravidelnú stravu, celodennú starostlivosť a priestor na spoločenské aktivity (A brief history, 2015). Napriek sekularizácii spoločnosti a vzostupu štátnych a súkromných zariadení pre seniorov, cirkevné zariadenia pre seniorov stále existujú a dokonca sa tvoria nové z niekoľkých dôvodov, ktoré sú potvrdené rôznymi štúdiami a odbornou literatúrou. Mnohí starší ľudia a ich rodiny si vážia duchovné a náboženské hodnoty, ktoré cirkevné zariadenia ponúkajú. Tieto zariadenia často poskytujú duchovnú podporu, bohoslužby a náboženské aktivity, čo môže byť pre veriacich seniorov veľmi dôležité (Kimble & McFadden, 2003). Pre mnohých je možnosť praktizovať svoju vieru a byť súčasťou náboženskej komunity v starobe veľmi upokojujúca a dôležitá. Cirkevné zariadenia často kladú dôraz na holistickú starostlivosť, ktorá zahŕňa fyzickú, emocionálnu aj duchovnú pohodu seniorov. Tento prístup môže byť pre mnohých atraktívny, pretože ponúka viac ako len základnú starostlivosť o telo - aj podporu duševného a duchovného zdravia (Witte & Alexander, 2007). Domovy dôchodcov boli založené za dvojakým účelom. Prvý bol materiálny a priestorový – vytvoriť priestor špeciálne navrhnutý pre starých a chorých, poskytnúť im vhodné podmienky na život a starostlivosť. Druhý účel bol duchovný a spoločenský – ponúknuť miesto, kde jednotlivci môžu nájsť pokoj, prežívať svoje náboženstvo a naplňovať duchovné potreby v spoločensve.

Vývoj sociálnej starostlivosti v Československu mal podobný rozmach v oboch krajinách. V bývalom Československu (po r. 1945) nachádzame veľkokapacitné sociálne zariadenia, ktoré slúžia pre rôzne postihnutých občanov (telesne postihnutí, duševne postihnutí rôzneho veku). Takáto situácia bola v celej západnej Európe (Krupa et al., 2006, s. 12). Západná Európa prechádzala zmenou deinštitucionalizácie a komunitnej starostlivosti po roku 1970, avšak v Československu zostal inštitucionálny koncept sociálnej starostlivosti (Káčerová a kol. 2013). Zmena v Českej republike a Slovenskej republike nastala vďaka zákonu č. 180/1990, ktorý priniesol zrušenie starostlivosti pod vedením štátu. Rok 1990 sa stal míľnikom, pretože poskytovateľmi starostlivosti už mohli byť organizácie alebo občania, ktorým štát mohol prispievať financiami (Káčerová a kol. 2013). V oboch republikách platí, že domov dôchodcov bol určený pre občanov, ktorí poberali starobný dôchodok a zároveň potrebovali pre svoj nepriaznivý zdravotný stav sústavnú starostlivosť inej osoby, ktorú občanovi nemohla zabezpečiť rodina ani opatrovateľská služba (Káčerová a kol. 2013, s. 55). Slovensko sa po roku 1990 odmietalo venovať téme starostlivosti, pretože v tom období nastali veľké spoločenské zmeny. Reštitúcie boli jednou zo zamestnávajúcich tém a množstvo financií bolo investovaných do nových stavieb. Staré budovy, v ktorých boli

sociálne zariadenia, sa sťahovali do nových priestorov (Woleková & Petijová, 2007). Aj z tohto dôvodu obe krajiny v starostlivosti o seniorov napredovali iným spôsobom a líšili sa v transformačných procesoch.

Domovy dôchodcov sú jediná forma bývania pre seniorov, ktorá je medzinárodne rozšírená. Dochádza k migrácii seniorov, ktorí hľadajú dostupnejšie služby, a tiež k migrácií opatrovateľov a opatrovateliek, ktorí hľadajú lepšie platené pracovné miesto. Túto myšlienku môžeme vidieť v článku od Petry Ezzeddine a Kristine Kraus (2019) o migrácii seniorov v 21. storočí. Píšu, že krajiny Vyšehradskej štvorky (Slovensko, Česká republika, Poľsko a Maďarsko) prechádzajú veľkými zmenami v oblasti starostlivosti o seniorov. Dochádza napríklad ku marketizácii, čo znamená, že v dnešnej dobe vzniká množstvo súkromných domovov dôchodcov, ktoré financujú firmy alebo podnikatelia, a tak pracujú na ziskovej báze. Druhou výzvou pre krajiny vyšehradskej štvorky je emigrácia opatrovateliek do bohatších európskych krajín, po ich odchode vzniká medzera v starostlivosti pre domácich starých ľudí (Ezzeddine & Kraus, 2019). Tieto zmeny majú vplyv na rodiny a staršiu populáciu v krajinách, kde sa rýchlo zvyšuje počet starších ľudí. S narastajúcim počtom seniorov sa zvyšuje aj dopyt po starostlivosti a podpore. Avšak kvôli týmto zmenám v sociálnom a zdravotnom systéme môže vzniknúť medzera medzi potrebami starších ľudí a dostupnými službami. Táto medzera môže mať vplyv na životy starších ľudí, najmä ak sa nachádzajú v krajinách, kde sú náklady na starostlivosť vyššie a zdroje sú obmedzené (Ezzeddine & Kraus, 2019).

Starostlivosť o seniorov prešla rôznymi fázami, kým sa vyvinula do podoby, ako ju poznáme dnes. Procesom predchádzalo formovanie samotného priestoru pre starých ľudí, kladenie dôrazu na dôležitosť tejto témy v spoločnosti, ale i skvalitňovanie a pokrok samotnej starostlivosti. Na starostlivosť o seniorov mal vplyv aj proces sekularizácie, alebo „odkúzlenie“ sveta. Sekularizáciu popisuje Miloš Havelka (2013, s. 225-226) v troch bodoch. Píše, že sekularizácia je pojem označujúci „okupovanie alebo skonfiškovanie cirkevného majetku“, jeho prevedenie do svetských rúk a svetské využívanie. Druhým dopadom sekularizácie bolo „odcirkeňovanie“, čo zahŕňa politické obmedzovanie (politický priestor má byť neutrálny, ale rešpektujúci všetky náboženstvá), inštitucionálne oslabovanie a kultúrnu izoláciu cirkví v rôznych oblastiach, ako napr. školstvo, politika, veda, každodenný život, voľný čas a práca. Tento proces vedie k oddeleniu cirkvi od štátu a oslobodeniu jednotlivcov a spoločenských skupín od cirkevných väzieb, ale nie k úplnému zániku náboženskej viery (Havelka, 2013). Tretí význam sekularizácie sa viaže na „odnáboženštvovanie“ a spája sa s premýšľaním o "intelektuálnom pokroku ľudstva" a o

odchode od náboženských presvedčení v mene vedeckých, svetských a pragmatických argumentov. Tento význam sekularizácie je spojený so zjemňovaním náboženských vplyvov vo verejnom aj súkromnom živote a v spoločenských a kultúrnych formách (Havelka, 2013). Peter Berger (1999) píše, že počiatky sekularizácie sa často spájajú s procesmi 50.-60. rokov 20. storočia, ale počiatok nájdeme už v období osvietenstva. Podľa Pippa Norris a Ronald Inglehart (2004) sa religiozita udržiavala najmä v okrajových oblastiach, kde žili chudobní a zraniteľní ľudia, ktorí sa báli o svoj život. Naopak, v bohatých postindustriálnych krajinách bola v popredí sekularizácia. Pippa Norris a Ronald Inglehart (2004) píše, že predikcia Durkheima bola, že v priemyselných spoločnostiach postupne zaniknú duchovné a morálne úlohy náboženských inštitúcií okrem formálnych obradov, ako sú narodenie, sobáš a krst. Berger (2003) píše, že v čase osvietenstva myslitelia podporovali sekularizmus, pretože sa odstraňovali náboženské javy, ktoré predstavovali poverčivosť a zaostalosť. Táto myšlienka tvrdí, že modernizácia nevyhnutne vedie k poklesu významu náboženstva v spoločnosti aj v životoch jednotlivcov. Ale táto myšlienka sa ukázala ako nesprávna. Ako píše Talal Asad (2003), náboženstvo v modernom svete nezaniká, práve naopak; dochádza k „oživeniu náboženstva“ v zmysle pridania morálneho rozmeru k sekulárnej politike a environmentálnym záujmom. Inými slovami, náboženstvo môže ponúknuť hodnoty a normy, ktoré obohatia a zlepšia rozhodovanie a prístupy v týchto oblastiach. Dnešný svet je vysoko náboženský, určite nie sekularizovaný.

Talal Asad (2003) spomína jednu výnimku, a to západnú Európu, o ktorej môžeme tvrdiť, že pôvodná teória sekularizácie platí. Ukázalo sa, že v západnej Európe dochádzalo k poklesu tradičných náboženských hodnôt a presvedčení, a tiež sa znížila návštevnosť kostolov. Východná časť Európy prináša zopár otázok. Došlo k rovnakej sekularizácii ako v západnej Európe? Priniesol pád komunizmu nárast religiozity? Táto diskusia je sťažená tým, že máme nedostatok literatúry, kde by sme mohli tieto výsledky získať. Počas tohto obdobia boli odpovede o religiozite skreslené, pretože ľudia mali strach z vládnych sankcií a z toho dôvodu sa nerobili prehľady a štatistiky v tejto oblasti (Norris & Inglehart, 2004). Irena Borowik (2002) tvrdí, že po rozpade Sovietskeho zväzu sa v oblastiach strednej a východnej Európy právne postavenie cirkví zmenilo a do popredia sa dostáva slobodné vierovyznanie človeka. Prirovnáva obraz religiozity, kedy v týchto Sovietskych krajinách bol presadzovaný ateizmus, k západnej Európe, kde sa sekularizácia rozvinula spontánne (cituje Borowik, 2002, s.113, citované v Norris & Inglehart, 2004).

Sekularizácia priniesla rozsiahle zmeny v spoločnosti a prispela k nestrannosti v inštitúciách, napr. v domovoch dôchodcov. Sekularizmus zmenil prístup k starostlivosti

o starých ľudí, čím sa domovy dôchodcov stali menej nábožensky orientovanými a viac komunitnými a súkromnými inštitúciami, zameranými na rôznorodé potreby starnúcej populácie. V 18. storočí politické udalosti po francúzskej revolúcii prispeli k zrýchleniu sekularizácie nemocníc, čo malo vplyv na zakladanie nenáboženských nemocníc, podporovaných darcami (Healy & McKee, 2002). Výzvy, ktorým dnes čelí zdravotníctvo v rámci sekularizmu sú nasledovné. Prvá výzva vytvára etickú dilemu v starostlivosti o starého človeka v poslednom štádiu života. Druhou výzvou v sekularizovanej spoločnosti je empatia a nedostatok súcitu a treťou výzvou je neuprednostňovanie pacientov na základe sociálneho postavenia a príjmu (Jensen, 2023).

Elizabeth B. MacKinlay a Corinne Trevitt (2007) píšú, že naša spoločnosť je z veľkej časti sekulárna, ale duchovná starostlivosť by mala mať dôležité miesto v starostlivosti o starých ľudí, nakoľko práve v období staroby starí ľudia vyhľadávajú duchovno a hľadajú odpovede na zmysel života, transcenciu a nádej.

Elizabeth B. Mackinley (2001) hovorí, že v 20. a 21. storočí sa do popredia znovu dostáva duchovno. Neprimeraná individualizácia v spoločnosti vytvorila potrebu po komunitnom živote. Postupne sa objavuje aj potreba vzťahu s bytosťou mimo ľudí. Niektorí si duchovnú túžbu po vzťahu napĺňajú Bohom, iní hľadajú naplnenie svojich túžob v bohatstve, moci a postavení.

Antropologické porozumenie náboženstvu/religiozite je mnohostranné a zahŕňa rôzne teoretické prístupy. Náboženstvo je videné nielen ako systém viery, ale aj ako kultúrny fenomén, ktorý plní rôzne sociálne, psychologické a symbolické funkcie. Antropológovia sa snažia pochopiť, ako náboženstvo ovplyvňuje ľudské správanie, sociálne štruktúry a kultúrne významy a ako je naopak ovplyvňované týmito faktormi. Edward E. Tylor tvrdil, že minimálna definícia náboženstva je „viera v duchovné bytosti“ (Tylor, 1958 citované v Bowie, 2006, s. 20). Filozof a psychológ William James definoval náboženstvo ako „pocity, činy a zážitky jednotlivcov v ich osamelosti, nakoľko sa týkajú ich vzťahu k tomu, čo považujú za božské“ (James, 1902, citované v Bowie, 2006). Náboženstvo je bežne definované ako systematický súbor hodnôt, presvedčení a správania súvisiacich so spiritualitou, ktorý je organizovaný a zdieľaný v rámci komunity a prenášaný v priebehu času (Canda & Furman, 2010; Moss, 2005). Vo väčšine definícií sa spiritualita vzťahuje na vnútornú subjektívnu skúsenosť, zatiaľ čo náboženstvo sa vzťahuje na organizované systémy viery (Zinnbauer a kol., 1997; Zinnbauer, Pargament a Scott, 1999, citované v Thauvoeye a kol. 2019). Ako sa v nás rozvíja spiritualita? Kto nám ju vstupuje? V literatúre je zložitá nájsť konkrétnu alebo definitívnu definíciu spirituality, vždy ide o osobné

prežívanie vzťahu s Bohom. Jedna definícia, ktorá mi prišla zrozumiteľná, je od Thibault (1961) - v striktno náboženskom zmysle je duchovno spôsob, akým si človek rozvíja svoj vzťah s Bohom, hodnoty a činnosti, ktoré s tým súvisia (citované v Mackinley, 2001, s. 49). Spiritualita je odpoveďou vo forme služby druhým, čo vychádza zo vzťahu a skúseností človeka s Bohom (Benner, 1998).

Podľa Holly Nelson – Becker a Edward Canda (2008) predstavuje náboženstvo zdieľané komunitné princípy ako je duchovné presvedčenie, hodnoty, správanie a posvätnosť. Myšlienku, že starí ľudia sa utiekajú v starobe k Bohu a vyhľadávajú vo väčšej miere náboženstvo, by sme mohli označiť za pravdivú. Podkladám túto myšlienku dvomi argumentmi. Nelson – Becker a Canda (2008) píšú vo svojej práci, že človek, ktorý v starobe čelí chorobám a výzvam smrteľnosti, zvyšuje pozornosť na spiritualitu, pretože prehodnocuje zmysel života alebo premýšľa nad Božími plánmi. Podobnú myšlienku uvádza psychológ Starbuck (1991), keď dospel k záveru, že ľudia majú tendenciu stať sa duchovnejšími, keď starnú, a že ich „viera v Boha“ s pribúdajúcimi rokmi narastá na dôležitosť (ako citujú Baker & Nussbaum, 1997, s. 34 citované v Pamela Lynn Schultz-Hipp, 2012). Aj z tohto dôvodu som chcela preskúmať, ako reálne sú duchovné potreby seniorov a aké majú možnosti pri napĺňaní duchovných potrieb a prežívaní svojej osobnej zbožnosti.

Zariadenie pre seniorov Senior Garden v Hornej Seči vníma ako dôležité vo svojej činnosti dva rozmery, a to sociálny a duchovný. Mňa zaujímalo, či osobná viera v Boha ovplyvňuje život seniorov v tomto zariadení, či vplýva aj na vytváranie ich vzájomných vzťahov, či ich zbožnosť pretrvala od detstva, a aké konkrétne duchovné potreby majú. Zaujímalo ma tiež, ako reagujú na zbožnosť klientov pracovníci, napr. opatrovatelky. Z tohto dôvodu som sa rozhodla zrealizovať výskum priamo v zariadení Senior Garden Horná Seč, ktoré tak bolo mojím etnografickým kontextom, v ktorom som mohla pozorovať tieto procesy v konkrétnych podmienkach a s konkrétnymi ľuďmi. Senior Garden je nezisková organizácia, ktorá vznikla v r. 2010 a od apríla 2012 prevádzkuje zariadenie pre seniorov v obci Horná Seč v levickom okrese. V tejto práci sa tak usilujem o porozumenie dynamiky, v ktorej náboženstvo formuje skúsenosť jednotlivcov a ich sociabilitu vo vzťahu k moci a transcencii, veku a starostlivosti.

Výskumnú tému rozoberám v rámci troch oblastí – pastoračná moc, starostlivosť a staroba. Zameriavala som sa na vplyv náboženstva na tieto oblasti.

V teoretickej časti načrtávam teoretické koncepty práce. Rozdelila som si ju na tri hlavné kapitoly, a to: pastoračná moc, starostlivosť a staroba. Pastoračnú moc ďalej

rozoberám v podkapitolách, kde sa snažím načrtnúť úlohu pastoračného pracovníka, pastoračnú starostlivosť a úlohu pastoračnej starostlivosti v životoch starých ľudí. Druhú kapitolu venujem starostlivosti a jej dôležitosti v opatrovateľskej službe o starých ľuďoch. Podkapitoly, o ktorých píšem, sú dve – miesto opatrovateľa v živote starého človeka a starostlivosť o telo starého človeka, kde sa venujem aj umieraniu. Posledná kapitola v teoretickej časti sa venuje starobe, tam sa venujem najmä starobe všeobecne a vzťahu s Bohom.

Metodologickú časť som rozpisovala v troch kapitolách, kde podrobne opisujem vstup do terénu, priebeh rozhovorov a zúčastnených pozorovaní. Píšem o svojej pozicionalite vo výskume, čo zahŕňa reflexiu môjho postavenia a vplyvu na výskum. Predstavujem moju gatekeeperku, osobu, ktorá mi pomohla nadviazať kontakt s klientami a klientkami a zabezpečiť prístup k potrebným dátam.

V empirickej časti sa zameriavam na analýzu údajov, ktoré som získala počas výskumu. Táto časť je rozdelená do troch hlavných kapitol, ktoré zodpovedajú teoretickým konceptom: pastoračná moc v zariadení, starostlivosť v zariadení a staroba v zariadení. V každej kapitole analyzujem získané údaje a prepájam ich s teoretickými poznatkami a vlastnými pozorovaniami a rozhovormi. Týmto spôsobom sa snažím poskytnúť komplexný a hĺbkový pohľad na skúmanú tému.

Teoretická časť

1 Pastoračná moc

Žijeme v spoločnosti, ktorá je tvorená rôznymi štruktúrami ako sú politické, sociálne, kultúrne, právne a náboženské inštitúcie. Každá štruktúra vytvára iný tlak moci, kontroly a vedenia človeka k svojim cieľom. Mohli by sme povedať, že človek je celý život pod nadvládou štruktúr, ktoré ho formujú. Štruktúry vytvárajú rôzne inštitúcie, v ktorých sme formovaní za určitým cieľom. Štruktúry, s ktorými pracujem v práci sú najmä náboženská a sociálna. Spoločnosť je postavená na rôznych hodnotách a má svoje predstavy o tom, ako by sa mal človek správať a kam by mal smerovať. Akékoľvek politické zriadenie, či už monarchia, demokracia, autoritárstvo, diktatúra sú formy vládnutia, ktoré vytvárajú kontrolu nad spoločnosťou. V tejto práci sa venujem inému typu vládnutia, ktoré sa zameriava na jednotlivca. Svojím výskumom som pozorovala, ako prebieha pastorácia seniorov v zariadení. Tento druh duchovného vedenia môžeme oprieť o koncept pastoračnej moci podľa Michel Foucaulta (2007). Pastoračnú moc rozpracoval vo svojich neskorších dielach, najmä počas prednášok Collège de France v 70. a 80. rokoch. Foucault analyzoval, ako sa pastoračná moc vyvinula z kresťanskej duchovnej praxe do moderných foriem sociálneho riadenia a kontroly.

Koncept pastoračnej moci pochádza z kresťanstva, a je prekvapivé, že nemá počiatok v gréckom alebo rímskom myslení. Najzaujímavejšie na tomto koncepte moci je, že svoje korene má v koncepcii pastiera a jeho oviec. Pastier predstavuje cirkev, stará sa a vedie ovce, ktoré predstavujú jednotlivcov. Pastoračná moc sa stala novým konceptom pre Západ (Foucault, 2007).

Na začiatku svojej prednášky Foucault spomína pojem „vládnúť“. Hovorí, že význam slova vládnuť si prešiel rôznym vývojom v 13.-15. storočí. Prvý význam vládnutia predstavuje podľa Foucaulta (2007) sprevádzanie človeka, usmerňovanie na ceste vpred; nabralo to v tom čase materiálny aj priestorový význam. Slovo vládnuť zahŕňalo aj morálny rozmer v zmysle aktívnych a dobromyseľných činností. Druhý význam vládnutia je politický, ako ho poznáme dnes. Foucault (2007) píše, že človek neovláda štát, územie alebo politické štruktúry. To, čomu vládne, sú vždy ľudia, jednotlivci alebo skupiny. Pôvodnú myšlienku vlády nad ľuďmi treba hľadať na predkresťanskom a kresťanskom Východe a prejavuje sa v dvoch formách. Po prvé v myšlienke a organizácii moci pastoračného typu, ktorá sa spája napríklad s kráľmi, Bohom, pastiermi, náčelníkmi, kde ľudia zaujali miesto

„stáda“/skupiny, o ktoré sa panovník stará. A po druhé v praktickej aplikácii duchovného vedenia a usmerňovania.

Foucault (2007) píše, že pastier alebo kráľ sú pod vládou Boha a na konci mu „stádo“/ľudí odovzdajú. Pastierska sila sa uplatňuje hlavne v hebrejskom vnímaní Boha ako pastiera, keď sa ľud presúva z miesta na miesto. To môžeme vidieť aj v Biblii, kedy Boh povolá Mojžiša, aby vyviedol jeho ľud z útlaku Egypta a priviedol ich do Zaslúbenej zeme. „Hospodin ich však predchádzal a ukazoval im cestu vo dne oblačným stĺpom a v noci stĺpom ohnivým, aby im svietil, takže mohli putovať dňom i nocou. Oblačný stĺp sa nevzdialil od ľudu vo dne ani ohnivý stĺp v noci“ (Exodus, 13:21-22).

Základným cieľom pastoračnej moci je spása. Pastoračná moc má dva významy: prvý predstavuje silu starostlivosti, čo znamená, že sa pastier stará o svoje stádo a o jednotlivcov. Druhý význam pastoračnej moci je sila individualizácie – pastier sa môže starať o svoje stádo dovedy, kým má nad ním kontrolu (Foucault, 2007).

„Myšlienka pastoračnej moci je myšlienkou moci uplatňovanej nad davom, a nie nad územím. Je to sila, ktorá vedie k cieľu a funguje ako sprostredkovateľ k tomuto cieľu. Ide teda o moc s účelom pre tých, na ktorých sa uplatňuje, a nie o účel pre nejakú nadradenú jednotku, akou je mesto, územie, štát [... †]. Napokon, je to sila zameraná na všetkých a každého v ich paradoxnej ekvivalencii, a nie na vyššiu jednotu tvorenú celkom“ (Foucault, 2007, s. 174). Inými slovami je pastoračná moc forma moci, ktorá sa zameriava na jednotlivcov a skupiny, nie na geografické územia. Jej účelom je vedenie a starostlivosť o jednotlivcov pre ich vlastné dobro, ktorým táto moc vytvára duchovné a morálne vedenie. Táto moc pôsobí na každého jednotlivca rovnakým spôsobom, zdôrazňujúc rovnosť a starostlivosť o každého. Nie je zameraná na vyššie vytvorenie nejakej jednotky, akou je štát alebo národ.

Hlavnou úlohou Boha, pastiera alebo kráľa je, aby sledoval a dohliadal na svoje stádo ako celok, ale dohliadal tak zároveň na jednotlivcov (Siisiäinen, 2015). Pastier by mal svojou činnosťou bdenia sledovať stádo všade a v každom okamihu. Pastoračný pohľad – pohľad Boha alebo jeho pozemského predstaviteľa – je totalizujúci alebo globálny: snaží sa dohliadať na množstvo in toto (vcelku). Okrem toho, pastoračný pohľad je zároveň individualizujúci: snaží sa odhaliť každú jednotlivú „ovcu“ v jej osobitosti a jedinečnosti (Foucault, 2004: 132, 157, 183–88; 2001, citované v Siisiäinen, 2015). Pastoračný pohľad podľa Foucaulta nesie názov „pastoračná optika“. Foucault svoju analýzu zhrňa tvrdením, že kresťanské duchovné smerovanie tvorí trojuholníkový dispozitív (sieť tvorená inštitúciami, zákonmi, administratívnymi opatreniami, vedeckými výroky, filozofickými a

morálnymi filantropickými postojmi a mnohými inými; táto sieť má konkrétne dopady na spoločnosť a jedinca). Funguje to prostredníctvom neustáleho sklbenia medzi tromi nevyhnutnými operáciami: (1) počúvanie (prijímanie a plnenie príkazov vydaných pastorm), (2) sledovanie a videnie seba samého (sebaskúmanie) a (3) diskurz a reč (komunikácia videnia seba samého pastorovi/spovedníkovi pri spovedi) (Foucault, 2012, s. 284, citované v Siisiäinen, 2015). Je to obetavé vedenie, kde pastier-vodca koná v najlepšom záujme ľudí. Táto služba je možná len vďaka poznaniu ľudí. Foucault teda nachádza silu tohto vzťahu vo spovedi a tvrdí, že pastoračnú moc „nemožno uplatňovať bez poznania vnútra mysle ľudí, bez skúmania ich duše, bez toho, aby sme ich prinútili odhaliť ich najvnútornejšie tajomstvá. Zahŕňa znalosť svedomia a schopnosť ho riadiť“ (1983: 214).

Foucault však ukázal, že model pastoračnej moci sa v priebehu času transformoval a prenikol do svetských inštitúcií ako sú školy, nemocnice a ďalšie formy štátnej správy. Thomas Biebricher (2001) píše, že proces sekularizácie spôsobil, že pastoračná moc sa rozšírila do celého sociálneho tela a našla podporu v mnohých inštitúciách. Sám Michel Foucault si všimol spojenie medzi pastoračnou mocou a sociálnou politikou. Tvrdil, že v procese sekularizácie pastoračná moc opustila "cirkevnú inštitucionalizáciu" (Foucault, 1983, s. 214) a prešla do rozmanitých náboženských amalgamácií¹ (Biebricher, 2011).

Brian Kaylor (2011) píše, že sa od ľudí plne očakáva, že sa budú spoliehať na duchovného vodcu, pretože iba tento vodca, ako pastier, môže skutočne priviesť k spaseniu a večnému životu. Ak človek nenasleduje duchovného vodcu, ohrozuje svoje duchovné blaho. Preto ľudia odovzdávajú všetky duchovné záležitosti a autoritu svojmu pastierovi alebo vodcovi. Foucault však tvrdil, že takýto oddaný vzťah medzi jednotlivcom a duchovným vodcom je nebezpečný, pokiaľ ide o doktrínálne otázky, pretože jednotlivec odovzdáva všetko do rúk duchovného vodcu, odovzdáva mu všetku moc rozhodovania a pravdy. Nastáva problém, ak sa jednotlivec rozhodne nesúhlasiť alebo sa chce proti duchovnému vodcovi postaviť, pretože vzbúriť sa voči vodcovi znamená vzbúriť sa voči Bohu – „Dobrému pastierovi“ (Kaylor, 2011). Aj Raymond Burke (2004) hovorí, že rolu pastiera v Katolíckej cirkvi môžeme vidieť v osobe biskupa alebo kňaza, ktorým Kristus dáva milosť konať ako pastierom pri sviatostiach. „Z milosti posvätného stavu je celá bytosť biskupa a kňaza odovzdaná Kristovi, aby v nich mohol pôsobiť, aby nás učil, posväcoval, viedol a usmerňoval“ (Burke, 2004, s. 20, citované v Kaylor, 2011).

---

¹ náboženská amalgamácia je proces, pri ktorom dochádza k zlučovaniu rôznych náboženských tradícií, vier, praktík a symbolov do nového, synkretického náboženstva alebo náboženského systému.

1.1 Pastoračný pracovník v roli pastiera

Pastoračná moc zahŕňa dve základné zložky: pastiera a jeho stádo; teda ľudí, o ktorých sa stará. Rada by som priblížila rolu a povinnosti pastoračného pracovníka so zameraním na úlohu pastiera. Pastor a pastoračný poradca plnia odlišné, ale navzájom dopĺňajúce sa úlohy. Pastor ako vedúci miestneho zboru, je zodpovedný za duchovné vedenie a správu komunity. Pôsobí ako pastier, ktorý vedie, učí a spravuje stádo, poskytuje duchovnú podporu a motivuje členov k dosahovaniu cieľov cirkvi. Pastoračný poradca, ktorý pôsobí ako psychoterapeut, podporuje jednotlivcov v rozvoji ich vlastných schopností a autonómie. Tento poradca vytvára štruktúrované prostredie, ktoré klientovi umožňuje riešiť emocionálne konflikty a dosahovať osobný rast (Murphy, 1974). Pastor alebo pastoračný pracovník majú množstvo úloh vo svojej službe. Jednou z najdôležitejších oblastí, ktoré vstúpajú svojmu stádu alebo jednotlivcom, je podstata modlitby a poznanie Božieho slova. Pastor a pastoračný pracovník sú sprievodcami v týchto oblastiach a je dôležité, aby na prioritnom mieste stála modlitba a Božie slovo. Modlitba má dva významy. Prvý: pastor alebo pastoračný pracovník buduje cez modlitbu osobný vzťah s Bohom a rozpráva sa s Ním. Druhý význam modlitby sa spája s pastorom alebo pastoračným pracovníkom, ktorý sa modlí za svoje ovečky a pri rozhovoroch apeluje na dôležitosť modlitby aj v životoch jednotlivcov. Rozprávanie o Božom slove povzbudzuje a vyučuje komunitu. Modlitba a hovorenie alebo kázanie z Božieho slova je neoddeliteľnou súčasťou efektívneho pastoračného vedenia a mali by byť prioritou v každodennom živote pastora (Stegman, 2024).

Empirické štúdie ukazujú, že záujem o modlitbu v sekulárnych kontextoch klesá (Zuckerman, Shook a Fuller 2017, citované v Pleizier, 2022, s. 431), ale modlitba nie je výlučne záležitosťou nábožensky založených ľudí. V postsekulárnom prístupe je modlitba spôsobom, ako vyjadriť zúfalstvo a čerpať nádej, ktorá je ťažko dosiahnuteľná. Modlitba sa tak stáva miestom pre sebareflexiu a zároveň sa stáva zdrojom záchrany a transformácie (Vosper, 2014, citované v Pleizier, 2022, s. 431). Kresťania sa modlia počas rôznych príležitostí. Ján Kalvín (1960) rozlišuje medzi tromi typmi modlitby: osobná modlitba, verejná modlitba a v rámci reformácie sa objavil tretí typ modlitby, a to pastoračná modlitba. Pleizier k tomuto typu modlitby uvádza, že „nie je ani prísne osobný, ani prevažne verejný“, a jeho miesto nie je „v prostredí bohoslužieb, ale v prostredí starostlivosti a poradenstva, napríklad modlitby za chorých a umierajúcich, aj keď človek neverí v Boha“ (Pleizier, 2022, s. 432).

Podstata pastoračnej práce spočíva v jej záväzku slúžiť, podporovať a viesť jednotlivcov na ich duchovných, emocionálnych a niekedy aj fyzických cestách. Pastoračným pracovníkom je zverená posvätná povinnosť pestovať vieru jednotlivcov, poskytovať duchovné vedenie modlitbou, vyučovaním a mentorstvom. Vytvárajú bezpečné priestory, kde môžu členovia komunity skúmať svoju spiritualitu, nájsť útechu v časoch núdze a hľadať rady pre nespočetné životné výzvy. Toto duchovné mentorstvo sa neobmedzuje len na náboženské vyučovanie, ale rozširuje sa na stelesnenie a modelovanie hodnôt viery, nádeje a lásky v každodenných interakciách. Thomas Biebricher (2011) píše, že mentoring založený na viere sa líši od mentoringu, ktorý nie je založený na viere, v jednej veci. Ak chceme človeku pomôcť, rehabilitácia nie je cesta, pretože prejde zmenou, ale vráti sa k pôvodnému stavu v živote, preto je v mentoringu založenom na viere podstatná transformácia človeka. Amy Sherman poukazuje na základný rozdiel medzi rehabilitáciou a transformáciou: „Rehabilitácia je neadekvátna, pretože len dostane človeka z jamy, aby ho pripravila na ďalší pád. Transformácia hovorí: „Musíme z vás urobiť nového človeka“ (Sherman, 1999, citované v Biebricher, 2011, s. 410). Jednou z primárnych povinností pastoračného pracovníka je poskytovať duchovné vedenie. To zahŕňa vyučovanie biblických princípov, vedenie k modlitbám, uctievaniu a ponúkaniu rád založených na náboženskom učení. Pastorační pracovníci pomáhajú jednotlivcom orientovať sa na ich cestách viery, ponúkajú podporu a múdrosť v časoch osobnej a duchovnej krízy (Doehring, 2015).

Pastorační pracovníci sú často povolani byť súcitnými opatrovatel'ami. Poskytujú emocionálnu podporu tým, ktorí zápasia so stratou, chorobou alebo osobnými krízami, ponúkajú načúvanie a upokojujúcu prítomnosť. Tento aspekt pastoračnej starostlivosti si vyžaduje nesmiernu empatiu, trezivosť a odolnosť, pretože zahŕňa kráčanie po boku jednotlivcov v ich najzraniteľnejších chvíľach.

Carrie Doehring (2015) hovorí o trifokálnej šošovke, ktorá poukazuje na tri prístupy pastoračných pracovníkov pri práci s ľuďmi. Tieto tri šošovky pozostávajú z predmoderného, moderného a postmoderného prístupu v pastorácií. Predmoderné šošovky skúmajú bohatú históriu náboženstva, moderné šošovky umožňujú využitie vedeckých a teologických poznatkov, zatiaľ čo postmoderné šošovky zdôrazňujú, že poznanie je kontextové a ovplyvnené mocenskými štruktúrami.

Pastorační pracovníci, ktorí využívajú predmoderný prístup, sa spoliehajú na doslovný výklad biblických textov a často odmietajú moderné vedecké poznatky, pričom veria v absolútnu pravdu svojich náboženských tradícií, podobne ako to robila cirkev v staroveku a stredoveku. Tí, ktorí sa držia menej extrémnych predmoderných prístupov,

považujú náboženské zdroje za priame zjavenie Boha a nie za výklady náboženských skúseností.

Využívanie moderného prístupu, akými sú biblické kritické techniky, systematické teológie a vedecké teórie z medicíny a sociálnych vied, nám prináša rozsiahle poznatky o ľudskej skúsenosti. Výsledkom je komplexnejší a multidisciplinárny prístup k pastoračii, ktorý kombinuje tradičné náboženské znalosti s modernými vedeckými poznatkami, čím podporuje celostný rozvoj a starostlivosť o členov komunity (čo je spôsobené procesom sekularizácie).

Pastorační pracovníci, ktorí využívajú postmoderný prístup, riskujú, že nebudú schopní poskytnúť duchovnú podporu tým, ktorí potrebujú priame spojenie s Bohom, pretože sa môžu cítiť neistí, ako reagovať na jednoduché alebo naivné chápanie Boha a môžu sa vyhýbať duchovným rozhovorom kvôli vedomiu o zložitosti postmoderných perspektív (Doehring, 2015). Stručne povedané, rámec trifokálnych šošoviek Carrie Doehring (2015) zdôrazňuje dôležitosť využívania rôznych prístupov v pastoračnej starostlivosti. Uznáním silných stránok a obmedzení každej perspektívy sa pastorační pracovníci môžu lepšie orientovať v zložitosti modernej služby a poskytovať podporu, ktorá je hlboko zakorenená v tradícii a zároveň reaguje na súčasné výzvy.

Jednou z dôležitých úloh pastoračného pracovníka je načúvať pozorne a aktívne ľuďom v akejkoľvek životnej situácii. Jedna vec je však počúvať, a druhá je počúvať aktívne alebo pozorne. V rámci pastoračnej starostlivosti je nevyhnutné, aby pastor pozorne počúval a bol prítomný pre člena komunity, ktorý sa s ním rozpráva. Aktívne počúvanie je výzvou, ktorá si vyžaduje významnú pozornosť v teologickom vzdelávaní (Schramm, 2009). Pastoračné počúvanie je zamerané na poskytovanie pozornosti a podpory ľuďom, ktorí hľadajú pastoračiu. Zahŕňa empatický prístup a terapeutické činy kňazov, pastorov alebo pastoračných pracovníkov, ktorí reagujú na emocionálne potreby týchto ľudí a pomáhajú im nájsť uzdravenie a podporu (Egunjobi, 2023). Aktívne počúvanie často prináša pre pastoračného pracovníka sebareflexiu, pretože sám musí zistiť, kedy má rozprávať a kedy len počúvať. Častokrát ľudia chcú hovoriť o svojich bolestiach a nechcú počuť vetu: „viem, ako sa cítiš“; chcú byť len vypočutí, a túto schopnosť nadobudnú pastori hlavne praxou alebo prostredníctvom školení (Schramm, 2009). Predstavme si situáciu v kostole, kedy vdova príde za farárom a túži sa vyrozprávať a povedať o svojom smútku, a farár rozpráva o Božej láske alebo o zle vo svete; tento formát počúvania nie je vhodný, pretože farár by mal aktívne a pozorne počúvať o smútku vdovy. V tomto prípade je aktívne počúvanie kľúčové (Schramm, 2009).

Počúvanie je kľúčovou zložkou komunikácie, pretože buduje dôveru a vzťahy. Počúvanie však znamená viac než len pasívne vnímanie zvukov. Počúvanie znamená venovať pozornosť zvuku a skúmať, čo svojou výpoveďou chcel jednotliviec povedať. Teda počúvať s pozornosťou (Merriam-Webster, „n.d.“, citované v Egunjobi, 2023, s. 941). Je dôležité, aby každý, kto pastoračnú starostlivosť vykonáva, aktívne a pozorne načúval.

Aktívnym počúvaním môžeme rozšíriť Božiu milosť na tých, ktorí ju tak veľmi potrebujú. Počúvaním človeka, ktorý prežíva smútok, strach a má „boľavé srdce“, môže byť pastoračný pracovník nápomocný k vyliečeniu (Schramm, 2009).

1.2 Pastoračná starostlivosť

Pastoračná starostlivosť predstavuje kľúčový aspekt starostlivosti o staršie osoby. Táto starostlivosť sa zameriava na duchovnú a emocionálnu podporu seniorov, čo je nevyhnutné pre ich celkovú pohodu a kvalitu života. V kontexte starnúcej populácie a rastúceho počtu seniorov, vyžadujúcich dlhodobú starostlivosť, je pastoračná starostlivosť stále dôležitejšia. Domovy dôchodcov ako špecializované zariadenia, poskytujúce komplexnú starostlivosť, sú v tomto kontexte kľúčové.

Pastoračná starostlivosť siaha až do Nového zákona, kde je raná cirkev známa tým, že sa o svojich členov individuálne starala v rámci kresťanského spoločenstva (Perkins School of Theology, „n.d.“). Môžeme to vidieť na príklade pastiera a stáda, kde sa do úlohy pastiera v Novom zákone dostáva Ježiš ako dobrý pastier a cirkev sa stáva jeho stádom (Mcclure, 2011). Pastoračná starostlivosť zahŕňa pojmy náklonnosť, starostlivosť, sprevádzanie a ochrana. Zjednodušene povedané, pastoračná starostlivosť je náboženská pozornosť voči druhému. Barbara Mcclure (2011) vysvetľuje, že pastoračná starostlivosť nie je o používaní konkrétnych techník. Skôr ide o rôzne spôsoby, ako ľudia, motivovaní Božou láskou, reagujú na potreby druhých. Táto starostlivosť spočíva v tom, že láska k Bohu sa prejavuje láskou k blížnemu a láskou k sebe. Podľa Millsa (1990:835) je pastoračná starostlivosť známa ako *Cura animarum* (liečba duší), čo je starostlivosť o Jeho (Boží) ľud v ich súčasnej situácii.

Jedným z hlavných rozdielov medzi pastoračnou starostlivosťou vtedy a dnes je rozsah poskytovanej a prijímanej starostlivosti. Pastorácia v dnešnej dobe ďaleko presahuje hranice cirkvi. Teraz je súčasťou v nemocniciach, opatrovateľských domoch, osobných príbytkoch a na akomkoľvek mieste, kde jednotlivci hľadajú duchovné vedenie, modlitbu alebo starostlivosť. To odráža širší a inkluzívnejší prístup v pastoračnej službe v porovnaní

s minulosťou (Perkins School of Theology , „n.d“). Pastoračná starostlivosť bola kedysi sústredená len v cirkvi alebo vykonávaná prostredníctvom kňazov, farárov a miništrantov; dnes sa pastoračná starostlivosť praktizuje aj prostredníctvom „laikov“. Pastoračná starostlivosť, najmä pastoračné poradenstvo, sa už neobmedzuje na ordinovanú službu, ale teraz sa vykonáva v rôznych nemocničných prostrediach a tiež v súkromnej praxi (Dames & Louw, 2020). Zmenou spoločnosti začala pastoračná starostlivosť naberať iný rozmer, pretože modernizáciou a sekularizáciou sa objavovala v menšom množstve. Petersenov (1987, citované v Dames & Louw, 2020) príspevok bol aplikovaný ako kritika z cirkevného alebo teologického hľadiska. Zdôrazňuje úpadok pastoračných úloh, ktorý je evidentný v marginalizácii Božieho slova, modlitby a ústredného postavenia Boha v pastorácii. Petersenova kritika zanedbávania pastoračných povinností a teologických atribútov je významná pri zdôrazňovaní erózie teológie v pastorácii. Okrem toho, zmenšujúci sa teologický rozmer pastorácie, pokiaľ ide o autoritu, postavenie a úlohu, bol evidentný v neadekvátnej starostlivosti a reakcii cirkvi na hľadanie spirituality sekulárneho sveta (Stairs, 2000, s. 2–5; Sperry, 2002, citované v Dames & Louw, 2020). Výsledkom tejto reakcie bolo, že „starostlivosť o dušu“ odvtedy podlieha trhovo riadenému sekulárnemu kontextu, keďže duchovné vedenie a pastorácia sa čoraz viac špecializujú a profesionalizujú (Stairs, 2000, s. 2, 6; Schilderman, 2005, citované v Dames & Louw, 2020). Zanedbávaním religióznej zložky prichádzame o osobitý duchovný rozmer pastorácie a strácame rozhodujúci zdroj, ktorý ju odlišuje od ostatných pomáhajúcich profesií. Táto jedinečná črta je tak životne dôležitá pre úlohu a identitu pastorácie, že iné profesie, ironicky, naliehajú na pastoráciu, aby prijala svoju jedinečnú identitu a plnila svoju skutočnú úlohu v starostlivosti o dušu (Oden, 1984, s. 35–36; Pruyser, 1976; Gärtner, 2010, citované v Dames & Louw, 2020). Namiesto termínu „starostlivosť o dušu“ začal dominovať termín „terapeutická starostlivosť“, ktorá vychádzala z psychologických modelov. Ako hovorí David Benner (1998), tieto psychologické modely prispeli k zmene osobitosti pastoračného poradenstva. Pastorační pracovníci majú kresťanský cieľ, ktorý sa odvíja od snahy premeniť človeka na Kristovu podobu a zameriavajú sa na duchovnú zrelosť, čo je odlišné od psychologických cieľov, týkajúcich sa psychologickéj zrelosti a vyrovnanej osobnosti. Pastorácia zahŕňa spiritualitu, ktorá spája božského a ľudského ducha vo všetkých oblastiach života. Thurneyesen (1963 v Dames & Louw, 2020) poznamenal, že Boží Duch (Duch Svätý), presahuje celú ľudskú bytosť. Takýto transcendentálny moment poznáme pod názvom pneumatologická dimenzia alebo kresťanská spiritualita (Sheldrake, 2013; Louw, 2000a). Tá je v kresťanskej spiritualite transcendentálnym faktorom, ktorý je charakteristický pre

system kresťanskej viery: oddeľuje pastoračnú starostlivosť od svetských foriem starostlivosti (Dames & Louw, 2020, s. 116).

Cieľom pastoračnej starostlivosti je v živote človeka nielen riešiť osobné a duchovné potreby, ale aj integrovať duchovné princípy do každodenného života, čím prispieva k celkovej duchovnej zrelosti a integrite. Pastoračná starostlivosť má svoje funkcie alebo úlohy, ktorými premieňa človeka na Kristov obraz. V živote človeka sa dotýka pastoračná starostlivosť troch oblastí: fyzickej, emocionálnej a duchovnej (Minter, 2023). Pastoračný pracovník sa snaží na týchto oblastiach pracovať. K tradičným a základným úlohám pastoračnej starostlivosti patrí podpora, vedenie, liečenie a obnova jednotlivcov; pomáha im zosúladiť sa s Božou pravdou a milosťou (Clebsch a Jaekle, 1967).

Podpora Božieho ľudu je prvou funkciou pastoračnej starostlivosti a znamená to, že pastoračný pracovník má byť v kontakte s ľuďmi, o ktorých sa stará, aby im poskytol podporu, útechu a porozumenie a tiež, aby pomohol prekonať malé alebo veľké životné krízy. Praktizuje to spôsobom, že im o Bohu rozpráva, rozpráva im v príbehoch z Biblie o tom, ako Boh milostivo konal. Občas pastorační pracovníci podávajú chlieb a víno, aby sa ľudia mohli spojiť s Bohom, ktorý im dáva všetku obživu (Decker, 2015).

Vedenie alebo sprevádzanie Božieho ľudu je druhou funkciou pastoračnej starostlivosti. Pastor pomáha jednotlivcom tým, že im poskytuje smer, objasnenie alebo konfrontáciu s problémami, aby im pomohol nájsť riešenia ich problémov alebo otázok v živote. Toto vedenie sa dosahuje uplatňovaním duchovných a biblických princípov na život a okolnosti človeka (Decker, 2015).

Uzdravenie Božieho ľudu je treťou funkciou pastoračnej starostlivosti a znamená, že pastor pomáha jednotlivcom dosiahnuť pohodu alebo celistvosť z duchovnej a emocionálnej zlomenosti, zranenia alebo choroby tým, že ich vedie do Božej prítomnosti, kde dochádza k uzdraveniu. Tento proces zahŕňa modlitbu a praktizovanie klasických duchovných disciplín, ako je čakanie, pôst, spomalenie a oslava (Decker, 2015).

Zmierenie Božieho ľudu je poslednou funkciou pastoračnej starostlivosti. Pastor pôsobí ako sprostredkovateľ pri obnove narušených vzťahov, či už medzi jednotlivcami, skupinami alebo s Bohom. Slúži ako sprostredkovateľ pokoja, pripomína ľuďom Božie zásady pre udržiavanie vzťahov a ponúka usmernenia pre riešenie ťažkých situácií (Decker, 2015).

1.3 Rola pastoračnej starostlivosti v životoch starších ľudí

Pastoračná starostlivosť zohráva v živote starších ľudí mimoriadne dôležitú úlohu, pretože poskytuje nielen duchovnú, ale aj emocionálnu a sociálnu podporu. V starobe, keď jednotlivci často čelia rôznym fyzickým a psychickým výzvam, môže duchovná podpora priniesť pokoj a posilniť vieru. V tejto súvislosti sú pastorační pracovníci nielen poskytovateľmi pomoci, ale aj dôveryhodnými spoločníkmi, ktorí chápu, rešpektujú a podporujú starších ľudí vo všetkých aspektoch ich života. Pomáhajú im zvládať obavy, čeliť úlohám a výzvam a nachádzať duchovný rozmer v každodenných skúsenostiach. Poskytovanie pastoračnej starostlivosti rastúcej populácii starších ľudí je nevyhnutné (Seidl, 1988; Vande Creek & Burton, 2001 citované v Wilkes a kol., 2011); tiež sa považuje za životne dôležitý prvok starostlivosti o starších ľudí (Tomsic, 2002). Pastoračná starostlivosť by mala identifikovať a vytvárať spôsoby napĺňania duchovných potrieb starších ľudí, ktoré možno rozdeliť do troch hlavných kategórií: potreba nájsť zmysel života, potreba pocitu spolupatričnosti a lásky, a potreba dosiahnuť zmierenie s Bohom a ľudským spoločenstvom (Seidl, 1988). Pastoračný pracovník skúma, interpretuje a analyzuje spomienky starších ľudí, aby im pomohol nájsť porozumenie a nádej v záverečných fázach ich života (Seidl, 1988). Seniori môžu tiež požiadať kaplána o pomoc pri spracovávaní spomienok, riešení problémov a uzdravovaní vzťahov, ktoré si vyžadujú pozornosť. Tí, ktorí trávia čas s kaplánom skúmaním svojej osobnej a duchovnej histórie, náboženského zázemia a rodinných hodnôt, často zistia, že im to pomáha jasnejšie formulovať svoje ciele a očakávania (Tomsic, 2002).

Pastorácia seniorov spočíva v sprevádzaní starších ľudí pri hľadaní životného smeru, bilancovaní duchovného rozvoja, príprave na smrť a zvládaní kríz, pričom sa rešpektuje ich jedinečná spiritualita (Opatrný, 2014, s. 16, citované v Suchomelová, 2015). Vzťah, ktorý vzniká medzi pastoračným pracovníkom a jednotlivcom, neznamená len pochopenie, počúvanie, pomáhanie a podporovanie, ale aj prijímať jednotlivca ako osobu a tiež jeho životný príbeh počas sprevádzania (Suchomelová, 2015).

Lyons (2003) uvádza štyri dôvody, prečo je človek v období staroby viac naklonený k viere, prečo ju vyhľadáva a má o ňu zvýšený záujem. Po prvé, dospelí nad 65 rokov majú tendenciu byť nábožensky založení a v skutočnosti sú najreliгиозnejšou vekovou skupinou v USA (Lyons, 2003 citované v Peteet a kol., 2019). Tento trend je čiastočne spôsobený tým, že vyrastali v čase, keď náboženstvo zohrávalo v kultúre väčšiu úlohu ako dnes. Platí to najmä pre mnohých starších dospelých v krajinách Afriky, Strednej a Južnej Ameriky a Blízky východ, kde náboženstvo stále zostáva dominantnou silou. Po druhé,

náboženské a duchovné presvedčenia a praktiky sa často používajú na vyrovnanie sa so stratou a zmenou v neskoršom veku, najmä pri zhoršujúcom sa fyzickom zdraví. Po tretie, existuje čoraz viac dôkazov, ktoré naznačujú, že náboženská angažovanosť vedie k lepšiemu fyzickému zdraviu a k pohode u dospelých v strednom a staršom veku, ako aj k pozitívnemu zdravotnému správaniu a k lepšiemu dodržiavaniu liečby (Li et al., 2016a; VanderWeele et al., 2017 v Peteet a kol., 2019). Po štvrté, duchovné potreby sú bežné u starších pacientov, ktorí môžu zápasit' s problémami ako je odpustenie minulých krívd (či už spôsobených im alebo nimi iným), premýšľanie o živote po smrti a o tom, ako bude vyzerat', či existuje Boh a ako ich tento Boh prijme alebo odsúdi (Peteet a kol., 2019).

2 Starostlivosť

Opatrovanie je možno „najrozšírenejšou činnosťou ľudských bytostí a môže byť tou najnáročnejšou, niekedy odrádzajúcou. Je to zároveň existenciálna aktivita, prostredníctvom ktorej si najplnšie uvedomujeme svoju ľudskosť. V tých najskromnejších chvíľach starostlivosti – utieranie spoteného čela, výmena špinavej plachty, upokojuvanie rozrušeného človeka, bozkávanie na líce milovanej osoby na konci života – môžeme stelesniť tie najlepšie verzie seba samých.“ (Kleinman, 2019, s.14)

Svetová zdravotnícka organizácia (2011) predpovedala, že pred rokom 2020 by mohol nastat' problém nárastu populácie, ktorá ma 65 rokov a viac, a prevýšila by skupinu detí do 5 rokov života. Tento problém by viedol k vysokému nárastu populácie starých ľudí. Predikcia je, že do roku 2050 by sa nárast populácie starých ľudí mohol zvýšiť trojnásobne. Evelyne Thauvoye a kol. (2019) píšu, že sa očakáva, že populácia starších dospelých, žijúcich v opatrovateľských domovoch, charakterizovaná zvýšenou krehkosťou a inými problémami spojenými s pokročilým vekom, bude neustále narastať. Už teraz aj na Slovensku vzniká veľa zariadení pre seniorov a dlhodobo chorých. Jedným z tých novších je aj Senior Garden, ktoré vzniklo v r. 2012 a poskytuje starostlivosť o starých ľudí.

Starostlivosť môže mať veľa podôb a môžeme jej rozumieť rôznymi spôsobmi. Annemarie Mol, Ingunn Moser & Jeannette Pols (2010) píšu, že starostlivosť je ústredným bodom každodenného života a tiež hovoria, že starostlivosť, ako ju poznáme, sa neujala v pozornosti odborníkov, pretože v období Osvietenstva sa vyzdvihovala do popredia myseľ a racionalita, nie telo samotné, ani bolesti a slasti tela. O starostlivosť na akademickej pôde nebol veľký výskumný záujem.

V mojej práci som začala písať o pastoračnej moci, v ktorej pastier sprevádza svoje stádo k danému cieľu – ku spáse. Keď sa o niekoho staráme, tiež človeka sprevádzame. Starostlivosť o človeka je primárne zameraná na jeho fyzickú stránku, ale starostlivosť môže zahŕňať staranie sa aj po duchovnej stránke. Táto duchovná stránka môže predstavovať nielen náboženské alebo duchovné nastavenie, ale aj celkovú pohodu a emocionálne prežívanie. Starostlivosť o druhého človeka teda znamená komplexný prístup, ktorý zahŕňa všetky aspekty jeho bytia – fyzické, duchovné aj emocionálne.

Starostlivosť je založená na vzťahu medzi opatrovateľom alebo opatrovateľkou a klientom alebo klientkou (Kleinman, 2019). Starostlivosť nie je vrodenu ľudskou schopnosťou ani zručnosťou, ktorú sa každý naučí napodobňovaním svojej matky. Je formovaná skúsenosťami a odbornými znalosťami a závisí od jemných zručností, ktoré sa dajú prispôbovať a zdokonaľovať prostredníctvom praxe a experimentovania (Mol a kol., 2010).

Dana Farkašová a kol. (2001) píše, že starostlivosť o ľudí zahŕňa napĺňanie piatich potrieb, ktoré má prispieť k pohode; biologických, psychických, sociálnych, kultúrnych, duchovných a spirituálnych potrieb.

Biologické potreby sú zamerané na starostlivosť o telo, jeho pravidelnú hygienu, taktiež príjem potravín, vyprázdňovanie, spánok, pohodlie, dodržiavanie pohybových aktivít. Psychické potreby pomáhajú pri odstraňovaní a zmierňovaní bolesti, znižovaní strachu a jeho predchádzaniu, pomáhajú pri zisťovaní neistôt. Sociálne potreby sú zamerané najmä na zníženie sociálnej izolácie; dôležité je vytvoriť dobrú atmosféru pri kontakte s ľuďmi, najmä u starých ľudí. Kultúrne potreby prispievajú k všeobecnému prehľadu o spoločnosti pomocou rádia, televízie, taktiež pri napĺňaní kultúrnych potrieb napomáha estetika prostredia, vzduch, teplota, boj proti hluku. Posledné napĺňanie potrieb je duchovné a spirituálne. Je založené na slobodnom prejave náboženskej slobody a to tým, že človek má možnosť zúčastňovať sa náboženských úkonov (Farkašová, 2001).

2.1 Miesto opatrovateľa v živote starého človeka

Starostlivosť je dôležitá a potrebná v každom období života. Murriel Gillick (2007) píše o tom, prečo je duchovná starostlivosť takou neoddeliteľnou súčasťou nemocničnej starostlivosti. Myslím si, že jej myšlienky o nemocničnej starostlivosti môžeme preniesť aj na starostlivosť opatrovateľov v domove dôchodcov. Gillick (2007) píše o modernom nemocničnom hnutí, ktoré sa stalo dôležitou súčasťou duchovnej starostlivosti. Priekopníci

ako Dame Saundersová videli dôležitosť starostlivosti o celého človeka (celková starostlivosť – o myseľ, telo a ducha) počas procesu umierania. Gillick ponúka tri dôvody, prečo je dobré podporovať duchovnú nemocničnú starostlivosť. Prvým dôvodom je, že opatrovatel' prijíma pacientovu spiritualitu s cieľom získať hlbší pohľad na pacientovu/klientovu situáciu (Sheehan, 1997, citované v Gillick, 2007). Keďže sú v nemocnici opatrovatelia v bežnom kontakte s pacientami/klientami, je dôležité pre klientov pripraviť prostredie, kde budú môcť zdieľať svoje prežívanie, či už trápenie alebo radosť. Po druhé, oboznámenie sa s pacientovým/klientovým duchovným životom dopomáha pri rozhodovaní a poskytovaní budúcej starostlivosti (Sheehan, 1997 citované v Gillick, 2007). Tretím dôvodom, prečo by sa opatrovatelia v nemocnici alebo v zariadení pre seniorov mali zaujímať o pacientove/klientove duchovné potreby je to, že opatrovatelia dokážu pomôcť aj po emocionálnej stránke. Napríklad pri chorobách alebo umieraní sú pri pacientovi/klientovi (Kearney, 1990 citované v Gillick, 2007). Ich úlohou je zmierniť utrpenie a umožniť pacientovi/klientovi vyjadriť svoju duchovnú bolesť. Tým, že mu poskytneme tento priestor, môžeme pomôcť k duchovnému uzdraveniu (Sheehan, 1997 (Kearney, 1990 citované v Gillick, 2007). O fyzickú a duchovnú starostlivosť sa v zariadeniach pre seniorov starajú aj sociálni pracovníci. Derrel R. Watkins (2012) píše, že je potrebné poznať oblasti života, ktoré dávali klientom zmysel života, a tak z nich môcť čerpať aj v neskorších rokoch.

Žiadatelia o starostlivosť sú často ovplyvnení zakotvenými teológiami – náboženskými hodnotami a presvedčením, ktoré nadobudli počas svojho života; tých sa pridŕžajú, nemajú potrebu meniť svoje pohľady na život a na vieru, ktorú žijú. Tento vplyv môže byť viac-menej mimo povedomia žiadateľov o starostlivosť, kým nezačnú proces identifikácie a rozhodovania, či sú tieto hodnoty a presvedčenie stále relevantné. Ako tieto vložené hodnoty a presvedčenie ovplyvňujú prežívanú teológiu žiadateľov o starostlivosť? Ako svoje hodnoty a presvedčenie uvádzajú do praxe? Sú to hodnoty a presvedčenie z detstva, alebo zastávajú to, čomu aktuálne veria? Spoločne môžu opatrovatelia a žiadatelia o starostlivosť skúmať, či teológia, ktorú prežívajú, je v súlade s teológiou, ktorú zastávajú, a či im ich prežívaná teológia pomáha, alebo im bráni v kontexte krízy alebo prechodu, ktorý ich núti vyhľadať starostlivosť (Doehring, 2015). Opatrovatelia musia byť schopní identifikovať aspekty prežívanej teológie, ktoré by mohli zlepšiť alebo obmedziť ich opatrovatel'stvo a formujúci sa opatrovatel'ský vzťah. Ukotvená teológia je „to, čo majú oddaní kresťania na mysli, keď hovoria veci ako: „moja viera a moja cirkev pre mňa veľa znamenajú“ (Stone & Duke, 2006, s. 15). Keď si ľudia uprostred krízy uvedomia svoju

ukotvenú teológiu, často prechádzajú procesom hodnotenia svojho presvedčenia, uchovávaní životodarných hodnôt; vynechávajú tie, ktoré sú život obmedzujúce, a niekedy si formujú nové hodnoty a presvedčenie (Doehring, 2015).

Koenig, Lamar T. a Lamar G. (2013 citované v Suchomelová, 2021) zdôrazňujú význam aktívneho počúvania a zdieľania, ktoré umožňuje staršiemu človeku spracovať a lepšie pochopiť vlastnú životnú situáciu, redukovať bolesť, získať nadhľad a vďaka tomu posilniť vôľu k životu a silu na odolávanie smútku a depresii. Je preto nevyhnutné poznať životný príbeh konkrétneho seniora, porozumieť vzťahom a hodnotám, ktoré sú pre neho dôležité, porozumieť jeho osobnému poňatiu spirituality alebo prístupu k viere, náboženstvu a účasti na cirkevných obradoch. Zdravotná starostlivosť nezahŕňa len fyzické potreby ľudí. Duchovná starostlivosť je spôsob, ako podporiť starších ľudí v nachádzaní nádeje a zmyslu života, hlavne v situáciách, keď čelia smútku, stratám a neistote (MacKinlay a Trevitt, 2007).

2.2 Starostlivosť o telo starého človeka

Aby sme skutočne pochopili, čo znamená byť človekom, musíme vidieť človeka v jeho celistvosti, vrátane tela, mysle a ducha. Nie sme len biologické bytosti; naše úplné pochopenie je možné len vtedy, ak berieme do úvahy všetky tieto aspekty ľudského bytia (Frankl, 1984). Krátko po začiatku dvadsiateho prvého storočia Sulmasy (2002), lekár, filozof a bioetik, napísal zásadný článok, v ktorom zdôraznil význam vnímania celého človeka pri poskytovaní starostlivosti. Zdôraznil potrebu zahrnúť duchovný rozmer, ktorý sa v už prijatej biopsychosociálnej paradigme (považuje človeka za komplexný systém, kde fyzické, psychické a sociálne aspekty vzájomne ovplyvňujú jeho celkový stav) často prehliadal. Sulmasy vyzval zdravotníckych pracovníkov, aby prehodnotili svoj prístup k pacientom a tvrdil, že "ľudské bytosti sú vo svojej podstate duchovné" (Sulmasy, 2002, s. 25). Od antiky sa stretávame s pojmami telo a duša. Telo predstavuje pozemskosť, viditeľnosť, materialitu a duša je neviditeľná, nehmotná. Telo možno vnímať ako schránku, ktorá je pominuteľná, ale treba sa o ňu starať; dušu môžeme vnímať ako to, čo je skryté. Pri niektorých filozofoch možno vnímať telo a dušu ako dichotómiu, ale v biblických myšlienkach sa duša a telo spája v jedno (Tresmontant 1970). Tento pohľad na ľudskú osobu, kedy je telo a duša jednotné, popiera dualistické vnímanie osoby (MacKinley, 2022).

V období staroby sa telo stáva centrálnym bodom pozornosti a starostlivosti, pretože fyzické zmeny a zdravotné výzvy sú neoddeliteľnou súčasťou starnutia. S pribúdajúcimi rokmi čelia starší ľudia rôznym fyzickým obmedzeniam a ochoreniam, ktoré

môžu ovplyvniť ich každodenný život a celkovú pohodu. V tejto fáze života je nevyhnutné zamerať sa na starostlivosť o telo, ktorá zahŕňa nielen liečbu zdravotných problémov, ale aj podporu fyzickej aktivity, výživy a celkového zdravia. Pochopenie a rešpektovanie potrieb staršieho tela je kľúčové pre udržanie kvality života a nezávislosti, čo prináša nielen fyzické, ale aj psychické a emocionálne výhody.

Počas staroby môžeme vidieť na starom človeku vonkajšie zmeny a tie, ktoré nevidíme, sú vnútorné; vidíme však ich prejavy. Vonkajšie zmeny sa prejavujú napríklad vo verbálnom prejave, v chôdzi, spánku. Vnútorné zmeny menia funkcie orgánov, ako mozgu, srdca, kože, svalov a oporného systému, a tiež zmyslov, ako je počúvanie a videnie. Mozog počas starnutia prechádza rôznymi zmenami. Dochádza k strate mozgových buniek, znižuje sa váha mozgu. Najčastejšie choroby v starom veku, ktoré napádajú mozog, sú Alzheimerova choroba, Parkinsonova choroba a mŕtvica. Ak mozog nie je napadnutý týmito chorobami a prirodzene starne, v mozgu nastáva problém zapamätávania. Jednotlivec má problém so zapamätaním si mien, miest, blízkych osôb. Títo ľudia sa však nestratia v známom prostredí, ani nezostanú zmätení; dokážu stále robiť množstvo činností, ktoré robili, kým nezostarli. Zmeny spojené s pamäťou nastávajú v 75. – 80. roku života (Koenig & Weaver, 1998). Koža a svaly tuhnú, na koži často vidieť modriny, či už z poranenia alebo ako dôsledok liečby. Pri nízkom príjme vápnika môže nastať osteoporóza (rednutie kostí) a taktiež zhrbenie je častým prejavom staroby a vzniká kvôli zlomeným kostiam na chrbte. Normálne starnutie prináša pokles sluchu a videnia. Pri sluchu sú príjemnejšie nižšie zvuky, napríklad mužský hlas. Zhoršenie videnia vieme vyriešiť okuliarmi. V starobe jednotlivci často padajú, pretože jednak dobre nevidia a jednak nemajú dobrú predstavu o vzdialenosti. V starobe dochádza aj psychologickým a sociálnym zmenám. Koenig a Weaver (1998) píše, že človek v období staroby sám na sebe pozoruje zmeny, napríklad častú depresiu, smútok zo straty blízkych osôb alebo nezaujímavosť o aktivity, ktoré robieval rád. Tieto stavy sú však „liečiteľné“, pretože sa vzťahujú k normálnemu starnutiu. Ku zmenám v starobe patrí aj zmena v dennom cykle striedania času bdenia a spánku. Starý človek chodí spať skoro večer a skoro ráno vstáva.

Ako uvádza Braedley, „starostlivosť o telo – práca s telom – je základom starostlivosti v domove dôchodcov“ (2023, s. 33). Starostlivosť o telo starého človeka zahŕňa najmä umývanie, obliekanie, prebaľovanie a kŕmenie. Sú to úlohy, ktorých miera zvládnutia závisí od zdravotného stavu človeka. Je zrejmé, že kvalita starostlivosti o telo starších ľudí má zásadný význam pre ich zdravie, celkovú pohodu a prežívanie pocitu dôstojnosti a rešpektu (Clancy et al., 2021; Hammar et al., 2021; Rostgaard et al., 2020 citované

v Rosendal a kol. 2022). Kvôli fyzickému kontaktu so staršími ľuďmi, ktorí potrebujú pomoc, a s kontaminovanými materiálmi ako sú výkaly a moč, sa fyzická starostlivosť často považuje za neprijemnú prácu. Spoločenské tabu spojené s kontaminovanými telami prispieva k stigmatizácii tejto starostlivosti a vedie k nízkemu profesijnému statusu (Ostaszkievicz a kol., 2016 v Rosendal a kol., 2022).

Virginia Hendersonová (1960) definovala 14 základných ľudských potrieb a faktory, ktoré ovplyvňujú schopnosť človeka uspokojiť si tieto potreby, ako napr. jeho vek, telesné a intelektuálne schopnosti, aktuálne psychické nastavenie, sociálne a kultúrne prostredie. Okrem týchto faktorov je však v ošetrovateľskom procese dôležitá aj aktivita sestier/ošetrovateľov/opatrovateliek. Pri poskytovaní starostlivosti si svoju činnosť plánujú a dokumentujú, čo má význam pre pacienta/klienta, ale aj pre lekára. Proaktívne nastavenie ošetrojúceho personálu, záujem o pacienta a o jeho prežívanie významne prispieva k jeho aktivizácii, aby mal chuť spolupracovať pri svojom rozvoji, liečbe a uzdravovaní (Friedmannová & Judičáková, 2010) Virginia Hendersonová definovala ošetrovateľstvo ako „asistenciu jedincovi (chorému alebo zdravému) pri vykonávaní činností, súvisiacich so zdravím, alebo s uzdravovaním alebo s pokojnou smrťou, ktoré by vykonával bez pomoci, keby mal potrebné schopnosti, vôľu a vedomosti. Jedinečným príspevom ošetrovateľstva je tiež pomoc osobe stať sa čo najskôr nezávislou od tejto asistencie“ (Farkašová, 2001, s. 85). Apeluje na dôležitosť súhry medzi ošetrovateľskou starostlivosťou a intervenciami zdravotníckeho personálu. Vyzýva k hľadaniu možností implementácie ošetrovateľských cieľov do medicínskeho terapeutického plánu. Zdôrazňuje, že efektívna podpora a pomoc človeku pri uspokojovaní jeho základných potrieb úzko súvisí s kvalitou vzťahu medzi ošetrovateľom a pacientom/klientom. Intervencie ošetrovateľa majú rešpektovať klientov stav po všetkých stránkach (fyzickej, psychickej, sociálnej) a majú byť poskytované s cieľom podporiť klienta k aktívnej účasti pri uspokojovaní svojich potrieb a podľa jeho možností k dosiahnutiu určitej nezávislosti. K 14-tim základným ľudským potrebám patria napr. udržiavanie čistoty/osobná hygiena, vyprázdňovanie moču a stolice, výber odevu/obliekanie/vyzliekanie, odpočinok a spánok (Friedmannová & Judičáková, 2010).

Starostlivosť o telo v domove dôchodcov pokračuje až do posledného výdychu obyvateľa. Po jeho smrti preberajú zodpovednosť za úctivé zaobchádzanie s telom opatrovatelia. Tento akt starostlivosti je nielen prejavom profesionálnej zodpovednosti, ale aj ľudskosti a úcty k zosnulému, ktorý bol súčasťou ich komunity. Mark Cobb (2001) popisuje smrť a jej dôležitosť v živote človeka. Smrť je neoddeliteľnou súčasťou života a má zvláštny význam, pretože predstavuje koniec všetkého, čo je nám drahé. Preto sa

individuálny ľudský život považuje za posvätný/nenahraditeľný a zaslúži si úctu, rešpekt a hlboký zmysel pre posvätnosť. Život svojou posvätnou povahou dosahuje svoj vrchol v okamihu smrti, preto sú umieranie a smrť pre mnohých ľudí obzvlášť posvätnými okamihmi. Z tohto dôvodu nám smrť pripomína hodnotu a zmysel života, pričom do popredia vystupuje to, čo je pre nás najdôležitejšie.

V procese umierania sa často objavujú duchovné otázky, ktoré sa týkajú zmýšľania o živote, jeho hodnote a vzťahoch (Sulmasy, 1999, 2000, 2001 citované v Sulmasy, 2002). Bez ohľadu na duchovné zázemie pacienta vedie umieranie často k hodnoteniu života, k hlbokým úvahám o jeho zmysle, o utrpení, o smrti. Tieto úvahy možno rozdeliť do troch hlavných tém: "dôstojnosť" pre otázky hodnoty, "nádej" pre otázky zmyslu a "odpustenie" pre otázky vzťahov. Zomrieť s pocitom, že život nemá žiadnu hodnotu, je najvyššia nedôstojnosť. Pocit beznádeje pochádza z presvedčenia, že život, utrpenie alebo smrť nemajú zmysel. Zomieranie v izolácii a bez odpustenia vedie k úplnému odcudzeniu. Ak lekár tieto otázky v najkritickejších chvíľach zanedbá, ponechá pacienta napospas osudu (Sulmasy, 2002). Preto je potrebné, aby starostlivosť o umierajúceho zahŕňala riešenie všetkých vnútorných potrieb a medziľudských vzťahov, ktoré sa môžu obnoviť aj počas umierania. Symptomatická liečba, ktorá zmierňuje nevoľnosť, dýchacie ťažkosti, bolesť, úzkosť a depresiu, pomáha obnoviť ľudskú dôstojnosť. Rovnako dôležité je zmierenie s rodinou a priateľmi, ktoré predstavuje skutočné uzdravenie v rámci biopsychosociálno-spirituálneho modelu. Pre zomierajúceho človeka je liečivé zažiť lásku, byť považovaný za hodnotného aj napriek tomu, že už nie je ekonomicky produktívny, a upokojujúce vnímať, že svojím životom obohatil tých, ktorí zostávajú (Sulmasy, 2002).

Tanatológia – veda o smrti, je úzko prepojená s viacerými vednými odbormi, ako napr. filozofia, medicína, teológia, sociológia, psychológia, pretože spoločne tieto odbory skúmajú, diskutujú a zaoberajú sa fenoménom umierania a smrti. Umierajúci človek nemá len jeden problém, a preto starostlivosť o neho musí byť komplexná. Napriek tomu, že dominujú príznaky ochorenia, človek má hlavne strach z toho, čo príde. Vtedy je dôležitá zo strany ošetrovateľov/opatrovateľov/príbuzných empatia, vlídnosť a láskavosť, aby sa toto obdobie človeku uľahčilo a nie naopak. Vo všeobecnosti sa dá pozorovať 5 fáz umierania, no stáva sa, že v procese umierania niektoré fázy chýbajú, alebo sa objavujú v inom poradí, príp. už ukončená fáza sa objaví znova. Zdravotný stav človeka určite ovplyvňuje jeho psychický stav v tomto období (objavujú sa napr. depresie), no zároveň psychické nastavenie umierajúceho, jeho vnútorná teológia, presvedčenie, hodnoty môžu ovplyvniť tento proces telesného chradnutia (Friedmannová & Judičáková, 2010).

Fázy umierania:

1. Popretie reality: človek odmieta prijať pravdu o svojej situácii; prežíva šok a nedôveruje lekárskeho výsledkom. Personál by mal byť trpezlivý, empatický a poskytovať podporu.
2. Hnev a zlosť: človek sa začína zmierovať s osudom, ale prežíva silné emócie ako hnev a agresivitu. Personál musí byť trpezlivý a neargumentovať.
3. Vyjednávanie: človek pripustí svoj zdravotný stav, ale stále dúfa v nové liečby a má nové ciele. Personál by mal podporovať nádej a pomáhať naplňovať túžby, ako je to len možné.
4. Depresia a zúfalstvo: So zhoršujúcim sa stavom prichádza zúfalstvo. Dôležité je byť prítomný, počúvať a prejavovať spoluúčasť.
5. Akceptácia: človek sa zmieruje so smrťou a snaží sa využiť zvyšný čas. Potrebná je komplexná starostlivosť a podpora rodiny a blízkych (Friedmannová & Judičáková, 2010).

3 Staroba a vzťah s Bohom

Staroba je súčasťou nášho života. Avšak nie každý z nás sa dožije dobrej staroby plnej starostlivosti a záujmu o nás. Pamela Lynn Schultz-Hipp píše o dobrej starobe nasledovne. Uvádza, že dobré prežívanie staroby je ovplyvnené mnohými faktormi, ako napríklad prostredie, domov a komunita, ktorej sú starí ľudia súčasťou. Dobrá staroba je odrazom nielen fyzickej zdatnosti a dobrej imunity, ale dôležitou súčasťou je aj život emocionálny, duchovný a spoločenský (Schultz-Hipp, 2012).

Duchovný život v starobe sa odvíja od úrovne vzťahu k Bohu, od osobnej zbožnosti, od možnosti, aké senior má k naplňaniu svojich duchovných potrieb v spoločnosti, od typu komunity, v ktorej svoju starobu prežíva. V starobe jednotlivci čelia rôznym novým obmedzeniam, strate síl, vôle, vedomostí, čelia strate blízkych a aj novým fyzickým obmedzeniam. Vo svojej mysli rozvíjajú vo väčšej miere úvahy o živote, a vzťah s Bohom môže nadobudnúť novú hĺbku a význam. Pre mnohých starších ľudí sa tento vzťah stáva zdrojom útechy, nádeje a sily. Duchovné otázky a hľadanie zmyslu života sa často dostávajú do popredia, keď seniori uvažujú o svojich životných skúsenostiach, úspechoch a výzvach. Tento vzťah s Bohom môže poskytnúť pocit spolupatričnosti k „Božej rodine“ a k spoločnosti veriacich, a posilniť identitu, hodnotu človeka, keď sa starší ľudia pripravujú na záverečnú etapu svojho života. Preto je nevyhnutné, aby pastorační pracovníci a duchovní poradcovia chápali a podporovali tento duchovný rozmer, aby mohli účinne sprevádzať

starších ľudí na ich ceste k vnútornému pokoji a zmiereniu. „Starnúci človek sa musí naučiť zmieriť sa s vlastnou minulosťou, prijať hranice vlastných schopností a postupne sa odpútať od toho, čo si cenil, čo mu prinášalo radosť a s čím bol často intenzívne prepojený (dobré zdravie, výkon, moc, sociálne vzťahy, sexualita, majetok, plná autonómia atď.). Musí sa naučiť byť zmierený sám so sebou, pracovať so spomienkami a odpúšťať“ (Suchomelová, 2021, s. 244).

Joanna Malone a Anna Dadswell (2018) popisujú koncept pozitívneho starnutia, ktoré zahŕňa niekoľko faktorov v životoch starých ľudí. Tieto faktory nahliadajú na človeka ako na celok, nie len na jeho zdravotné problémy. Jedným z faktorov, ktorý sa v diskusiách o pozitívnom starnutí často prehliada, je význam náboženstva a spirituality.

Pre mnohých ľudí je náboženstvo a spiritualita veľmi dôležité, pretože im poskytujú štruktúru, zmysel a pochopenie každodenného života, ako aj podporu počas životných výziev (Rote a kol, 2012; Manning, 2013).

Hoci existuje len málo výskumov, ktoré by špecificky spájali náboženstvo a spiritualitu s pozitívnym starnutím, určitá literatúra sa venuje spiritualite a úspešnému starnutiu, ako aj zdraviu a pohode starších dospelých vo všeobecnosti. Crowther a kol. (2002) sa zaoberajú konceptom "pozitívnej spirituality". Pozitívna spiritualita môže zmierniť pocity straty kontroly a bezmocnosti spojené s chorobou tým, že poskytuje kognitívny rámec, ktorý znižuje stres a zvyšuje zmysel života. Duchovné aktivity, ako napríklad modlitba, môžu znížiť pocit izolácie a zvýšiť pocit kontroly pacientov nad ich chorobou. Verejné náboženské správanie, ako je účasť na bohoslužbách, spoločné modlitby a návštevy duchovných vodcov, môže tiež zlepšiť zvládanie fyzickej choroby (Crowther a kol. 2002).

Suchomelová (2021) píše o štyroch faktoroch spirituality, ktoré môžu podporovať kvalitu života v starobe. Vzťah k vyššej bytosti je možné vnímať ako pocit bezpodmienečného prijatia. Pociť prijatia je dôležitý najmä pre emočné zdravie seniorov, kedy pracujú menej, dostáva sa im menšia miera uznania a tiež nízka pozornosť zo strany prostredia, v ktorom žijú. Druhý faktor vplýva na integráciu negatívnych skúseností vo vlastnom živote, čo môže viesť k vyrovnaní sa samého seba so svojimi zlyhaniami, k prehodnoteniu životných situácií, a môže to viesť k zmierneniu bolesti. Tretí faktor hovorí, že duchovné praktiky ako modlitba a meditácia znižujú stres a nepohodu. Do života seniora prinášajú pohodu a pokoj, uľahčujú tak bežnú „každodennosť“ v seniorskom živote. Posledný faktor hovorí o plusových hodnotách duchovných komunít, kde seniori môžu zažívať blahodarné účinky zaradením sa do skupiny ako jednotlivci (Suchomelová, 2015;

Fuchs, 2000 citované v Suchomelová, 2021). Úvahy a teórie náboženského a duchovného vývoja v starobe naznačujú dva rôzne modely: prvý model predpokladá, že spiritualita sa s vekom lineárne zvyšuje, zatiaľ čo druhý, nazvaný celoživotný model, opisuje nelineárny duchovný vývoj, ktorý je ovplyvnený konkrétnymi situáciami a prostredím danej osoby. O lineárnom vývoji Fowler (1981) povedal, že v súvislosti s vekom a spirituálnym vývojom platí „čím starší, tým duchovnejší“ (citované v Suchomelová, 2021). Druhý model nevidí cestu k duchovnej zrelosti ako lineárny vzostup, ale skôr ako proces, ktorý zahŕňa obdobie rastu, stagnácie a dokonca aj regresie, a to aj vo vyššom veku. Fürst a jeho kolegovia (2003) identifikovali dva hlavné spúšťače zmien v spiritualite v období staroby: stretnutie so zvláštnymi ľuďmi (opatrovateľmi, pastoračnými pracovníkmi, priateľmi) a životná kríza. Koenig (1994) poskytuje komplexný prehľad hlavných duchovných potrieb seniorov. Tieto potreby zahŕňajú: nájdenie zmyslu života a nádeje, podporu v čase strát, schopnosť vnímať životné situácie v širších súvislostiach, potrebu uznania a prijatia ich spirituálnych a náboženských praktík, možnosť duchovného vyjadrenia, zachovanie dôstojnosti a pocitu vlastnej hodnoty, zažitie bezpodmienečnej lásky, kontinuitu, možnosť vyjadriť hnev a pochybnosti, vedomie, že Boh je na ich strane, možnosť milovať a byť užitočný, pociťovať vďačnosť, schopnosť odpúšťať a prijímať odpustenie a pripraviť sa na umieranie a na smrť. Keď sa starý človek dostane do zariadenia, prechádza zmenou, či už je nábožensky založený alebo nie. Prichádza do nového prostredia, ktoré pre neho prináša nové výzvy. O takýchto výzvach píše bližšie Suchomelová (2021); Obyvatelia domovov pre seniorov, či už nábožensky založení alebo nie, sa musia vyrovnávať s jedinečnými stresovými situáciami spojenými so životom v týchto zariadeniach. Medzi tieto výzvy patrí obmedzenie autonómie, obmedzené možnosti venovať sa koníčkum, nutnosť prispôbiť sa novému prostrediu a dennému režimu, nedostatok súkromia, pocity osamelosti aj uprostred ostatných, nutnosť zdieľať izbu s niekým, s kým si nerozumie, a tiež skúsenosti s chorobou, umieraním a smrťou. Na to, aby sa potreby tohto človeka mohli naplňať, je dôležité vytváranie blízkeho vzťahu personálu so seniormi. To znamená, že či už ide o duchovnú podporu alebo iné formy podpory, princípom starostlivosti musí byť pristupovať ku každému ako k jedinečnej osobe.

***

Bolo pre mňa veľmi zaujímavé vnímať témy a hlavné myšlienky prác súvisiacich s náboženstvom a s duchovnými potrebami seniorov u viacerých autorov, ku ktorým som sa dostala. Cielene som si hľadala diela, ktoré súvisia s vplyvom náboženstva na človeka

v období staroby a s jeho prežívaním v zariadeniach inštitucionálnej starostlivosti. Zaujali ma napr. tieto témy, myšlienky u týchto autorov:

- Koenig (1994) popísal komplexný prehľad hlavných duchovných potrieb seniorov,
- Suchomelová (2021) popísala bližšie výzvy, ktorým čelí senior pri nástupe do zariadenia,
- Fürst a jeho kolegovia (2003) písali o hlavných spúšťačoch zmien v spiritualite v období staroby, ktorými býva životná kríza alebo stretnutie so zvláštnymi ľuďmi (napr. opatrovateľmi, pastoračnými pracovníkmi...)
- Petersen (1987, citované v Dames & Louw, 2020) písal o úpadku pastorácie, o marginalizácii Božieho slova, modlitby a ústredného postavenia Boha v pastorácii. Poukazoval na zanedbávanie pastoračných povinností a postupnú eróziu teológie v pastorácii
- Crowther a kol. (2002) ma zaujali konceptom "pozitívnej spirituality", ako ju rozvinúť a čo človeku prináša
- Joanna Malone a Anna Dadswell (2018) popisovali koncept pozitívneho starnutia a faktory, ktoré na to vplyvajú (jedným z nich je vplyv náboženstva)
- Pamela Lynn Schultz-Hipp písala o faktoroch, ktoré vplyvajú na prežívanie dobrej staroby
- Sulmasy (2002) sa venoval duchovným otázkam seniorov, ktoré sa objavujú v procese umierania (zmýšľanie o živote, jeho hodnote a vzťahoch)
- Foucault (2004) ma zaujal svojou „pastoračnou optikou“, pohľadom na pastoráciu ako na starostlivosť pastiera o ovečky, ktorá je individualizujúca, snaží sa odhaliť každú jednotlivú „ovcu“ v jej osobitosti a jedinečnosti
- Hendersonová (1960) definovala 14 základných ľudských potrieb, definovala ošetrovateľstvo ako „asistenciu jednotlivcovi...“ a zdôraznila potrebu posilnenia statusu sestry/ošetrovateľky, ktorá je v procese uzdravovania alebo rozvoja človeka veľmi dôležitá
- Doehring (2015) ma zaujala teóriou ukotvenej a prežívanej teológie, ako obdobie staroby a s tým súvisiace rôzne zmeny a krízy u seniorov môžu viesť k prehodnocovaniu hodnôt a presvedčenia, ktoré formovali ich život a rozhodovanie.

Zvlášť mi rezonovala teória Doehring a jej myšlienky o ukotvenej a prežívanej teológii. A to bol aj podnet, ktorý ma inšpiroval urobiť výskum v malom dedinskom zariadení, ktorého prioritou je vytvárať prostredie, ktoré umožní seniorom prežívať pozitívnu spiritualitu. Zároveň som si chcela overiť, či teórie a myšlienky, ktoré ma z literatúry zaujali, môže v určitej miere potvrdiť aj toto zariadenie. Zaujímalo ma, s akými duchovnými potrebami, s akou teológiou prichádzajú žiadatelia o starostlivosť, či sa ich teológia mení, akú úlohu pri ich adaptácii a podpore zohráva personál a pastorační

pracovníci, aké aktivity a v akom priestore majú napomôcť prežívaniu „dobrej staroby“, a ako to vplýva na sociabilitu klientov.

Položila som si dve výskumné otázky:

- 1) Ako náboženstvo vplýva na prežívanie staroby v zariadení a na kvalitu poskytovanej starostlivosti o seniorov?
- 2) V čom je pridaná hodnota pastoračnej moci pre klientov a klientky, personál, zariadenie celkovo?

Metodologická časť

Na ceste k zelenému domu

„Etnografia zvyčajne zahŕňa výskumníka, ktorý sa otvorene alebo skryte zúčastňuje na každodennom živote ľudí na dlhší čas, sleduje, čo sa deje, počúva, čo sa hovorí, a/alebo kladie otázky prostredníctvom neformálnych a formálnych rozhovorov, zbiera dokumenty a artefakty – v skutočnosti zhromažďovanie akýchkoľvek dostupných údajov s cieľom objasniť problémy, ktoré sú novým ohniskom skúmania.“

(Hammersley a Atkinson, 2007, s.3)

V auguste roku 2023 ma cesta zaviedla k zelenému domu na konci ulice. Na jeho prednej stene stál veľkými písmenami názov zariadenia: SENIOR GARDEN. Toto miesto vo mne vzbudzovalo veľa spomienok a veľa nových otázok. Tak som prešla veľkou železnou bránou, aby som zistila viac. Keď vojdete cez bránu, máte pocit pokoja a harmónie. Pri bráne sú lavičky, kde cez letné mesiace klienti a klientky sedia skoro celý deň. Niekedy je ťažké ich zavolať dnu, aj keď sú veľké horúčavy. Lavičky sú pod veľkým stromom, ktorý dáva tieň. Veľmi rady tam posedávajú v týchto letných mesiacoch, pretože vidia cez bránu, kde chodia autá, poštárka, psy, mačky... je tam pohyb ľudí, ktorí nie sú stále tí istí ako v zariadení. V prednom priestore sa ešte nachádza predzáhradka, dom s náradím a ďalší dom, kde je kancelária riaditeľa. V zadnej časti sa nachádza veľká záhrada, ale, ako som spomínala, mnohí klienti a klientky sedia vpredu, kde vidia, čo sa deje. Zariadenie pre seniorov sa nachádza v obci Horná Seč. Zriaďovateľom tohto zariadenia je obec Horná Seč a Zbor Cirkvi bratskej v Leviciach. V auguste som oslovila pár klientok, či by mi boli ochotné povedať niečo o ich vzťahu s Bohom, pretože sa chystám písať diplomovú prácu, ktorá by sa zaoberala ich vlastnými zážitkami a skúsenosťami. Vysvetlila som im, že s nimi budem tráviť viac času, že budem v zariadení od augusta. Toto zariadenie sa stalo mojím etnografickým stredobodom; tu som chcela porozumieť, aký je tu vplyv náboženstva.

Bol 8. marec 2024, v teréne som bola druhý týždeň. V tento deň bol medzinárodný deň žien. Zišli sme sa všetci v jedálni a riaditeľ mal príhovor pre klientky, opatrovatelky a aj ostatné zamestnankyne. Rozprával o ich dôležitej úlohe v našej spoločnosti: *„Máte nezastupiteľnú úlohu ako matky a teraz už aj ako babičky. Prinášate do tohto zariadenia pokoj a rovnováhu...“* Riaditeľ rozdal ružu každej klientke, potriasol jej rukou so slovami: *„sme veľmi radi, že vás tu máme, gratulujem vám ku sviatku.“* Nakoniec riaditeľ rozdal malé

darčeky. Ešte jedna klientka v ten deň oslavovala 92. narodeniny. Je to veľmi pekný zvyk, že príbuzní dajú napiecť alebo sami upečú tortu pre všetkých klientov zariadenia. Každý klient dostane kúsok torty. Občas sú také týždne, že viacerí majú narodeniny alebo meniny, a vtedy opatrovatelky často hovoria: „*už sme všetci presladení, samé sviatky tu máme.*“ Prečo ale začínam týmto dátumom? Tento dátum sa mi viaže na posledné stretnutie s jednou klientkou zariadenia. Pár dní predtým som prechádzala chodbou a nazrela som do jej izby. Videla som, ako sa s niekým rozpráva, ale nikto tam nebol. Napadlo mi, že jej čas sa možno blíži ku koncu. Teraz sme jej s riaditeľom doniesli kvet ku dňu žien, keďže už bola ležiaca. Usmiala som sa na ňu, ona na mňa. Vždy bola veľmi usmievavá a v lete 2022 ma vždy privítala so slovami: „*ahoj zlatko, ako sa máš?*“ Pri návšteve povedala zopár slov, ale bolo jej veľmi ťažko rozumieť. Riaditeľ zariadenia ju pohladil, povedal, že sme jej priniesli kvietok, pretože má dnes sviatok. Spomínala na leto, keď sme tu v zariadení spolu sedeli na lavičke pod veľkým stromom. Vtedy som ju videla poslednýkrát. O tri dni zomrela.

O pár dní mala pohreb, s riaditeľom zariadenia sme sa ho zúčastnili. Niesli sme veniec. V deň pohrebu som práve doma počúvala rozhovor, ktorý mi poskytla ešte v auguste minulého roka. Bola mojou prvou informátorkou a spravila som s ňou môj prvý rozhovor v tomto výskume. Bolo zvláštne a zároveň dobré, že som mohla opäť počuť jej hlas. V rozhovore mi opisovala, aký kostol v detstve navštevovala. Pohreb sa konal práve v tomto kostole. Po skončení pohrebu sme sa s riaditeľom zariadenia ešte o nej v krátkosti rozprávali a spomínali na ňu. On hovoril, že bola veľmi milá a dobrosrdečná, a že bola určite dobrou babkou, pretože na pohrebe plakali aj muži. Ja som povedala, že bola pre mňa veľmi láskavou osobou a videla som to aj v zariadení. Dospeli sme k záveru, že často máme pocit, že našou úlohou je im ako klientom a klientkam niečo odovzdať v ich poslednom období života, ale zabúdame na to, že aj oni nám veľa odovzdávajú. Zvykom v tomto zariadení je vystaviť fotografiu klienta alebo klientky, ktorý/á zomrel/a. Je tam dátum narodenia, dátum úmrtia. Je tam verš z Biblie, a táto pani mala tento konkrétny verš: „*Hospodin je môj pastier, nič mi nechýba. Vodí ma na zelené pastviny, privádza ma k tichým vodám. Obnovuje mi život, vodí ma správnymi cestami pre česť svojho mena. Nebudem sa báť zlého, hoc by som šiel temným údolím. Veď ty si so mnou, tvoj prút a tvoja palica sú mi útechou*“ (Žalm, 23). Na tento text zo Žalmu 23 bola aj pohrebná omša. Pri takýchto spomienkach si človek uvedomí, čo všetko od ľudí prijal, a čo im, naopak, svojimi slovami alebo skutkami možno daroval.

Môj výskum trval približne 3 mesiace. Vždy, keď som mala možnosť prísť do zariadenia kvôli výskumu, tak som tam prišla a robila buď rozhovory, alebo zúčastnené pozorovanie. Najdlhší ucelený čas som strávila v teréne v mesiaci marec 2024.

Rozhovory som realizovala s tromi skupinami. Prvou časťou boli rozhovory s ľuďmi, ktorí sa starajú o pastoračiu v zariadení – kazateľ, farár, kňaz, laický pastoračný pracovník. Starajú sa o duchovný rast klientov a klientok, o ich duchovné telo. Pozorovala som ako pastoračia vplýva na klientov a klientky v období staroby.

Druhou časťou boli rozhovory s opatrovatelkami, ktoré sa starajú o fyzické telo seniorov, ale sú vedené k citlivému vnímaniu príležitostí na podporu aj psychického zdravia. Zaujímalo ma, či zdieľajú náboženské hodnoty, či sa riadia nejakými zásadami, pravidlami, čo je ich motiváciou, ako vnímajú svoju pozíciu v tomto zariadení, či nejakým spôsobom prispievajú k vytváraniu prostredia pre napĺňanie aj duchovných potrieb klientov a klientok.

Tretou časťou boli rozhovory s klientkami, kde sme sa rozprávali o ich prežívaní v tomto zariadení, o náboženskom vedení v detstve, o tom, aký život žijú dnes, či je Boh nejakou súčasťou ich života dnes.

Robila som zúčastnené pozorovanie pri ranných stíšeníach, pracovných aktivitách klientov, počas bohoslužieb, počas omše na izbe.....

Postupne rozoberiem každú jednu časť, budem sa venovať analýze dát výskumu a v závere uvádzam moje odporúčania pre zariadenie a podnety pre ďalší výskum.

Teraz prichádzajú dve dôležité postavy môjho výskumu: Činná a Šéfisová. V krátkosti ich predstavujem, ale budem o nich viac písať v ďalšej časti.

Činná pracuje v zariadení ako inštruktorka sociálnej rehabilitácie, čo znamená, že vytvára aktivizačné aktivity pre klientov. Každú klientku poznala aj po duchovnej stránke; vedela, čo prežívajú, vedela, čo rady robia, o čom sa rady rozprávajú. Vnímala som, že zohrávala veľkú úlohu v živote klientok, pretože bola pre nich osobou, ktorej mohli dôverovať, viesť s ňou osobné rozhovory. Stala sa pre nich dôležitou osobou v ich životoch. S jednou pani chodievala na prechádzky do záhrady, pretože vnímala, že sa klientka nemá s kým porozprávať o duchovnom prežívaní, pretože ostatní nezažívali to, čo ona. Činná sa stala sprievodcom pri ich aktivizácii, ale aj pri ich duchovných otázkach a prežívaní.

Šéfisová je klientkou v tomto zariadení od roku 2021. Keď ju spoznáte, máte pocit, akoby sa stala vašou starou mamou; nikdy nezabudne prihodit' keksík do tašky. Nazvala som ju Šéfisová, pretože ona pozná klientov, je tam „šéfkou“, ktorá usmerňuje ostatných, snaží sa im pomáhať, je citlivá a keď je na ňu niekto nepríjemný, rozplače sa. Často sa stáva, že nevyhodnotí správne situáciu a koná podľa vlastného uváženia, čo nedopadne vždy dobre.

Je pozorná; všima si aj to, čo ľudia prehliadajú. Oči má všade. Stará sa o duchovné potreby niektorých klientok a jej obľúbenou aktivitou je starostlivosť o záhradu. Trávi v nej veľa času.

Ona si píše!

Ja: tá Šéfisová je tu taká šéfka, že?

Činná: áno, ona tu o všetkých všetko vie. Všetkým sa snaží pomáhať a potom očakáva, že aj ostatní jej budú takto pomáhať, ale keď nepomáhajú, je trochu urazená. Problém je často v tom, že aj keď prídu príbuzní, ona im hovorí o zdravotnom stave toho klienta. Zrejme niečo odpočula z internej komunikácie personálu. Ona je zdravá aj mentálne, aj fyzicky, ale po infarkte sa bojí byť sama v dome, tak žije tu.

1. Opatrovateľka: je nám veľkou pomocou, keď pripravujeme stoly v jedálni, ona pripravuje tácky, poháre a príbory. Presne vie, komu aká tácka, aj kde sedia vozičkári a vie, kto na obed príde a nepríde.

2. Opatrovateľka: Občas si robí z iných klientov srandu, lebo nerozumie tomu stavu, v ktorom sa oni nachádzajú.

S klientkou Šéfisovou som sa prvýkrát stretla v roku 2021. Robila som s ňou rozhovor kvôli bakalárskej práci. Bola veľmi milá. Keď som v roku 2022 brigádovala v tomto zariadení, stretávali sme sa denne tri mesiace v kuse. Som vďačná za to, že sme si sadli ako ľudia a že mi často rozprávala o svojich trápeniach a rada mi rozprávala aj o iných klientkach. Keď som nevedela, ako klientom predvčičovať na spoločných pohybových aktivitách, ona to viedla a ukazovala mi, ako to mám robiť; vždy rozdala všetky pomôcky. Ona sama mi hovorila: „*ja si všímam ľudí a rada im pomáham.*“ Mala za sebou veľmi ťažký príbeh. Jej muž zomrel skoro a následne na to aj syn. Po pár rokoch dostala infarkt, kedy ochrnula na celé telo. Povedala mi, že prišla do tohto zariadenia v apríli a že sa tu „*postavila na nohy.*“ Všetky opatrovateľky sa jej snažili pomôcť a nakoniec sa stala opäť chodiacou; funguje ako pred infarktom. Rada tento príbeh hovorí a vždy v ňom nezabudne poďakovať Bohu, že žije. Počas môjho výskumu som trávila u nej najviac času zo všetkých informátoriek. Predtým, ako som išla do výskumu, sme sa spolu rozprávali na záhrade, že sa sem vrátim a budem o tomto zariadení písať diplomovú prácu. Potešila sa a pohladila ma na tvári. Nastúpila som do terénu a od prvého dňa chodila za mnou a sama od seba mi hovorila, čo duchovné zažíva, ako sa modlí. Vďaka nej som sa dostala do skupinky klientok, ktoré

spolu každé ráno o 8:30 počúvajú katolícku omšu. Kráčala som po chodbe s tým, že sa jej opýtam, či by som sa k nim mohla pridať a vidieť, ako to u nej prebieha. Ona povedala: „*Jasné, pod', aj som ťa chcela zavolať.*“ O samotnom priebehu omše budem písať neskôr. Stalo sa prirodzeným, že ma ešte po rannom spoločnom stíšení volala na katolícke omše k nej do izby. Vojdete k nej cez hnedé drevené dvere a máte pocit, že ste navštívili kvetinárstvo. V izbe má asi 8 kvetov – každý inej farby. Nábytok v jej izbe tvorí skriňa, posteľ, stôl a nočný stolík. Na nočnom stolíku má dva kríže a na nich sú okolo obmotané ružence, v šuplíku má modlitebnú knižku, množstvo rôznych modlitieb vytlačených sa samostatnom papieri, album s fotkami. A na malej skrinke pri posteli mala odložené knihy, ktoré číta každý deň, zamyslenia – volá sa to *Chlieb náš každodenný* a *Evanjelium na každý deň*. Na veľkom stole má fotky svojej rodiny. Tiež tam má krížik, ktorý sa dá rozsvietiť. Na stole mala svätenú vodu v takom malom poháriku, a za stolom v Rajec fľaši mala ďalšiu svätenú vodu. Jej izba pôsobila veľmi útulne. Pred ňou tam bývala jedna pani a tá izba bola jednoduchšie zariadená. Ako sa sem presťahovala Šéfisová, atmosféra izby sa zmenila. Povedala som jej, že tu má veľmi príjemnú atmosféru, takú atmosféru domova. Na to povedala: „*áno, Pán Boh ma veľmi ľúbi.*“ Býva sama, na jednotke izbe, presťahovala sa z dvojky. Jedným z dôvodov jej sťahovania bolo, že jej postupne zomreli viaceré spolubývajúce a hovorila mi, že to už nechce zažiť. Povedala: „*jedna bola katolíčka a spolu sme si púšťali omše, druhá bola z cirkvi bratskej, kde aj ty chodíš, a tiež sme sa spolu modlili a púšťali sme si v rádiu omše. Pamätám si, že zomrela s dlaňami nahor, akoby vítala Pána.*“

Aj keď som toto miesto dobre poznala, skupina klientov a klientok sa trochu zmenila. Ona ma predstavovala ako: „*toto je Katka, ona je pána riaditeľa dcéra a robí tu výskum.*“ Stala sa mojou gatekeeperkou (Hammersley a Atkinson, 2007).

Činná sa stala mojou druhou dôležitou informátorkou. Je zamestnaná v zariadení, pracuje s klientami a klientkami každý deň, robia spolu rozvíjajúce aktivity. Oficiálny názov jej pozície je inštruktorka sociálnej rehabilitácie. Je druhým človekom po Šéfisovej, s ktorou som viedla neformálne rozhovory o tom, ako vníma vzťahy medzi klientami a klientkami; pýtala som sa jej, či pozná vierovyznanie u klientov a či tu vníma, že klienti majú možnosť duchovne rásť. Aktivity robí každý deň, a tak klientov a klientky dobre pozná. Má s nimi dobrý vzťah, povedala by som, že s niektorými aj hlboký, osobný vzťah. O niektorých klientkach mi hovorila, čo prežívajú, ako sa ich viera odráža v každodennom živote. Šéfisová o nej vždy hovorila: „*tá Činná, to ti je taká zlatá žena.*“ Činná mi ukázala v tomto výskume aj náboženský rozmer, ktorý som skúmala, ale upriamila moju pozornosť tiež na sociálny rozmer, ako sú vzťahy, spolupráca, pohoda.

***

Predtým, ako som začala robiť rozhovory s klientkami, som si pripravila otázky. Rozhovory som nerobila so všetkými klientami a klientkami, pretože ich mentálna stránka to neumožňovala. Nevedeli rozprávať, alebo si už dobre nepamätajú, alebo dobre nepočujú. V zariadení som oslovila sedem klientok, ktoré mi ochotne poskytnú rozhovor. Pred začatím rozhovoru som im vysvetlila, akú prácu píšem, a žeby som sa s nimi rada rozprávala o Bohu. Priblížila som im témy - či boli v detstve vedené k viere, či sa ich vzťah s Bohom počas života zmenil, ako je to dnes, keď žijú v zariadení, či chodievajú na rôzne typy náboženského programu. Vopred som sa ich opýtala, či by bolo možné si ich rozhovory nahrávať a že všetko budem anonymizovať. Vysvetlila som im, že nahrávanie slúži pre pohodový rozhovor, kde sa môžeme pokojne spolu rozprávať, bez akékoľvek ťukania do klávesnice, a že by som nestíhala zapisovať na papier. Každá jedna klientka súhlasila s nahrávaním. Počas rozhovorov s klientkami prebiehali hĺbkové rozhovory s pripravenými otázkami. Neskôr som sa k ich výpovediam mohla vracat' aj v neformálnych rozhovoroch. Rozhovory som robila s klientkami vekovej kategórie 75-95 rokov. Štyri rozhovory mi poskytli klientky, ktoré sa hlásia ku katolíckej viere, dva rozhovory klientky, ktoré sa hlásia k evanjelickej viere a jeden rozhovor s Tichou, ktorá je neveriaca; povedala mi, že je bývalou komunistkou, ale: „*vidím, že tieto ženičky okolo mňa žijú iný život, pretože sú veriace. Keby som mohla vrátiť čas, tak by som svoj život ťahala iným smerom.*“ Na koniec rozhovoru s Tichou sme viedli milý dialóg:

Tichá: A to už máte aj podchytené čo som vám hovorila?

Ja: Áno, to všetko už mám.

Tichá: Pre Boha, toto jak?

Ja: Tu mám mobil, tuto som si to nahrála, to je ako diktafón.

Tichá: Bože, tá technika je taká vyspelá, toto všetko sme rukami písali.

Dva prvé rozhovory som realizovali v jedálni, čo s odstupom času nebola správna voľba kvôli hluku a presúvaniu sa klientov a klientok von na záhradu a späť. Ostatné rozhovory som realizovala v izbách klientok.

Keď som v auguste začala robiť výskum, s niektorými klientkami som sa rozprávala neformálne o Bohu, keď sme čakali na ich pedikúru. Sedeli sme vonku, a tak som sa jednej klientke prihovarila a ona mi začala sama rozprávať, kde chodila do kostola, ako ju viedli k viere, čo nosila oblečené a že nedeľa bola významným dňom. Pri mojom

výskumnom teréne bolo veľmi dôležité dobre pracovať s časom, ktorý mám s klientami a klientkami, pretože niektoré klientky, ktoré som chcela osloviť na rozhovor, zomreli, a ja som s nimi rozhovor nestihla spraviť. Čas sa stal mojím rivalom. Vážim si však čas, ktorý som mohla s nimi stráviť a ako som spomínala vyššie, že Šéfisová mi sama od seba začala rozprávať aj mimo rozhovoru o svojom živote a živote s Bohom, tak isto mi rozprávala o svojom živote Pokorná. Šéfisová o Pokornej hovorí: „*to ti je taká pokorná žena; nevidí dobre, nechodí už dobre, ale taká je milá.*“ S Pokornou sme raz sedeli vonku na stoličkách pod veľkým stromom a mala na sebe modrý klobúk, ktorý jej veľmi pristal; vyzerala ako slečna Marplová. Povedala mi svoj životný príbeh, čo všetko zažila a akú stratu zažila, keď jej zomrela osemročná vnučka. Keď sme sa rozprávali o Bohu, povedala mi jednu vetu: „*vieš, častokrát ľudia prosia Boha a hneď čakajú na výsledok; ale Pán Boh nie je náhlivý, ale pamätlivý.*“ S mnohými klientkami, s ktorými som robila rozhovor, som sa poznala od leta 2022, kedy som tam strávila tri mesiace. Videla som, že sa nám dobre robili rozhovory, pretože sme jedna druhú poznali; tie tri mesiace strávené v tomto zariadení mi pomohli vytvoriť si dobré a úprimné vzťahy. Vo výskume sa to odrazilo v tom, že tie rozhovory boli prirodzené a bolo pre mňa pohodové prísť za nimi, osloviť ich a poprosiť ich o rozhovor. Dlhodobejší vzťah som vnímala ako pozitívnu stránku výskumu.

Druhou skupinou informátoriek sa stali opatrovatelky v tomto zariadení vo veku 40-60 rokov. Podarilo sa mi spraviť rozhovory so všetkými opatrovatelkami. Boli to hĺbkové rozhovory. Rozhovory som robila u nich v ich opatrovateľskej miestnosti. Témy, na ktoré som sa ich pýtala, sa týkali starostlivosti - čo pre nich starostlivosť znamená, aké potreby u klientov vnímajú, či ich osobná viera vplýva na ich prístup ku klientom a ku klientkam, či je dobré poznať klientov príbeh. Predtým, ako som ich oslovila, pre prvú dvojicu som ešte nemala pripravené otázky, a tak sa ma spýtali, či im viem napríklad povedať, akú otázku by som sa ich opýtala. Niečo som sa opýtala a zostali prekvapené, tak som si nebola istá, či mi rozhovor poskytnú. Vyzerali vydesene, videla som, ako sa ich oči vydesili. Vysvetlila som im, že o tomto zariadení píšem diplomovú prácu a robím tu aj výskum, a že by som bola veľmi vdáčná, keby mi odpovedali na pár otázok. Povedali mi, že s nimi môžem kľudne rozhovor spraviť. Jedna sa na mňa pozrela a povedala: „*a to si nebudeš nahrávať, však?*“ Povedala som jej, že určite nie, ak si to oni neželajú, budem plne rešpektovať ich rozhodnutie. Všetky rozhovory s opatrovatelkami som robila počas ich nočnej pracovnej doby. Počas dňa som sa s nimi spájala cez aplikáciu messenger, kde som sa ich ešte opýtala, či by bolo možné sa zastaviť na pol hodinku večer a poskytnúť mi rozhovor. Všetky opatrovatelky súhlasili. Spravila som naživo osem rozhovorov a každá dvojica bola

v niečom iná. Z polhodinového rozhovoru bol dvojhodinový rozhovor. Z ich výpovedí som videla, že majú rady svoju prácu; niektoré, keď majú voľno, tak si aj počas voľna medzi sebou volajú, ako sa majú klienti a klientky v zariadení. Jedna mi spomínala, že jej manžel reagoval na jej telefonát s jednou opatrovatelkou: „*Žena, vy sa o ničom inom neviete rozprávať, len o práci.*“ Pred prvým rozhovorom som mala trochu obavy z toho, že nebudem stíhať všetko zapisovať, pretože predsa nahrávanie je jednoduchšie, tak som to dovtedy vnímala. Avšak opak bol pravdou; prišla som na to, že tento formát zapisovania vyhovoval aj mne, aj opatrovatelkám. Tým, že som si mohla rovno všetko zapisovať pod otázky, som mala o to menej práce doma. Rozhovory som realizovala s oboma opatrovatelkami naraz, v odpovediach som si ich oddeľovala, ale videla som, že aj takýto spoločný rozhovor mal svoje pozitíva. Vedeli jedna na druhú nadväzovať, dopĺňať sa. Povedali mi: „*ešteže si prišla takto na nočnú, lebo cez deň by sme takýto rozhovor nemali šancu s tebou spraviť (smiech)*“. S poslednou dvojicou som mala kratší rozhovor, pretože aj menej rozprávali. Sama som si vtedy uvedomila, že keby boli bývali mojimi prvými informátorkami medzi opatrovatelkami, asi by som premýšľala nad tým, či nezmením otázky; avšak nebolo to potrebné, pretože opatrovatelky, s ktorými som robila rozhovor pred nimi, mi hovorili rozsiahle odpovede. Uvedomila som si, že každý z nás vie o rôznych témach hovoriť rôzne veľa.

Tretou skupinou informátorov boli pastori, ktorí sa starajú o duchovný život klientov a klientok. Témy, ktoré som otvárala počas rozhovoru, sa týkali pastorácie. Pýtala som sa, čo pre nich znamená pojem pastorácia, čo je pre nich cieľom v ich práci, aký majú vzťah s klientami a klientkami, na aké témy sa zameriavajú počas ich omší, bohoslužieb a stíšení. Urobila som jeden rozhovor s pracovníkom z Cirkvi bratskej, ktorý vedie pondelkové ranné stíšenia. Oslovila som ho, povedala som mu o téme, ktorú v zariadení skúmam. Dohodli sme sa, že sa po rannom stíšení stretneme a budeme sa môcť porozprávať. Na otázky odpovedal úprimne a jasne. Jeho výpovede som si zapisovala rovno do počítača. Rozhovor som realizovala v jedálni. Sedela tam s nami počas rozhovoru o kúsok ďalej ešte jedna pani a úpenlivo počúvala, čo rozpráva. Na konci si zložila ruky a povedala: „*veľmi pekne ste to zhrnuli, bolo to veľmi dobré.*“

Urobila som rozhovor s riaditeľom, ktorý mi poskytol informácie o prvotných zámeroch pri zakladaní zariadenia Senior Garden.

Dokopy sa mi podarilo spraviť 18 rozhovorov; boli polo-štruktúrované, hĺbkové formálne aj neformálne.

Zúčastnené pozorovanie som realizovala v samotnom zariadení Senior Garden.

Ráno som chodievala na ranné stíšenia, ktoré prebiehali v jedálni. Jedáleň bola miestom stretávania, prebiehali tam rôzne typy bohoslužieb, stretnutí a aktivít. Stíšenie prebiehalo nasledovne. Činná ich ráno privítala, povedala aký je deň, dátum, kto má na ten deň meniny a vždy k tomu menu našla nejakú pranostiku alebo príhodu. Predstavila ranný program, že budeme spievať dve piesne. To bolo znamenie pre Šéfisovú, ktorá sa postavila a rozdala piesne všetkým. Občas sa stalo, že v ten týždeň spievali dvakrát tú istú pieseň s názvom: „*Spievajme spoločne Pán Boh je láska, Pán Boj je láska, miluje nás.*“ Táto pieseň je obľúbenou piesňou Pokornej, o nej budem písať neskôr, aj to čo mi o tejto piesni povedala. Keď Šéfisová rozdávala piesne, iná pani jej na to reagovala: „*ved' túto sme už tento týždeň spievali*“, o pár dní ju spievali znova a ich reakcia bola: „*zase táto pieseň?*“ Už nám to bolo vtipné.

Po dospievaní piesne sa začalo čítať z Biblie, vždy sa k zamysleniu čítala časť Biblie, ktorá zodpovedala téme zamyslenia. Po skončení zamyslenia sa riaditeľ pomodlil, alebo ten človek, ktorý viedol ranné stíšenie. Na koniec im Činná zapriala pekný deň a povedala o ďalšom programe, ktorý ich v ten deň čakal, napríklad, že mali mať ručné práce, alebo pohybové aktivity a prečítala im, čo budú mať na obed. Aj ja som bola priamou súčasťou jedného ranného zamyslenia, zrovna v ten deň chýbali zamestnankyne, tak ma poprosila zdravotná sestra, či by som sa mohla nakoniec pomodliť. Sedela som na gauči, na ktorom sedáva riaditeľ, keď sa modlí. Cítila som sa príliš na očiach.

Zúčastnila som sa troch bohoslužieb, ktoré v zariadení prebiehajú. Každú stredu o 18:00 majú bohoslužby Cirkvi bratskej, kedy sa tiež stretnú v jedálni, spievajú piesne na začiatku aj na konci, číta sa z Biblie, potom je k textu krátky výklad a záver je ukončený modlitbou. Evanjelické služby Božie a Katolícka svätá omša prebiehajú v zariadení raz za mesiac. Ich priebeh je veľmi podobný tým z Cirkvi bratskej, v niektorých častiach sa však odlišujú. Podrobne ich opíšem v druhej kapitole svojej práce, ktorá sa venuje pastoračnej moci.

Vedela som od jednej opatrovateľky, že sa v zariadení pravidelne stretáva pár klientok na izbe, a že spolu počúvajú katolícke omše. Vďaka Šéfisovej som sa do tohto kruhu mohla dostať a zúčastniť sa omše. Zaujímavosťou tejto omše bolo, že po skončení ranného stíšenia, kde mali kresťanský program, sa odobrali na túto izbu, kde sa stretli a počúvali omšu, volá sa to Korunka, a počúvajú to ráno, poobede, aj večer.

V rámci pozorovaných aktivít som sa sústredila na dva rozmery. Jednak som sa venovala sociálnej dynamike vzťahov v skupine, ako spolu fungovali počas aktivít, počas bohoslužieb, aké konverzácie viedli, toto bola pre mňa aj jedna z výskumných otázok a tém,

ktoré som v zariadení pozorovala. A zároveň som pozorovanie zamerala na jednotlivcov, kde som pozorovala ich osobný vzťah s Bohom a ako sa v ich osobnom živote prejavovala pastorácia, ktorá v zariadení prebiehala.

Počas výskumu nastali aj situácie, ktoré označujem za stagnáciu. Prišla som v nejaký deň do zariadenia a nevedela som koho osloviť na neformálny rozhovor, na čo sa v ten deň zamerat' pri pozorovaní. Po zariadení som chodila so svojím zápisníkom v ruke a snažila som čo najviac zachytiť zo života tohto zariadenia. Avšak občas som ho zo sebou nemala a stalo sa mi, že bola zrovna situácia alebo rozhovor medzi niekým, čo bolo pre môj výskum dôležité. Bežala som do kancelárie, aby som si rýchlo zapísala čo som videla. Niekedy sa mi stalo, že som si nie všetko zapamätala tak ako niekto presne povedal. Postupne, keď som sa vracala k nejakej spomienke sa mi stávalo, že sa mi tá situácia znova objavila a ešte aj so slovami, ktoré boli vtedy povedané. Mohla som tú spomienku zapísať v pôvodnej forme. Aj keď nie je možné explicitne vyjadriť všetky údaje získané v teréne, je potrebné vynaložiť maximálne úsilie na ich zaznamenanie (Hammersley a Atkinson, 2007).

Počas celého terénu som sa snažila odhaliť skryté oblasti, ktoré na prvý pohľad možno nevidieť. Podľa Guptu a Fergusonu (1997) je terén ako jasne vymedzená plocha, ktorá však zakrýva zložité procesy, ktoré prebehli pri jej vytvorení. Robila som kvalitatívny výskum (Strauss a Corbin, 1999) a počas výskumu som si všetko zapisovala. Písanie poznámok z terénu by nemalo byť považované za tajomnú alebo ezoterickú aktivitu. Naopak, je to kľúčová súčasť výskumu, ktorá vyžaduje maximálnu pozornosť a istotu (Hammersley a Atkinson, 2007).

Vplyv náboženstva na prvý pohľad nebolo vidieť, bolo potrebné ponoriť sa hlbšie. Po pár dňoch vo výskume sa začali objavovať rôzne podnety, ktoré som si hneď zapisovala, premýšľala nad nimi, ako s nimi v téme pracovať a kam posúvajú samotný výskum. Napr. staranie sa o duchovné telo a o duchovný rast, čo mali na starosti pastorační pracovníci, ďalej starostlivosť o sociálne telo, čo mala na starosti najmä Činná a nakoniec aj starostlivosť o fyzické telo, o ktoré sa starali opatrovatel'ky. A ďalším podnetom z pozorovania bola osobná zbožnosť klientov. Vníkala som, že klienti a klientky sa hlásia k vierovyznaniu aj katolíckemu, evanjelickému, cirkvi bratskej (protestantskému), ale ich životy a rozhodovanie, záujem o ostatných bol rozdielny. Zastávaná teológia a prežívaná teológia sú dve rôzne témy. Ako píše Doehring (2015), je zaujímavé sledovať ktoré aspekty osobnej teológie sú život obmedzujúce a ktoré sú životodarné. Alebo či ukotvená teológia pomáha človeku, aby sa prispôbil zmene a dokázal fungovať v nových podmienkach, alebo či musí človek zmeniť svoju teológiu.

V nasledujúcej kapitole sa ešte v krátkosti budem držať metodologickej časti a predstavím svoju pozíciu vo výskume, ako som sa ja cítila, ako som vnímala, že oni vnímajú mňa a ako sme sa vnímali navzájom.

Vnučka alebo výskumník?

Moja pozícia vo výskume bola nasledovná. Nízky človek v pásikavom tričku, s dlhými vlasmi a všade som chodila s krikľavým zápisníkom a perom, občas chodili okolo mňa a pýtali sa ma: „*a ty čo si to píšeš?*“, alebo, keď sme boli na nejakej aktivite, tak prišli za mnou a povedali: „*toto si zapíš, to je dobré.*“ Bola som tichým pozorovateľom, sledovala a zapisovala som všetko čo som počula a videla. Vstupovala som do známeho prostredia, kde som už kedysi strávila pár mesiacov. Terén pre mňa nebol nový, tak som sa stala insiderom ako píše Kristen Ghodsee (2016). Insider v jej ponímaní je výskumník alebo výskumníčka, ktorý robí výskum v prostredí, ktoré pozná alebo v mieste výskumu žije jeho alebo jej rodina (Ghodsee, 2016). Mala som pohodový vstup to terénu, pretože som viacerých poznala a oni poznali mňa. Veľkou pomocou mi boli vzťahy, ktoré sme si spolu vybudovali počas môjho brigádovania v zariadení v roku 2022.

Počas výskumu som sa cítila ako človek s tromi identitami. Najčastejšie som mala pocit, že som pre nich v pozícii ich vnučky. A ony sa stali mojimi starými mamami. Vnímala som to na základe ich správania ku mne. Vždy keď som ráno prišla, pozdravili sme sa s úsmevom na tvári, zakývali sme si alebo sme sa objali. Po ich návšteve na ich izbách som vždy odchádzala s nejakým keksíkom alebo ovocím. Keď som raz odchádzala od Šéfisovej, dala mi keksík a seven days- croissant skontrolovala, či je ešte v záruke. Vychádzala som z jej izby a uvideli sme Vysokú, jednu z klientok zariadenia, potiahla ma za ruku naspäť do izby a pošepkala mi do ucha: „*toto si schovaj, lebo tieto keksíky mi dáva Vysoká a mohla by sa uraziť.*“ Musela som si keksík skryť. Keď som počas výskumu odchádzala na dlhší čas preč, rozlúčila som sa s každou a od niektorých som dostala objatie, krížik na čelo alebo pusku na líce. A na cestu ďalšie keksíky. Vnímala som túto časť svojej identity pozitívne v tom, že aj počas formálnych rozhovorov som si všimla, že by sa radi niekomu vyrozprávali, kto by ich vypočul. Pretože jednak sú niekedy na izbe s kým si nesadli ako ľudia, alebo jedna z nich slabo počuje a tak sa nevedia medzi sebou prirodzene rozprávať. Rabinow (2007) vo svojom výskume v Maroku píše, že rôzni účastníci mali potrebu sa vyrozprávať vonkajšiemu pozorovateľovi a povedať mu o svojich problémoch a nad čím premýšľajú. Aj ja som vnímala ich potrebu a snažila sa ich počúvať s tým, aby vedeli, že mi

môžu čokoľvek povedať, vždy som im hovorila: „*kludne mi rozprávajte, veľmi rada si to vypočujem*“.

Moja druhá časť identity, ktorú som vnímala bola moja pozícia dcéry riaditeľa. Keď som sa niekomu predstavovala, či už klientom, klientkam alebo duchovným vedúcim, moja prvá veta bola, že sa volám Katka a som dcérou riaditeľa. Mala som pocit, že táto informácia bola pre nich zrozumiteľnejšia, pretože vedeli kto je riaditeľ. Neskôr, keď ma niektorá z klientok niekomu predstavovala povedala, že toto je dcéra riaditeľa. Myslím, že moja pozícia dcéry riaditeľa neovplyvnila moje vzťahy s klientami a klientkami.

Tretiu časť identity by som označila ako výskumníčku. Byť výskumníkom v známom prostredí prináša negatíva o tom píše aj Lila Abu-Lughod (1991), že problémom so štúdiom vlastnej spoločnosti je získať dostatočný odstup. Vnímala som to aj ja, a nebolo jednoduché tuto pozíciu reflektovať.

Dáta, ktoré som v tejto práci vytvárala, sú tak priesečníkom rozhovorov, pozorovaní, počúvaní, pomáhaní a interakcií, v ktorých sa miešajú tieto tri identity.

Etnografia domova

Boží domov

Moja práca začína pojmom „Boží domov“. Viackrát som mala pocit, že sa o to usilujú zamestnanci zariadenia, aj externí pracovníci a dobrovoľníci - vytvoriť pre seniorov v zariadení atmosféru ako keby to bol Boží domov. Je to aj víziou a poslaním ich zariadenia. Môžeme si pod tým predstaviť miesto, kde je prítomné niečo alebo niekto svätý, niečo transcendentné, duchovné a my máme možnosť sa na tomto mieste s týmto svätým, transcendentným, duchovným stretnúť. V kresťanskom význame je Boží domov miestom v nebesiach, je tam Božia prítomnosť, prevláda tam pokoj, starostlivosť, prijatie, láska, mier. Miesto, kam prichádzajú všetci tí, ktorí zomreli a za svojho života sa stali veriacimi. Ale taktiež v kresťanstve môžeme vnímať „Boží domov“ miestom na zemi, ako kostol, kde máme možnosť stretnúť sa osobne s Bohom.

V judaizme, v starom zákone, keď sa chceli ľudia na zemi stretnúť s Bohom, používali tzv. „stan stretávania“, ktorý im Boh prikázal postaviť. Nech mi urobia svätostánok, aby som mohol bývať medzi vami (Exodus, 25:8). Mojžiš vzal stan a postavil si ho mimo tábora, ďalej od tábora a nazval ho stanom stretávania. Prostredníctvom stanu, mohli Židia zažívať prítomnosť Boha na zemi. Stan bol znakom prítomnosti Boha. Bol určený pre každého Žida, ktorý sa chcel stretnúť s Bohom.

V islame si Alaha predstavujú ako bojovníka, ktorý veriacim pripravil rajské požehnanie a neveriaci sú vyhladení, alebo zostávajú bez božského a ľudského zľutovania (Ellens, 2013). Pozemským miestom „Božieho domu“ v islame je mešita. Mešita je budova, v ktorej moslimovia uctievať Alaha, v koráne sa mešita spomína ako „Dom Boží“ a spravujú ju tí, ktorí veria v Alaha (Akbar a Cleempoel, 2019). Farahati (2011) a Mohaved (n.d) píše, že hlavným účelom mešity bolo uctievanie a modlitba, no rovnako sa používala ako miesto na zhromažďovanie a vykonávanie rôznych sociálnych, kultúrnych, vzdelávacích, politických a administratívnych služieb (citované v Akbar a Cleempoel, 2019, s. 1). Mešita sa nestala len „Domom Božím“, ale aj „Domom komunity“.

Obraz „Božieho domova“ vidieť aj v zariadení Senior Garden. Klienti a klientky majú možnosť zúčastňovať sa bohoslužieb Cirkvi bratskej, Katolíckej Svätej Omše a Evanjelických služieb Božích. Ich zdravotný stav im už neumožňuje navštevovať kostol a tak zariadenie poskytuje náboženskú službu týmto spôsobom. Klienti a klientky majú priestor na spoločné zdieľanie viery, ale aj priestor na posilňovanie osobnej viery/spirituality prostredníctvom kníh, rozhovorov alebo rádia. Zariadenie má vo svojom širšom regióne

dobrú povest', a tak občas prídu sem pozrieť aj zamestnanci iných zariadení pre seniorov a sami sú niekedy prekvapení, že nič „výnimočné“ tu nie je, ale keď tam vstúpia, cítia pokoj a harmóniu. Riaditeľ zariadenia hovorí: „*Chodievajú k nám aj z iných zariadení riaditelia sa pozerat' a nič tu nevidia také zaujímavé, ale to preto lebo oni hľadajú materiálne veci, ale tu tú atmosféru robí Pán Boh a jeho milosť, iné je tu to duchovno.*“ Pastoračný pracovník, ktorý robí ranné pondelkové stíšenie mi počas rozhovoru povedal: „*Som vďačný, že toto zariadenie je otvorené duchovnej službe, lebo mnohé to nemajú. Som vďačný, že tu môžem robiť duchovnú službu a vstúpiť im Božie slovo. Modlím sa za pána riaditeľa, aby mal vytrvalosť a posilnenie v tejto práci.*“

Celá idea založenia zariadenia Senior Garden vznikla v myšliach niekoľkých jednotlivcov z obce Horná Seč a zo zboru Cirkvi bratskej v Leviciach. A zariadenie aj má dvoch zakladateľov, ktorými sú práve obec Horná Seč a Zbor Cirkvi bratskej v Leviciach. Po skončení obdobia socializmu sa cirkev mohla znovu angažovať. A bolo známe, že v západných krajinách Európy ľudia mohli robiť veľa cirkevných aktivít aj v sociálnej oblasti. Tak aj v levickom cirkevnom zbore začali ľudia vnímať, že je žiadúce vykonávať nejakú sociálnu prácu a slúžiť ňou ľuďom. Pod tým si ľudia predstavovali najmä dve oblasti: prácu s ľuďmi bez domova a prácu so starými ľuďmi. Inšpiráciou pre nich bola cirkevná organizácia Betánia z Nemecka, prostredníctvom ktorej vznikol na Slovensku Domov dôchodcov v Kalinove (bol odkúpený dom od súkromného majiteľa, zariadenie má nemecké know-how, doteraz funguje). Riaditeľ: „*Vznikol pocit, že by bolo dobre to zrealizovať aj u nás, ale nemali sme na to ľudí, ktorí by to zrealizovali. Súčasťou pocitu bolo, že máme veľa starých ľudí a máme voči nim nejakú zodpovednosť a ... a tak sa sformovala vízia nášho zariadenia pre seniorov.*“

Vtedajší starosta obce Horná Seč prišiel s myšlienkou vytvoriť priestor pre seniorov na pozemku, ktorý obec vlastní. Bola to veľká výzva, nikto s tým nemal skúsenosti a finančne aj vedomostne to presahovalo schopnosti obce aj levického cirkevného zboru. V tejto 1.fáze to odmietlo obecné zastupiteľstvo aj cirkevný zbor.

Druhá fáza. Starosta si povedal, že či už do toho cirkevný zbor pôjde alebo nie, on do toho pôjde sám za obec. Urobil jednostranné kroky, ani obec na to nemala peniaze, predal obecné majetky, aby získal peniaze a urobil výberové konanie na projekty, vybral firmu a začal stavať. Starosta bol vizionár. Podarilo sa mu pre túto vec nadchnúť vikára z cirkevného zboru. A tak po dlhom naliehaní sa rozhodlo, že ak sa do toho aktívne pridá aj tento vikár, pôjde sa do toho. Obec spolu s cirkevným zborom vytvorila v roku 2010 organizáciu Senior Garden a v roku 2012 sa spustila prevádzka.

Názov Senior Garden pochádza z biblického textu o počiatku, keď Boh vysadil záhradu a postavil do nej človeka. Záhrada ako miesto odpočinku, ale aj ako miesto pre život (počiatok života).

Vedenie zariadenia je presvedčené, že napĺňanie duchovných potrieb a osobná zbožnosť sú dôležité pre človeka aj v starobe, a preto tomu venujú vo svojej činnosti potrebnú pozornosť. Pastoračná moc, holistická starostlivosť o seniorov a ich staroba sa dennodenne stretávajú v duchovných aktivitách klientov. Napr. počas ranných stíšení – pastoračný pracovník vedie seniorov premýšľaním nad biblickým textom (vysvetľuje, spoločne sa modlia, on sa modlí za seniorov, aktívne ich počúva), opatrovatelky pripravili seniorov po telesnej stránke na rannú pobožnosť (umyli, obliekli, zabezpečili stravu, povzbudili do nového dňa...) a samotný senior prejavuje svoju zbožnosť (prežívaním svojej staroby, meditáciou nad výzvami, ktorým v ten deň čelí - bolesti, obmedzenia, prijímaním povzbudení zo spoločenstva a z bezpečia, ktoré má...). Tento spoločný čas pri modlitbách, piesňach, a pri zabezpečenej ostatnej starostlivosti (o fyzické, psychické a sociálne telo) je zmyslom a naplnením každodennej činnosti zariadenia. Už ráno sa tieto oblasti duchovnými aktivitami prepájajú a zostávajú prepojené po zvyšok dňa (omše v malej skupinke na izbe, vzájomné rozhovory, účasť na bohoslužbách...)

Obrázok č. 1: Zariadenie pre seniorov, Senior Garden v Hornej Seči
Horná Seč, 2024

4 Pastoračná moc v zariadení

Zariadenie SENIOR GARDEN ponúka svojim klientom okrem iného aj aktivity zamerané na duchovný rast. Klienti majú možnosť zúčastňovať sa rozmanitého duchovného programu, ktorý zastrešuje Katolícka cirkev, Evanjelická cirkev augsburského vyznania a Cirkev bratská. Ide o pravidelné bohoslužby raz mesačne, pondelkové stretnutia s pastoračným služobníkom z Cirkvi bratskej, ktorý po skončení navštevuje klientov aj na izbách, pravidelné ranné stíšenia 3-krát do týždňa a pravidelné poobedné stretnutia s pracovníčkou zariadenia. Pastorácia je v tomto zariadení rôznorodá.

4.1 Evanjelické služby Božie

Ja: chystáte sa dnes dámy na evanjelické bohoslužby?

Láskavá.: Ja pôjdem, ja som evanjelička (vykrikla hrdo)

Šéfisová.: Ja som rímsko-katolíčka

Šedivá: Nie, nejdem dole, ja som katolíčka, doteraz som počúvala omšu.

Sadla som si vedľa jednej pani a opýtala sa ma:

Vysoká: A vy ste katolíčka?

Ja: Nie, ja som cirkev bratská

Vysoká: Sme tu taká zmeska (usmiala sa)

Bol to môj úplne prvý rozhovor s klientkami v zariadení pre seniorov v Hornej Seči, pred prvými evanjelickými službami Božími. Ráno sedeli na lavičkách a vo vnútri jedálne sa pripravoval evanjelický farár so svojou manželkou pani farárkou na služby Božie, ktoré mali o štvrt' hodinu začať. Išla som von za klientkami, aby som im pripomenula a pozvala ich zároveň na bohoslužby. Bol to prvý moment, kedy som vnímala ich rôznorodosť vierovyznania. Na prvý pohľad to nie je zrejmé, ale, keď som ich oslovila, či sa pridajú, jasne sa zaradili k svojmu vierovyznaniu. Niektoré klientky sa pridali na bohoslužby, boli to tie, ktoré povedali, že sú evanjeličky. Na začiatku nás tam bolo päť. Ostatné klientky zostali vonku, nakoniec ich opatrovatel'ky zobrali do vnútra a prišli si všetky sadnúť na služby Božie. Nakoniec ich tam bolo trinásť. Pán farár nás všetkých privítal. Na premietanie piesne používal televízor, ale klientky spievali piesne z evanjelických spevníkov, pretože niektoré nedovideli na televíziu. Ešte pred tým ako začala bohoslužba som na chodbe stretla Šéfisovú

a hovorím jej: „*vy ste aká kočka,*“ a ona: „*lebo je dnes bohoslužba.*“ Niektorá z klientok pripravila stôl pre pána farára, pretože na stole boli dve sviečky a jeden krížik.

Samotný priebeh bohoslužby vyzeral nasledovne. Na začiatku sa pán farár pomodlil a spievali sme dve piesne. On a jeho manželka, pani farárka, spievali veľmi nahlas, udávali rytmus aj tón, občas sa však stalo, že jeden aj druhý spievali iné slová, tak sme sa nad tým pousmiali. Po skončení piesní sa modlil a prosil Boha u múdrosť do slova o ktorom bude hovoriť a nech sú naše uši a srdce otvorené pre Božie Slovo. Prečítal časť z Biblie a povedal k tomu pár slov. Počas toho ako vysvetľoval text z Biblie, viedol ich k čítaniu Biblie s tým, že je to pre ich život dôležité. Pýtal sa ich: „*máš túžbu čítať Bibliu?, pretože cez Bibliu poznávame bližšie Pána Boha.*“ Po skončení výkladu Biblie sa modlil Otče náš modlitbu, počas tejto modlitby stáli všetky klientky, nakoniec im pán farár dával požehnanie so slovami: „*Nech ťa žehná Pán a nech ťa chráni! Nech ti Pán ukáže jasnú tvár a nech ti je milostivý! Nech Pán obráti svoju tvár k tebe a daruje ti pokoj!*“ Počas tohto požehnania sa dve klientky postavili.

Po skončení oficiálnych bohoslužieb sa pani farárka postavila dopredu a pýtala sa ich, či si pamätajú piesne, ktoré ich na minulom stretnutí naučila. Pani farárka začala spievať, aj ukazovať. Všetky tri piesne, ktoré spievali, som sa ja ako malé dievča učila spievať v zbore do ktorého patrí. Piesne boli rýchlo zapamätateľné a majú pekné myšlienky. V prvej spievali: *ked' som si spieval, niekto sa ma dotkol, bola to ruka Božia.* Druhá pieseň bola ukazovacia, niektoré klientky ukazovali, niektoré len spievali, v tejto piesni spievali tieto slová: *Dávaj pozor malé oko kam hľadiš, Pán sa z neba pozerá aká je tvoja viera, dávaj pozor malé oko kam hľadiš (v ďalšej slohe sa pridalo, ucho, ruka, noha).* V poslednej piesni spievali: *Či si*

veľký a či malý, taký akurát, Boh ťa má rád. Či si tučný a, či chudý taký akurát, Boh ťa má rád.

On ťa miluje, ked' sa smeješ, ťa miluje, aj ked' plačeš, ťa miluje, ked' sa hráš, ťa miluje, aj ked' spíš. Je to jedno, ako sa cítiš a ako vyzeráš. Boh ťa má rád. Videla som ako sa z tých piesní klientky radovali. Pani farárka po skončení piesní vyslovila jednu myšlienku: „*Pán Boh, nás má rád takých, akí sme. Pán Ježiš je s nami, náš domov je v nebesiach.*“ Pán farár nám na úplný záver podal ruky so slovami: „*Boh s vami!*“

Zúčastnila som sa ďalších evanjelických služieb Božích, majú ich raz za mesiac v stredu doobeda. Na stolíku mal pán farár dva krížiky a jeden mu Šéfisová zapla, mali sme svietiaci krížik. Začiatok bol veľmi podobný ako pri prvom pozorovaní. Pán farár sa na začiatok pomodlil, spievali sme dve piesne, ktoré boli opäť vysvietené na televízore a prečítal časť z Biblie.

Povedal tieto slová: *„zaprieť sám seba a počúvať hlas Boží. Je dôležité, aby ste mali vzťah s Kristom. Judáš nám je varovným prstom – môžeme byť horúci alebo studení kresťania, vlažných Pán Boh neprijíma.“* Pýtal sa ich otázky, nad ktorými sa mohli zamýšľať: *„za čo mi stojí Ježiš, za čo ja a ty stojíme u Ježiša? Opustil Otca, stojíme mu za všetko, lebo položil život za teba aj za mňa. Otec prijal vašu modlitbu ako znak odpustenia.“*

Mali večeru pánovu, čo je sviatosť, pri ktorej je „viditeľné slovo evanjelia“ (jeho viditeľné zvestovanie), ktorým sa veriacim v Krista dostáva viditeľné, hmatateľné a osobné zaslúbenie o odpustení hriechov – a to pre zásluhy, umučenie a smrť Pána Ježiša Krista.

Pán farár položil obrazne ruku na klientku a dal jej oblatku so slovami:
*„Dúfajte dcéry Božie, odpúšťajú sa vám ako kajúcnikom hriechy.
Pravé telo a pravá krv Pána Ježiša za vaše hriechy.“*

Dve klientky sa prežehnali. Na záver sa pomodlil a spievali sme ďalšie piesne. Po skončení oficiálnej časti sa pred nás postavila pani farárka so slovami: *„som rada, že sme tu spolu drahé dievčatká a sestry.“* Spievali spolu opäť pieseň, niekto sa ma dotkol, bola to ruka Božia. Na úplný záver rozdali evanjelické časopisy. Klientky ich rady čítajú, pretože mnohé už nemajú zo sebou Biblie alebo inú náboženskú literatúru.

Po týchto bohoslužbách sme odchádzali s úsmevmi na tvári a to hlavne kvôli farárke, ktorá priniesla rodinnú atmosféru medzi klientky. Vtedy som si uvedomila, že ona a Činná sú ženy, ktoré robia pastoračiu v zariadení. Farár v roli pastora vykonával svoju službu ako v kostole, ako pastier, ktorý sa stará o svoje stádo a prinesie Slovo, ktoré nasýti duchovne jeho ovečky. Píšem jeho, pretože evanjelické bohoslužby sú pre každého klienta alebo klientku, ale navštívil na izbe iba jednu klientku, ktorá bola evanjelického vierovyznania. Poznal všetky klientky, podal si s nimi ruky a dal im požehnanie, ale možnosť vytvorenia osobného vzťahu bola absentujúca. Na druhej strane farárka hneď, keď

prišla, podávala si ruky s klientkami, tešila sa na ne a oni na ňu. Rozprávala pred nimi príbeh zo svojho života a stále ich povzbudzovala. Priniesla inú atmosféru do celých bohoslužieb. Nemôžem však tvrdiť, žeby mala osobný a blízky vzťah s klientkami, a že by tam bol záujem so strany farárky tento vzťah budovať. Bohoslužby sú raz za mesiac a keď sa skončia, nie je veľmi priestor pre osobné rozhovory. Po skončení bohoslužieb farár a farárka odchádzajú, pretože majú bohoslužby aj na iných miestach. Čas strávený s ovečkami je príliš krátky. Prínosom pre klientov je, že majú možnosť sa zúčastňovať bohoslužieb tí, ktorí sú, aj nie sú evanjelického vierovyznania. A majú tak možnosť duchovne rásť aj prostredníctvom iného vierovyznania. „*Napokon, všetci máme len jedného Boha, aj keď máme rôzne vierovyznanie*“ (Opatrovateľka).

4.2 Katolícka svätá omša

Pán farár: Je tu ešte niekto, kto by chcel ísť na spoved'?

Usmievavá: ja chcem ísť na spoved'! (vykrikla a hlásila sa) – Usmievavá je na invalidnom vozíku

Pán farár: na toto nemám vodičský preukaz (zasmial sa)

Usmievavá: vy ste taký fajn pán farár (usmiala sa)

Pán farár: keď vy poviete (zasmial sa)

Zúčastnila som sa katolíckej svätej omše v tomto zariadení. Keď som vošla do jedálne, bolo tam úplné ticho. Každý sedel a čítal si modlitebnú knižku. Mala som pocit, akoby som navštívila katolícky kostol, bola tam taká atmosféra, ako keď vojdete do kostola. Pokoj a ticho. Zdalo sa mi, že ak urobím nejaký hlasný pohyb, že všetkých vyruším. Niektoré „tety“ sa obliekli do iného oblečenia ako zvyknú byť oblečené. Stôl pána farára bol najkrajší zo všetkých pripravených stolov na bohoslužby. Mal biely čipkovaný obrus, na ňom kvet v kvetináči, svietiaci krížik a pán farár tam mal pripravené veci na eucharistiu. Učiteľská mi pri rozhovore povedala: „*Už som bola na tých bohoslužbách cirkvi bratskej. To je také jednoduché, viete tie katolícke, tie sú také veľkolepejšie. No však to nerobí sa kvôli ľuďom, ale kvôli tomu, lebo Pán Boh si to zaslúži.*“ Súhlasím s ňou v myšlienke veľkoleposti. Pán farár mal na sebe biele rúcho.

Na jednej chodbe prebiehala spoved'. Šéfisová mi v rozhovore popísala ako spoved' prebieha: „*prvý piatok máme katolícku omšu a prebieha aj spoved'. Spoved' prebieha tuto na chodbe. Na prvej lavičke ľudia čakajú a na druhej spovedá a chodí taký mladý, usmievavý*

pán farár. “ Klientky a klienti sedeli na lavičke a postupne sa po jednom presúvali k pánovi farárovi. Len som tam nazrela, lebo som tade nechcela prechádzať, nechcela som ich vyrušovať, predsa je to osobná chvíľa medzi pánom farárom a človekom, ktorý sa spovedá. Avšak bolo pre mňa zvláštne, že pán farár sedel hneď vedľa klienta alebo klientky v otvorenom priestore, kde čakali ďalší piati ľudia a medzi ním a klientom alebo klientmi nebola žiadna stena, takže som započula vetu: *„pomodlite sa Zdravas Mária.* “ Pán farár bol veľmi milý, stále sa usmieval. Starostlivá pána farára opísala nasledovne: *„Bol aj katolícky pán farár, fešák bol, taký driečny, vysoký bol, mal tu aj oltár. Aj spieval, aj rozprával z Biblie.* “ Z toho čo som odpozorovala som mala pocit, že klientkam sa veľmi páčil aj po fyzickej stránke, ale mali k nemu taký prirodzený rešpekt, lebo je to ich duchovný vodca. Páčil sa však aj jednej opatrovateľke a druhá opatrovateľka jej na to reagovala: *„aj keď sme každý iná viera, tak si rozumieme.... ale ty sa tam chodíš pozerat' na farára (smiech). Áno, chodíme si tam občas na omše sadnúť s upratovačkou (smiech).* “ Táto opatrovateľka povedala pánovi farárovi: *„jaj pán farár, vy ste taký pekný.* “ Bol oblečený v rúchu a ona bola z neho nadšená.

Na začiatku, keď sme sa všetci stretli po spovedi v jedálni, jedna pani spala na gauči a práve, keď pán farár ich všetkých privítal, ona sa zobudila a on povedal: *„niekto nám tu vstal z mŕtvych.* “ Všetci sme sa zasmiali. Privítal nás so slovami: *„tešme sa, že Ježiš vstal z mŕtvych.* “ Zazvonil zvonec a dvaja klienti sa postavili, spievali pieseň a po nej sa prežehnali a sadli si.

Jeho ďalšie slová boli: *„dnes je výnimočný deň, stretnutie so živou osobou Ježiša Krista, ale nikto z nás nie je hodný sa s nim stretnúť, kvôli hriechu, ktorý nás od neho oddeľuje, potrebujeme odpustenie.* “

Prvé čítanie bolo zo skutkov svätých apoštolov, kde čítal o tom, že kameň, ktorý stavitelia zavrhli, stal sa uhoľným. Spievali ďalšiu pieseň. Druhé čítanie bolo z evanjelia. Označil túto omšu ako povel'konočné raňajky. Vykladal Božie slovo na tému učeníka Petra, ktorému Boh na začiatku povedal, že už nemá loviť ryby, pretože bude loviť ľudí a tak začal nasledovať Pána Ježiša.

Hovoril o príbehu z Biblie a popisoval tento príbeh nasledovne:

„Ježiš sa pýta Šimona (učeníka), či ho miluje. Šimon mu odpovedá mám ťa rád Pane. Takto sa ho to Ježiš spýta aj druhýkrát a Šimon mu povie to isté. Na tretíkrát sa ho Ježiš spýta, máš ma rád Šimon? On odpovie áno mám ťa rád pane. Keď sa ho Ježiš pýtal tretíkrát, či ho má rád, znížil sa k nemu. Zo začiatku sa ho pýtal, či ho miluje a milovať znamená zomrieť za svojich priateľov, ale Šimon povedal, že ho má rád.

Neskôr v Biblii čítame, že Ježiša miloval a zomrel v mene Ježiša. Božie milosrdenstvo máme v tom, koľko času potrebujeme. Tak ako Tomáš, ktorý uveril, že Ježiš vstal z mŕtvych, až keď sa dotkol rán na Ježišových rukách.“

(Katolícky farár)

Po skončení výkladu Božieho slova povedal: „*Môžeme ho (Ježiša) privítať vrúcnou láskou medzi nami.*“ Spoločne opakovali pár slov pred tým ako samotná sviatosť prebehla. Spievali pieseň a pán farár si počas toho pripravoval kalich, aj obľátky. Prežehnával sa nad celým úkonom. Zazvonil zvonec. Klienti a klientky, ktoré si mohli kľaknúť si kľakli. Zazvonil opäť zvonec, tento moment nazýva riaditeľ „magický“, pretože pri eucharistii a počas zvonenia sa Pán Ježiš prevtľuje do obľátky a do vína. Pán farár zobral kalich do ruky a klienti a klientky opakovali: „*to je Ježiš, obetuje sa za nás.*“ Poprial im pokoj a dali si znak pokoja so slovami: „*pokoj a bratská láska nech je medzi vami.*“ Nad kalichom držal obľátku, zjedol ju a napil sa z kalicha. Následne išiel pomedzi klientov a klientky, dostali na jazyk obľátku so slovami: „*toto je telo Kristovo.*“ Na úplný záver spievali pieseň a pomodlil sa, hovorí im: „*chodte v mene Božom, aleluja, aleluja.*“

Pán farár: Môžeme sa vnútorne radovať, Ježiš je živý. Nemusíme zúfať lebo máme veľkonočný čas, z ktoré sa môžeme radovať, máme sa usmievať.

Rozdal im veľkonočných čokoládových zajacov.

P. Šéřisová: a čo my vám dáme?

Pán farár: vy mi dávate úsmev, povzbudenie a modlitby.

(Katolícky farár)

Ak by som nebola veriaca a nikdy sa nestretla s týmto typom bohoslužieb (omše), mala by som pocit, akoby klienti a klientky boli súčasťou náboženského rituálu, ktorý pozostáva z troch častí. Prvá časť je pred samotným rituálom, prebieha tam príprava v čítaní, v modlení sa a v spovedi. Druhá časť, nazvala by som ju *liminálna fáza* ako ju popisuje Victor Turner (1969) - Liminalita, pokiaľ ide o sociálnu štruktúru a čas, je prechodným stavom bytia „medzi“, v ktorom sú jednotlivci zbavení svojej obvyklej identity a ich sociálnych rozdielov, ktoré vytvárajú, pričom sú na pokraji osobnej alebo sociálnej transformácie. Tretia časť je po konci obradu, kedy sa stanú iným človekom, pretože to, čo počuli a videli, v nich zanechalo stopu.

Od ľudí sa očakáva, že sa budú plne spoliehať na vedenie vodcu, pretože iba vodca pastier môže skutočne viesť k spaseniu a večnému životu. Tento vzťah funguje pre ľudí „tým, že ich dáva pod autoritu sprievodcu zodpovedného za to, čo robia a čo sa im deje“ (Foucault, 1997, s. 67 citované v Kylor, 2011). Počas pozorovania tejto omše som si všimla, že k pánovi farárovi vzhládajú. Bol pre nich niekto ako pastier, ktorý má moc vykladať Bibliu. Videla som oddanosť voči pánovi farárovi. Takúto oddanosť som videla len pri katolíckej svätej omši.

4.3 Bohoslužby Cirkvi bratskej

Pokorná: Chodievam aj do bratskej. Strela som kazateľa na chodbe a išla k nemu. Povedala som mu, že som katolíčka. Krútil hlavou, že to nevedí, povedal mi, že máme jedného Pána Boha. Keď máme tieto bohoslužby, idem vždy.

Zúčastnila som večerných bohoslužieb Cirkvi bratskej. Konali sa na večer, bola už tma a opäť mali inú atmosféru ako evanjelické a katolícke. Pomaly sme sa schádzali a čakali na kazateľa. Bohoslužby sme mali v jedálni a prišli aj občania z dediny, pretože v obci Horná Seč žije mnoho ľudí, ktorí navštevujú zbor Cirkvi bratskej v Leviciach a tak sa tieto stredajšie bohoslužby stali ich tradičnou návštevou. Keď som bola na evanjelických alebo katolíckych bohoslužbách, klientky sedeli na svojich miestach, tak ako zvyknú aj obedovať, avšak pri týchto bohoslužbách sedeli úplne pri zadnom stole, pretože občania z dediny sedeli na ich miestach. Spomínam tu opäť Šéfisovú, pretože ona pozná týchto občanov a vie kde sedia. Prišiel pán a rozhliadal sa, kde si sadne, Šéfisová mu hovorí: „*Miško ty vždy sedíš tu.*“ Sedela som s klientkami vzadu a mala som pocit, že k sebe patríme. Klientky poznali ľudí z dediny, ale mám na mysli ten pocit, že my sme z tohto zariadenia a sme tu skupina, ktorá patrí k sebe. Perlová chodievala do Cirkvi bratskej v Leviciach a tak sa na bohoslužbu pekne obliekla, mala dokonca kabelku. Videla som, že sa klientky obliekali do lepšieho oblečenia vtedy, keď prebiehali bohoslužby ich vierovyznania.

Po dlhšom čakaní na kazateľa sme sa pozerali na hodiny a rozmýšľali, či sa niečo nestalo. Nakoniec prišiel a s každým si podal ruku. Poblahoželal Perlovej k narodeninám, oslavovala 90. rokov, doniesol jej kyticu. Po gratulácií nás privítal a spievali sme prvú pieseň „Pán Boh je láska.“ Túto pieseň sme spievali minimálne trikrát za jeden týždeň a pozrela som sa na Šéfisovú a jej výraz bol, že „znova“. Pokorná sa tešila, pretože je to jej obľúbená pieseň. Pieseň bola zaspievaná najhlasnejšie za celý týždeň čo sme ju spievali, pretože

spievali aj občania z dediny. Bol to mohutný spev. Spievali sme s kresťanských spevníkov. Po piesni sa kazateľ pomodlil a spievali sme ďalšiu pieseň.

Dospievali sme a spýtal sa otázku: „*Čo nám zostane na konci života, keď sme v takomto zariadení? Jedna skriňa, jedna posteľ. Čo potrebujeme v živote je viera, nádej a láska, ale vieru a nádej potrebujeme v pozemskom živote. Lásku, tú si zoberieme so sebou do večnosti. Z toho čo je na zemi, si nič nezoberieme, ale z toho čo nám Pán Boh dáva, z toho si môžeme zobrať lásku, ktorá pretrvá.*“

(Kazateľ Cirkvi bratskej v Leviciach)

Na záver bolo chvíľu ticho, kedy mohli premýšľať nad tým, čo počuli, viedol ich k zamysleniu nad vlastným životom. Mali možnosť sa modliť nahlas tí, ktorí chceli, a nakoniec ako záverečnú modlitbu sa pomodlil kazateľ.

***

Počas troch pastoračných stretnutí v podobe služieb Božích, omše a bohoslužby som videla, že pastoračia prebiehala, ale bola tam absencia osobného vzťahu z oboch strán. Tým, že majú omšu a služby Božie raz za mesiac, nemajú priestor a čas budovať bližší vzťah. Bohoslužby Cirkvi bratskej sa konajú každú stredu podvečer, ale tiež nemajú vytvorené osobné vzťahy, poznajú sa, ale nie do hĺbky. Úloha pastora je v tomto prípade úloha autority, ktorá nesie Božiu zvesť, ale nie je založená na osobnom vzťahu, pastorační pracovníci boli vnímaní najmä ako nositelia určitej „neovplyvniteľnej“ úlohy (Suchomelová, 2015). Vysoká hovorí: „*Sme stále na bohoslužbách, máme ich len raz do mesiaca. Raz za mesiac príde pán farár. Je to dobré, mohol by aj častejšie chodiť, ale nedá sa lebo aj katolíci majú, tých je viac a nás evanjelikov a z cirkvi bratskej je menej.*“ Aby mohla prebiehať osobná pastoračia je potrebné mať vybudovaný vzájomný vzťah medzi farárom a klientom alebo klientkou a o tom píše aj Věra Suchomelová (2015). Pastoračia seniorov v zmysle sprevádzania staršieho človeka príbehom života a viery si vyžaduje funkčný vzťah medzi pastoračným pracovníkom a prijímateľom pastoračnej starostlivosti (Suchomelová, 2015).

Prínos týchto bohoslužieb je v zjednotení klientov a klientok, lebo hovoria: „*máme jedného a rovnakého Pána Boha.*“ Prežívaná teológia sa ukazuje aj v tejto časti. Keď boli doma, nemali potrebu vyhľadávať iné spoločenstvá, poznávať aj iné bohoslužby. Keby žili stále vo svojich domoch, nestretli by sa, takáto jednota by sa nevytvorila. V zariadení majú možnosť počuť a vidieť iné bohoslužby.

4.4 Ranné stíšenie Cirkvi bratskej

Ranné stíšenie Cirkvi bratskej býva každý pondelok ráno o 8:00. Začínajú tak spoločný týždeň, nie je to stíšenie ako som popisovala vyššie, že sa povie aký je deň, zaspievajú sa piesne, prečíta sa z Biblie a nasleduje čítanie z knihy, kde sú zamyslenia. Pondelkové rána sa líšia tým, že sú veľmi podobné bohoslužbám Cirkvi bratskej - je tu zamyslenie nad nejakou témou, o ktorej rozpráva laický pastoračný pracovník z Cirkvi bratskej.

Možno na katolíckej omši bolo najviac klientov a klientok, ale na pondelkových stíšeniach som mala pocit, že téma, o ktorej pastoračný pracovník rozprával, sa ich dotýkala priamo, osobne. Hovoril veľmi hlasno a občas povedal niečo vtipné, tak sme sa všetci zasmiali a klientky vyzerali, že sa cítia dobre v jeho prítomnosti. Bola tam radostná atmosféra a prispelo k tomu aj miesto, kde pracovník stál. Stál uprostred nich, nie tak ako na bohoslužbách rôznych cirkví, že ich oddeľoval stôl, ale bol vedľa nich, pýtal sa ich, pripomínalo mi to obraz ako keď Pán Ježiš niečo vysvetľoval ľuďom alebo učeníkom a on stál v strede a oni okolo neho. Z tohto ranného stíšenia bolo viditeľné, aký majú spolu ako on pastor a klientky osobný vzťah. Pastoračný pracovník a sprevádzaná osoba vytvárajú vzťah. Tento vzťah pre pastoračného pracovníka znamená dve veci. Prvá je, že do toho vzťahu prináša pochopenie, láskavosť, rešpekt a podporu a druhá je nechať sa obdarovať životným príbehom a osobnosťou človeka, ktorého sprevádza (Kašný, 2007).

Pastiersky mi v rozhovore povedal ako on vníma pastoráciu a čo je v nej dôležité: „Pastorácia je osobný vzťah s konkrétnou osobou, zdieľanie sa a pomoc pri riešení jeho problémov. Pastorácia v biblickom slova zmysle znamená pre mňa aj v seniorskom veku, viesť ľudí k závislosti na Pánu Bohu a k čítaniu Biblie. A dovoľm si povedať, že je to dôležitá súčasť zboru, lebo ľudia sa potrebujú pred niekým otvoriť. Ľudia sa potrebujú s niekým zdieľať, s niekým sa potrebujú modliť.“

(Pastiersky)

Téma ranného stíšenia sa týkala „zametania hriechu pod koberec“. Pýtal sa ich, kto vidí hriech a Šéfisová sa ozvala: „Pán Boh vie.“ Pastiersky hovorí: „Šťastní sú tí, ktorých hriech je prikrýty. Pán Boh vidí moje srdce – ak vyznávame svoje hriechy, veľký je a spravodlivý, aby nám hriechy odpustil. Ja som sa stretol s ľuďmi, ktorí nemajú hriech, a už vtedy klamú.“ Šéfisová: „Ved' aj tu sú takí.“ Pastiersky pokračuje ďalej: „ak chceme

prežívať dobrú starobu, Pán Ježiš hovorí, verný a dobrý je Boh, ktorý odpúšťa hriechy. Všetci hrešíme, ale problém je, že si to nepriznáme.“ Hovoril, že prijal Pána Ježiša, keď mal 16 rokov a bol to jeho najkrajší deň v živote. Kto vygumuje moju hriešnu minulosť? Ste šťastní? Najväčším šťastím človeka je, keď vyzná svoje hriechy. Keď odchádzal podával ruku so slovami: „*Čítajte Bibliu, s Pánom Bohom.*“

V osobnom rozhovore mi hovoril o svojej službe: „*Robím službu na rannom čítaní. A potom na izbách sa snažím o to, aby som ich povzbudil slovom, a v prípade, že klient si nepraje dlhší rozhovor, tak sa snažím pomodliť sa. Vždy sa opýtam, či sa môžem modliť s nimi. Toto zatiaľ veľmi pozitívne vnímajú klienti v zariadení. Aj sa stáva, že sa pri niektorých rozhovoroch otvoria.*“ (Pastiersky)

Z tohto ranného stretnutia som vnímala záujem o klientov a klientky od Pastierskeho. V rozhovore s ním som videla, že klientom a klientkam ponúka osobné rozhovory, vytvára pre nich priestor, kedy môžu rozprávať o tom čo prežívajú. Pozná rôznorodosť klientov.

„Mojím povzbudením je, keď modlitba alebo biblický text ich povzbudí. Keď idem na izby, sú konkrétni klienti, ktorí očakávajú po týždni návštevu a s úsmevom sa zdieľajú o tom, čo tu prežívajú posledné dni. Viem o skupine, ktorá sa pravidelne stretáva k omši pri rádiu a vidieť to aj na ich úsmeve, keď sa stretneme. Veľmi som vd'ačný za to, že takto čas strávený pri omši, vyvoláva takú vnútornú spokojnosť. Máme tu niektorých starkých čo majú už nad 90 rokov a hovoria: „Všetko musíme prijať z Božích rúk.“ Prežívajú konkrétnu Božiu podporu a pomoc.“

Pri tomto pastoračnom pracovníkovi som videla jeho úprimný záujem o klientov a klientky. Prejavovalo sa to už len z toho ako stál medzi nimi počas toho ako rozprával zamyslenie. Neoddeľoval ho stôl, akoby hranica, že vy ste tam a ja som tu. Chodil medzi nimi, dotýkal sa ich. Osobne sa ich pýtal, čo si myslia. Po skončení ich navštevoval po izbách. Jeho služba odrážala rolu pastoračného pracovníka, o ktorom píše mnohí autori, ktorých som spomínala v teoretickej časti.

4.5 Stretnutia s Činnou

Činná: to čo vám tu hovorím, nie je môj príbeh, ale je to zapísané v Biblii.

Spokojná: to bol dobrý príbeh, taký poučný.

Činná: čo by ste robili keby vás Boh povolá ako Mojžiša?

Spokojná: ja by som sa pomodlila a išla.

Činná: a kto by ešte išiel?

Usmievavá: ja (vykrikla, prihlásila sa)

Stretnutia s Činnou sú súčasťou poobednej aktivity, ktorá sa opakuje raz za týždeň. Tieto posedenia sú výnimočné tým, že na nich Činná rozpráva príbeh z Biblie. Najprv ho prečíta a potom ho prerozpráva pomocou obrázkov. Rozpráva tak, aby sa do toho zapojili aj klientky a skúsili si spomenúť, čo sa v príbehu odohralo. Napríklad sa rozprávali o podobenstve o rozsievачovi, kedy Pán Ježiš popisuje štyri rôzne pôdy, kam rozsievач zasial semeno. Jedna pôda bola pri ceste, druhá bola skalnatá a tretie zrnko padlo do tŕnia, kde sa udusilo. Štvrtá pôda bola úrodná, kde zrnko vyklíčilo a bola úroda. Podobenstvo je príbeh z Biblie, ktorý vo svojich metaforách a prirovnaniach hovorí o ľuďoch tej doby. Tieto podobenstvá rozpráva Ježiš. Toto podobenstvo bolo zamerané na štyri typy pôdy, čo predstavovalo štyri rôzne vzťahy ľudí s Bohom, potom, ako títo ľudia počuli zvesť evanjelia. Evanjelium je dobrá správa o Ježišovi Kristovi, ktorí položil život za naše hriechy na kríži, vstal z mŕtvych, porazil smrť a človek vďaka viere tejto obeti sa môže stretnúť s Bohom a naplniť tak to, prečo sme ako ľudia boli stvorení – pre život a oslavu Boha.

Spolu si prechádzali každý jeden druh pôdy a zamýšľali sa nad tým, čo to znamená v realite a ako sa to dotýka ich života. Sedeli v kruhu a bola tam príjemná atmosféra, ale bolo tam ticho, keď sa ich Činná opýtala niečo, väčšina klientok nerozprávala. Dve sa zdieľali o svojom živote.

Činná: „Pán Boh sa nepozera na to čo mu donesieme, ale hľadá na to aké je naše srdce. Božia láska nechce nič odo mňa, len vieru. Pán Boh sa nepozera na naše zásluhy. Áno, máme pomáhať a starať sa o druhých, ale v prvom rade pozerá na naše srdce.“ Pýtala sa ich, či sa našli v týchto štyroch typoch pôdy. Chcela tak otvoriť diskusiu, nakoniec ona prvá začala a rozprávala, že dôverovať Bohu je najťažšie. Hovorila o tom ako sa bála, že si ide vybavovať dôchodok a čo všetko bude potrebovať. Počas tohto roka, Činná mala jeden verš z Biblie, ktorí jej bol niečo ako heslo alebo motto na nový rok, a hovorí: „*Ja ťa ochránim, ja stojím po tvojej pravici*“ a ona si naň spomenula a všetko vložila do Božích

rúk. Príbehová hovorí: „*tak ten veršík padol na úrodnú pôdu*“, Činná: „*áno, toto je praktická viera. Náš Boh je živý.*“

Príbehová: „*Boh mi vždy poslal do cesty človeka, ktorý mi pomohol. Keď som bola v najväčšej tiesni, myslela som, že je už koniec. Keď počujem dobrú správu, modlím sa večer. Aj keď to nepríde hneď, viem, že to príde v priebehu času.*“

Činná: „*my najprv musíme uveriť a potom budeme vidieť.*“

Spokojná: „*no, pekne si to povedala. Je na nás ako s tým budeme žiť.*“

Príbehová: „*cely život sa to musíme učiť, čím dlhšie žijem, viac tomu rozumiem.*“

Činná: „*my nevieme kedy príde Pán Ježiš druhýkrát, ale máme žiť tak, aby sme boli pri Bohu, odovzdali mu naše hriechy. Nevieme, či zajtra zomrieme a tak každý deň máme žiť s Pánom Bohom. Na to sú dobré tieto stretnutia, lebo sa posilňuje naša viera, aj tým, že sa zdieľame.*“

Modlili sa spoločne za Vysokú, ktorá mala podstúpiť operáciu oka. Vysoká povedala: „*myslím na druhú operáciu, veľa sa modlím, ale bojím sa, moje dievky mi pomôžu.*“ Činná: „*keď sme sa modlili za pani Vysokú, musela mať vieru v Pána Boha, že to dobre dopadne, ale aj my v zariadení sme museli mať vieru.*“

Táto poobedná aktivita vytvára priestor na to aby sa mohli zdieľať, a vnímala som, že Príbehová a Činná si vytvorili veľmi pekný vzťah. Z toho čo Príbehová povedala: „*som vďačná, že robím aktivity, ktoré som pred tým nerobila, aj deti mi hovoria, že som si neverila a že som iná.*“ Tento posun je vďaka Činnej, ktorá s nimi denne robí aktivity, ktoré ich rozvíjajú. Činná a Príbehová sa spolu chodia prechádzať do záhrady a veľa sa rozprávajú. Podľa Walter Fűrst a jeho kolegov môže „*stretnutie s inou osobou aj v starobe odštartovať rozhodujúci krok na ceste k duchovnej zrelosti (2003, s. 83).*“ Príbehová najčastejšie rozpráva o svojich problémoch na týchto stretnutiach a povedala, že nemá problém o tom hovoriť nahlas.

Činná mi povedala, že aj ja im môžem povedať čo prežívam, tak som im hovorila o tom ako som sa na novom mieste štúdia učila dôverovať Bohu a ako ma sprevádzal každý deň, a aký požehnaný čas som na novom mieste mohla zažívať. Hovorím: „*keby sme mali takú veľkú vieru akú by sme mali mať v Pánu Bohu, mohli by sme hory prenášať, ale máme takú ľudskú vieru a dôveru, tak môžeme aj tak naplno veriť a dôverovať, že sa Pán Boh o nás stará.*“ Spokojná sa na mňa pozrela, dala mi svoj olovrant so slovami: „*málo je takých detí ako si ty, zober si tento koláčik.*“

Nakoniec sa poďakovali Činnej za tento čas so slovami:

Spokojná: „ďakujem, že nás takto vedieš, mne sa to veľmi páči.“

Príbehová: „som veľmi vd'ačná Bohu, že mi vás dal do života.“

Objali sa s pani Činnou.

Činná: „vytrvajte vo viere.“

Rozprávala som sa s Činnou na obede. Pýtala som sa jej, či vníma, že klienti a klientky rastú duchovne prostredníctvom rôznych bohoslužieb, ranných stíšení a poobedného posedenia pri Biblickej téme.

Povedala mi: „áno vidím nejaký duchovný rast pri klientoch. Keď máme spolu čítanie, tak mi reagujú dve tety a jedna je Šéfisová a druhá je Príbehová. Na Príbehovej to aj vidíš sama, že ona žije iný duchovný život ako tety tu. Ona má vzťah s Pánom Bohom. Pozná Pána Boha. Na Šéfisovej vidíš, že ona Pána Boha nepozná, nemá s ním vzťah. Katolíci majú tie „harné krišna“ (omša), ja to tak volám, lebo sa mi to ťažko počúva.“

Ďalej som sa jej pýtala, či pozná duchovné zázemie klientov a klientok. Činná: *„áno, tie čo chodia na tie programy sú skoro všetko katolíčky, ale jedna je z Cirkvi bratskej a jedna evanjelička. Ja to vidím aký život žijú a podľa toho sa dá rozoznať aj ich duchovný život. Napríklad Príbehovej tu veľmi chýba niekto, s kým by sa mohla zdieľať, kto by bol na jednej duchovnej úrovni s ňou. Napríklad Šéfisová, to vidíš, aj keď ju počuješ rozprávať, ona má také pozemské zmýšľanie o živote. Ona sa aj stará o druhých, aj im pomôže, ale nemá taký ten osobný vzťah s Pánom Bohom. Tichá ako jediná otvorene hovorí o tom, že je ateistka, ale vidím, že nad tým čo počuje o Bohu, naozaj úprimne rozmýšľa.“*

Podľa Lauri Siisiäinen (citovaného podľa Foucaulta, 2001): „pastoračný pohľad je zároveň individualizujúci: snaží sa odhaliť každú jednotlivú „ovcu“ v jej osobitosti a jedinečnosti“ (Siisiäinen, 2015, s. 4). Činná je jednou z osôb, ktorá pozná osobnú vieru klientov a klientok, ich duchovné smerovanie, osobné potreby, životné príbehy a pozná ich pozadie, ktoré je súčasťou ich prežívania a rozhodovania. Z toho čo Foucault píše o „pastierovi, kráľovi“, ktorý vedie svoje stádo ku spásu, sa pri Činnej ukázalo, že nemusí túto pastoračnú starostlivosť robiť len zamestnanec/služobník cirkvi, ale aj človek, ktorý má malú úlohu v zariadení a túžbu hovoriť o Bohu otvorene s klientami a klientkami.

Jeden z momentov, ktoré som si pri jej službe všimla, bola jej pozícia v zariadení ako ženy, ktorá rozpráva o Bohu. Kazatelia, farári a kňazi sú väčšinou muži a klienti

a klientky ich vnímajú ako prirodzenú autoritu. „To sú naši duchovní vodcovia“. Činná má s nimi bližší vzťah jednak preto, lebo je s nimi každý deň, ale aj preto, že je žena, ktorá vedie iné ženy k Bohu.

***

Poskytovanie pastoračnej starostlivosti rastúcej populácii starších ľudí je nevyhnutné (Seidl, 1988; Vande Creek & Burton, 2001 citované v Wilkes a kol., 2011); a považuje sa za životne dôležitý prvok starostlivosti o starších ľudí (Tomsic, 2002). Súvisí to s ich potrebou, pri pozorovaní úpadku svojho tela, myseľ, prehodnocovať svoj život a hľadať odpovede na jeho zmysluplnosť.

V zariadení som mala možnosť vidieť rôzne náboženské aktivity, od osobných rozhovorov až po samotné duchovné vedenie počas bohoslužby a kázne. Trávenie času na bohoslužbách malo dvojaký význam, prvý bol náboženský, klienti a klientky sa tešili na bohoslužby, že budú počuť Božie Slovo a spievať. Druhý význam bohoslužieb bol sociálny/komunitný, že sa stretli spolu aj ako v rámci vierovyznania, ale aj ako ľudia, ktorí spolu bývajú na jednom mieste. Vedenie troch pastoračov prebiehalo vo veľmi podobných formách. Môžem povedať, že napĺňali úlohu pastiera, ktorý sprevádza svoje stádo. Dohliadali na svoje stádo ako celok (Siisiäinen, 2015), ale ja som vnímala absenciu osobných vzťahov. Všetci traja pastori ukončili svoju službu a boli tam chvíľu s klientmi, ale tým, že majú bohoslužby len dvakrát do mesiaca, klienti nemajú šancu budovať si s nimi osobné vzťahy. Pastier by mal svojou činnosťou bdenia sledovať stádo všade a v každom okamihu. Pastoračný pohľad – pohľad Boha alebo jeho pozemského predstaviteľa – je totalizujúci alebo globálny: snaží sa dohliadať na množstvo in toto (vcelku) (Siisiäinen, 2015). Veľkou výhodou v zariadení by bolo, keby mali klienti a klientky možnosť stretávať sa s pastormom alebo farárom každý deň. Zariadenie by tak mohlo poskytovať pastoračnú službu každý deň, prispievala by tak k duchovnej pohode a bližšiemu vzťahu medzi klientom a pastormom, a tým by mohlo dochádzať k transformácii ukotvenej teológie na prežívanú. Foucault zdôrazňuje význam tohto vzťahu aj v spovedi, keď tvrdí, že pastoračnú moc „nemožno uplatňovať bez poznania vnútra mysle ľudí, bez skúmania ich duše, bez toho, aby sme ich prinútili odhaliť ich najvnútornejšie tajomstvá. Pastoračná moc zahŕňa aj znalosť svedomia a schopnosť ho riadiť“ (1983, s. 214). Katolícky farár navštevuje zariadenie raz do mesiaca. Spoveď prebieha a klientky sú veľmi rady, keď môžu ísť na spoveď. Je to ich jediný individuálny dlhší kontakt s farárom, čo mnohé vyjadrili, že je škoda, pretože by prijali aj častejšie návštevy. Pri evanjelických bohoslužbách a ani pri bohoslužbách cirkvi

bratskej klienti a klientky nemajú možnosť spovede. V tejto súvislosti rozmýšľam, či sa napĺňa poslanie pastoračnej moci v zariadení, keď tam chýba individuálne poznanie jednotlivcov. V zariadení som mala možnosť vidieť dve formy pastoračie. Jedna bola skrze farárov a kazateľa, druhá skrze pastoračných pracovníkov (pastoračný pracovník z cirkvi bratskej a Činná). Uvedomila som si, že je rozdiel v ich úlohách. Opieram sa tak o Murphyho (1974), ktorý rozlišuje medzi pastorom a pastoračným pracovníkom. Pastor pôsobí ako pastier, ktorý vedie, učí a spravuje stádo, poskytuje duchovnú podporu a motivuje členov k dosahovaniu cieľov cirkvi. Pastoračný poradca, ktorý pôsobí ako psychoterapeut, podporuje jednotlivcov v rozvoji ich vlastných schopností a autonómie. Na pastorov v zariadení sa klienti vždy veľmi tešili, pretože mi to počas dňa vždy opakovali, že bude taká a taká bohoslužba. Ich rola ovečiek mi pripomína Kylorov (2011) argument, že sa očakáva od ľudí, že sa budú plne spoliehať na duchovného vodcu, pretože len on môže priviesť k spaseniu (k cieľu) a večnému životu. Ak človek nenasleduje duchovného vodcu, ohrozuje svoje duchovné blaho. Preto ľudia odovzdávajú všetky duchovné záležitosti a autoritu svojmu pastierovi alebo vodcovi. Pastorační pracovníci prinášali do zariadenia iný pohľad na pastoračiu. Pastoračná starostlivosť bola kedysi sústredená len v cirkvi alebo vykonávaná prostredníctvom kňazov, farárov a miništrantov, dnes sa pastoračná starostlivosť praktizuje aj prostredníctvom „laikov“. Pastoračná starostlivosť, najmä pastoračné poradenstvo sa už neobmedzuje na ordinovanú službu, ale teraz sa vykonáva v rôznych nemocničných prostrediach a tiež v súkromnej praxi (Dames & Louw, 2020). Mala som možnosť vnímať u tohto pastoračného pracovníka osobný záujem o klientov a klientky, čo sa prejavovalo najmä osobnými rozhovormi a modlením sa.

Pastoračný pracovník spolu s Činnou posilnili význam modlitby, keď sa modlili s klientmi a pri rozhovoroch apelovali na dôležitosť osobnej modlitby aj v životoch jednotlivcov. Rozprávanie o Božom slove povzbudzuje a vyučuje komunitu. Modlitba a kázanie z Božieho slova je neoddeliteľnou súčasťou efektívneho pastoračného vedenia a mali by byť prioritou v každodennom živote pastora (Stegman, 2024). Ján Kalvín (1960) píše o type modlitby, a to „pastoračnej modlitby“ ; pastoračnej nie v prostredí bohoslužieb, ale v prostredí starostlivosti a poradenstva, napríklad modlitby za chorých a umierajúcich, aj keď človek neverí v Boha“ (Pleizier, 2022, s. 432). O Pastoračnej modlitbe som sa dozvedela z literatúry. Pastoračný pracovník pri svojej návšteve na izbách sa modlil za klientov, a keď sa klienti nemali záujem modliť alebo nechceli, aby sa on s nimi modlil, tak ponúkol pastoračné počúvanie, čo je pastoračne orientovaná pozornosť venovaná osobe, ktorá hľadá alebo potrebuje pastoračiu. Prostredníctvom pastoračného počúvania sú kňaz,

pastor alebo pastorační pracovníci vedome a zámerne prítomní v prítomnosti, empatickí k emocionálnych potrebám členov stáda a každého, kto hľadá uzdravenie alebo podporu“ (Egunjobi, 2023, s. 941).

Činná sa ukázala ako veľmi dôležitý človek v živote klientov a najmä klientok, vytvárala pre nich rôzne aktivity, ale venovala sa aj duchovným rozhovorom, či už individuálnym alebo spoločným pri biblickej téme. Jej rola ako ženy, ktorá rozpráva o Bohu, mi prišla zaujímavá v tom, že bola pre klientky blízkou osobou, nie ako vodca, pastier stáda, ale ako človek, ktorý sa modlí pastoračnú modlitbu, aktívne načúva všetkým duchovným aj neduchovným bojom.

Pastoračná starostlivosť v zariadení pre seniorov je komplexná a zahŕňa rôzne formy a prístupy. Napriek tomu, že pastori poskytujú dôležitú duchovnú podporu, nedostatok osobných vzťahov a obmedzená frekvencia návštev môžu obmedziť efektívnosť ich pôsobenia. Pastorační pracovníci prinášajú do zariadenia osobnejší prístup, čo je cenné pre individuálny duchovný rast a podporu klientov. Celková efektívnosť pastoračnej starostlivosti by sa mohla zvýšiť častejšími návštevami a hlbším zaujímaním sa o konkrétne životné výzvy klientov.

5 Starostlivosť v zariadení

Opatrovateľská miestnosť v zariadení sa nachádza kúsok od hlavných dverí. Miestnosť obsahuje tri stoličky, počítač s kamerami a majú plno násteniek, na ktorých sú telefónne čísla, služby sestier, zoznam klientov a klientok, ktorí sú diabetici. Miestnosť má množstvo malých skriniek, v ktorých môžeme nájsť plienky, obvazy. Táto opatrovateľská miestnosť patrí opatrovateľkám, ale najviac času v nej trávia, keď majú obed, inak sú stále na nohách, v neustálom pohybe z miesta na miesto. Jedna opatrovateľka mi povedala, že za deň nachodí v zariadení minimálne 10 000 krokov. V zariadení sú schody, ktoré opatrovateľky musia vyjsť niekoľkokrát za deň. Človek by povedal, že nočná zmena je ľahšia. Nenachodia sa tak veľa, ale majú rozdelených klientov a klientky, o ktorých sa v určitých nočných hodinách treba starať, pichnúť im inzulín alebo ich prebaľiť. Počas prvého rozhovoru s opatrovateľkami som sa pozerala na kamerový systém, ktorý majú na počítači. Sníma chodby dole aj na poschodí. Videla som na kamere ako s vozíkom prichádza Perlová v nočnej košeli. Opatrovateľky mi hovorili, že ona takto chodí v noci, dajú jej chlieb s maslom a občas sa aj rozprávajú. Povedali: *„robí to asi len pri nás, že k nám takto príde v noci, lebo niektoré opatrovateľky ju pošlú spať.“* Počas rozhovoru s opatrovateľkami sme

sa rozprávali o téme prečo nevieme našich rodičov doopatrovať doma tak, ako ich rodičia doopatrovali svojich rodičov. Jedna opatrovatel'ka povedala: „*nevieme ich doopatrovať, našich rodičov, lebo stále pracujeme, a dlho. A teraz rastú tieto domovy ako huby po daždi, je to prirodzené, že ich tak „odkladajú“.* Aj to vidíš, že v Leviciach sú už tri domovy dôchodcov.“ Práca berie čas pri starostlivosti o našich blízkych, na druhej strane je dôležité si uvedomiť, že nie každý z nás vie ako sa starať o starého človeka, aké potreby má. Mnohí klienti a klientky sa v tomto zariadení cítia „odlození“. Opatrovateľka mi pri rozhovore povedala : „*Oni sa tu cítia ako odlození, že ich tu niekto odložil.*“ Ako povedala Túlivá: „*tu ma dali a tu som sama.*“ *Oni to tu nevedia tak skĺbiť, lebo majú iný život, problémy, cieľ.*“ Je dôležité pre nich vytvoriť vhodné prostredie na dožitie s akýmkoľvek životným príbehom prichádzajú. Moje pozorovanie potvrdzuje aj myšlienka autorov, ktorých spomínam v teoretickej časti, že aktívne počúvanie a zdieľanie sa, sú kľúčové pre pochopenie a podporu starších ľudí, pretože im pomáhajú spracovať životnú situáciu, znížiť bolesť, získať nadhľad a posilniť vôľu k životu, čo zahŕňa aj poznanie ich životného príbehu, vzťahov, hodnôt a spirituality, čím sa duchovná starostlivosť stáva neoddeliteľnou súčasťou zdravotnej starostlivosti (Koenig, Lamar T. a Lamar G., 2013 citované v Suchomelová, 2021;MacKinlay a Trevitt, 2007).

Vzťah opatrovateliek a klientov sa stáva osobným vzťahom, pretože spolu trávajú minimálne osem hodín pracovnej doby, v tomto zariadení dvanásť hodín. Počas celého dňa sa klientom pri rôznych činnostiach venujú sociálny pracovník, inštruktor sociálnej rehabilitácie, zdravotné sestry a opatrovateliek. No po skončení pracovnej doby personálu preberá plnú zodpovednosť za dohľad nad klientmi opatrovatel'ka. Počas rozhovoru som sa pýtala každej opatrovatel'ky, čo pre nich znamená slovo starať sa o niekoho. Uvádzam výpovede opatrovateliek:

- „*Títo starkí potrebujú štyri hlavné veci: potrebujú opateru okolo nich, očistu okolo nich, ale potrebujú pohladenie, pekné slovo, úsmev, byť milý, trpezlivý. Lebo žíznia po tom peknom slove, čakajú povzbudenie, nie aby sme ich odradili od seba. Aj keď povedia vetu päťkrát po sebe, mali by sme byť trpezliví. Hlavne aj to pohladenie veľa robí. To pani Milá, keď sa vrátila z psychiatrickej liečebne, dávala ruky od seba, bránila sa, že nechajte ma, bála sa..., prišla úplne vychudnutá, ubolená. Staranie nie je len o fyzickej veci, ale aj o duchovnej, je to dôležité, rozprávať sa s nimi. Len niekedy nemáme čas pri tej našej práci.*“

- „*ul'ahčiť život toho druhého*“

- „ja som robila pred tým v detskom centre a starala som sa o deti. Som sa zľakla, že v zariadení pre seniorov pracovať, pred tým som robila modeling a hostesku. Som sa starala aj súkromne o tetu a potom som dostala ponuku. Nikdy som si nemyslela, že takto budem pomáhať, ale začalo ma to baviť. Vždy som chcela ísť na medicínu, len sme na to nemali podmienky. Opatrovala som tetu, ktorá mala dekubity a to už boli aj také vnútorné zásahy. Mne sa to páči, že im môžem pomôcť.“

- „Je to služba z našej strany pre nich. Ja som tu upratovala, tak ma to tu tak stiahlo. Ja som nezažila svojich rodičov starých, tak teraz mám takú potrebu sa o niekoho starať. Mám rada túto prácu, nikdy by som si nepovedala, že budem niekomu utierať zadky. Vieš, že nie je to niečo, čo si do budúcnosti predstaviš, že budem robiť.“

Často mi v rozhovoroch opatrovateľky spomínali, že najviac času na rozhovory s klientami majú večer, keď im pomôžu spraviť hygienu, osprchujú ich, tak sa na chvíľu rozprávajú.

- „S Paličkovou sme sa rozprávali a hovorila mi, že robila krčmárku a, že si ešte pamätá čo si moji predkovia objednávali (smiech).“

- „Rozprávame sa aj s Perlovou o duchovných veciach, čo prežívala, keď deti vychovala, kde chodila s mužom po kazateľských cestách. A oni, keď sa tak vyrozprávajú, sa cítia, že sa vyrozprávali, že sa majú s kým zdieľať, majú z toho dobrý pocit. Vedia za nami aj druhýkrát prísť. Aj oni nás vedia povzbudiť, že sme ich vypočuli, aj ja si potom poviem, že je dobre, že sme ich vypočuli. Keby sme ich vedeli tak viac pochopiť.“

Môže sa zdať, že keď sa klient vyrozpráva, zostane len jemu dobre, ale práve rozprávanie a zdieľanie sa má význam aj pre opatrovateľku, aj pre klienta alebo klientku. Je to vzájomne odovzdávanie si povzbudení. Ďalšia opatrovateľka mi povedala, čo sa ona naučila v tejto práci:

- „všetko čo máme, pominie, po našej smrti si nič nevezmeme so sebou do neba. Všetko zostane tu. Nemali by sme upriamovať pozornosť na materiálne veci, lebo tie sú pomínutelné.“

V zariadení ma raz jedna opatrovateľka poprosila, či by som mohla ísť nakŕmiť jednu klientku. Bola to pre mňa výzva, pretože som nikdy starého človeka nekŕmila. Cítila som sa zodpovedná za to, ako klientku nakŕmim. Prvé jedlo bola polievka, veľmi som sa snažila, aby som polievku nevyliala pred tým, ako ju vložím do úst klientky. Stalo sa mi

však, že som jej to nedala správne a tiekla jej po brade. Utrela som ju, ale uvedomila som si, že v tejto profesii je dobré ak vieme nakrmiť klienta dôstojne. Klientka bola spokojná. Druhé jedlo som tiež dávala pomaly, počkala som kým doje a postupne som ju nakrmila. Poďakovala sa a ja som jedlo odniesla. Dopadlo to dobre a získala som skúsenosť.

S jedlom mám ešte jednu spomienku, nekrmila som ja, ale mala som možnosť vidieť to na vizite. V zariadení prebieha vizita, čo znamená, že zamestnanci zariadenia (sestra, vrchná sestra, sociálna pracovníčka, riaditeľ, ekonómka a inštruktorka sociálnej rehabilitácie) idú do každej izby a zisťujú spokojnosť klientov, ako sa cítia, či sa im nič nepokazilo na izbe. Keď som bola na vizite aj ja, bolo nás menej, ale zažila som vizity, kedy sme tam boli všetci a už sme si nemali kam sadnúť. Počas vizity sme navštívili jednu izbu a opatrovatelka niesla obed klientovi, ktorý kvôli zdravotným problémom nemohol prísť do jedálne. Problém bol ten, že on sa sám nevedel najesť, čo znamenalo, že jedlo mal položené na stole a musel čakať, kým sa všetci ostatní v jedálni najedia a až potom prišla opatrovatelka, ktorá ho nakrmila, jedlo mal už studené. Pýtala som sa opatrovateliek, či to takto zvyknú robiť a jedna povedala: „*nie, my jedlo nesieme, až potom, keď všetci dojedia a nesieme ho teplé.*“ Každá dvojica to má inak podelené.

5.1 Staráme sa o nich

Rozhovor Usmievavej s opatrovatelkou

P. Usmievavá: joj, vy ste taká princezná

Opatrovateľka: ale tak vy ste potom kráľovná

P. Usmievavá: mne sa veľmi páčite, mne sa veľmi páči ako ma prebaľujete (úsmev na tvári)

Opatrovateľka pri obúvaní: aha, pasujú jej črievičky, je princezná

P. Usmievavá: takto do kresla si mám?

Opatrovateľka: áno, veď ste kráľovná. Musím vás učesať, ako inak.

P. Usmievavá: máte krásne vlasy

Opatrovateľka umyla Usmievavej tvár a ruky vlhčenou utierkou a prechádzali vozíkom okolo zrkadla.

Opatrovateľka: pozrite aká ste pekná

P. Usmievavá: jáj, nerada sa dívam

Klienti majú v zariadení celodennú starostlivosť. V zariadení pracuje osem opatrovateliek. Počas rozhovoru s prvou opatrovatelkou som zistila ako vyzerá deň z ich pohľadu, aká je ich úloha počas celého dňa, kým si nevymenia služby medzi sebou. V službe sú vždy dve opatrovatelky, či v dennej alebo v nočnej smene.

- Ráno na šiestu prídeme a odovzdávame si služby a novoty, čo sa stalo počas noci, všelijaké novinky, ktoré by nás čakali. Potom ideme robiť raňajky. Medzi tým chodia klienti, ktorí skôr vstanú, vtedy ich usmerňujeme, aby ešte nešli na raňajky, prípadne ich prebalíme, podľa toho ako sa cítia. Na raňajky pripravujeme chlebík s maslom alebo salámou, zelenina, čaj, mliečna káva a klasická káva. Ku každému máme individuálny prístup – to, čo si vyžadujú. A ležiacim nesieme na izby, ostatným dávame do jedálne. Tým, čo dávame na izbe, im dáme jedlo, lieky, tekutiny, prípadne polohujeme. Majú požiadavky, že chcú menej piť, alebo viac, že chce iné jedlo. Tí, ktorí nevedia prehĺtať, donesieme im výživu. Podľa požiadavky. Chodiacim dávame pri raňajkách lieky. Ráno im aj robíme rannú hygienu, dozeráme na tých, čo sa vedia aj sami poumývať. Umývame ich buď vlhčenými utierkami alebo im do lavóra dáme vodu a sami sa umyjú. Okolo piatej a pol šiestej ráno ich prebaľujeme, zobudíme ich. Česeme ich, protézy im dávame do úst. Niektorých prebaľujeme po 12 hodinách, ale niektorí berú lieky a tak musia byť prebalení skôr. Niektorých aj obliekame, je to pre niektorých problémové. A potom chystáme desiatu, niektorých dávame na stolicu (cikať, kakat'). Všetko poumývame po raňajkách. Keď je program, dávame niektorých vozíčkarov dole do jedálne, lebo oni vydržia toľko na programe. My aj dávame prádlo prať, keď sa pocikajú cez noc. O pol dvanástej je obed. Tácky chystáme na stoly. Niektorí sa na obed nakrmiť sami na izbe a okolo štvrt' na jednu ideme po izbách nakrmiť tých, čo sa nevedia sami najesť. Máme nachystané v kuchynke a potom im to nesieme hore, až kým sa všetci nenajedia, lebo oni by to porozlievali.

Po polievke dávame druhé jedlo a po skončení obeda dávame prípadne kávu, koláčik, keď je sviatok – taká spolupatričnosť je tu, spolu sa rozprávajú, sú na jednej lodi. Robíme poobede účelnú očistu, najprv tých, čo sú v jedálni dáme cikať. Olovrant rozdáme po izbách, alebo keď sú na programe, tam im donesieme. Medzi olovrantom a večerou prebaľujeme, zo sušičky im dávame veci do skriň. Prebaľujeme chodiacich aj ležiacich. Večera je donesená z „reštiny“, ale sobota a nedeľa sa tu varí, niekedy je tlačienka. Máme vypočítané, aké porcie im musíme dávať, už ich poznáme koľko vládku. Nemyslím si, že tu majú vyváženú stravu. Diabetici by potrebovali inú

stravu, títo normálni by mali mať tiež trochu iné. Niektorí dnes aj chlieb zjedli, aj vianočku s lekvárom, takže chutí im. Oni večer ešte hrozno jedia, banán.

Rozprávala som sa s opatrovatelkami o potrebách klientov a klientok, každá dvojica mala niečo svoje, ale inak sa zhodovali na potrebách ako lieky, hygiena, jedlo, oblečenie, pokoj, spánok, ale viaceré spomínali, že potrebujú duchovné slovo – bohoslužby. Napĺňanie potrieb je jednou z úloh opatrovateliek, a ďalšou pri starostlivosti je aj povzbudenie. Pýtala som sa ich, či vedia duchovne povzbudiť klientov a klientky. Ich odpovede zneli takto:

- *„áno, kto ako to prijme. Nieкто to prijme a nieкто nie.“*
- *„ja len s humorom, aby sa smiali, poviem, že Pán Boh má vás v rukách. Alebo keď hovoria, že už sú veľmi starí a pýtajú sa prečo ich Pán Boh ešte nezoberie z tejto zeme, tak im poviem, že Pán Boh to má v rukách, to je jeho načasovanie.“*
- *„keď ich povzbudíme, tak sa tak upokojia.“*

Keď sme sa rozprávali o duchovnom povzbudení, jedna opatrovatelka si spomenula na klientku, ktorá tam kedysi bola a zomrela. Klientka si nebola istá, či je jej viera dobrá, či pôjde do neba. Ona jej vtedy povedala:

- *„vaša viera je dobrá, lebo máte živú vieru, máte vzťah s Ježišom a on je váš spasiteľ, veríte, nie ako katolíci, že len podľa skutkov...“*

5.2 Telá bez duše

- *a tu si treba uvedomiť, že je to miesto, kde je smrť a choroba. Tu sú telá bez duše.*

(povedala jedna z opatrovateliek)

Práca s telom je v domovoch dôchodcov každodenná, či už ide o prebaľovanie, sprchovanie, polohovanie alebo hygienу. V starobe je starostlivosť o telo veľmi dôležitá. Opatrovateľky v zariadení zohrávajú kľúčovú úlohu pri fyzických aj psychických potrebách, pri udržiavaní pohody. Telo starého človeka ochabuje, slabne a duša sa z neho vytráca. Riaditeľ mi v rozhovore povedal: *„vieš, niekedy to tí príbuzní ťažko nesú, celý ten stav toho blízkeho, pretože sa s ním nie v čas akoby rozlúčili. Keď sa diagnostikuje ochorenie blízkeho, príbuzní by sa pomaly s týmto človekom mali rozlúčiť, aj keď ešte neumiera, ale pripraviť sa na to, že si ich už nebude pamätať, nebude vedieť rozprávať.“* Mnohé opatrovatelky v zariadení pracujú už osem rokov a poznajú približne ako sa stav klientov a klientok bude zhoršovať a vyvíjať. Už vedia odhadnúť, kto po čase nebude vedieť rozprávať.

Niektorí klienti a klientky sú ležiaci a tak ich treba často polohovať. Opatrovateľky mi často v rozhovore spomínali, že polohovanie je dôležité, pretože ak sa to nerobí, vznikajú dekubity (preležaniny). Mala som možnosť preležaniny vidieť, boli to čierne škvrny na ich tele, či už na nohách, chrbte alebo rukách.

Ako som už v ich pracovnej náplni spomínala, prebaľujú klientov a klientky. Keď prechádzate po chodbe, viete, že je čas prebaľovania, pretože cítite nepríjemný zápach. Pri jednej klientke sa už len na seba pozerá, ona ukáže na svoje plienku: „už natieklo“ a vtedy vedľa, že treba prebaľovať. Šéfisová mala na izbe spolubývajúcu, ktorá bola už len ležiaca, a nechcela si dať plienky, pretože to bola pre ňu hanba. Jej slová boli: „Ach, čoho som sa to ja dožila“. V týchto prípadoch, pri tomto pocity nedôstojnosti, sa opatrovatelky snažia vysvetliť, že tieto inkontinenčné pomôcky nie sú hanba.

- „každý deň, aj viackrát plienky prebaľujeme, nemôžeme povedať, že im vymeníme plienku, ale inkontinenčné pomôcky, umyjeme a prezlečíeme.“

Rozprávala som sa s opatrovatelkami, čo je pre nich výzvou pri práci s telom, a dve mi povedali:

- „ja som si nevedela predstaviť to prebaľovanie, ale zvykla som si, na všetko si zvykneš.“

- „je to prirodzené, že s tým telom pracujeme. Mne vadia umelé zuby, keď si ich umývajú, alebo ich majú niekde odložené. Pokakanie mi nevadí, cikanie, ale zuby áno.“

Občas sa mi stalo, že som išla s klientkami na toaletu, kde som nasadzovala späť plienku alebo ich obliekala, pretože napríklad Tichá chodila vo svojej izbe s nohavicami, ktoré mala dole a nevedela sa obliecť. Zavolała ma a spoločnými silami sme to zvládli. Hovorila: „prepáčte mi, že vás s tým zaťažujem.“ Ja: „vôbec ma tým nezaťažujete, ja vám rada pomôžem, podťe zvládneme to spolu.“ Skontrolovala som, či má všetko správne a dopadlo to dobre, hovorí mi: „som ako malé dieťa.“ Ja: „vôbec nie obliekanie dopadlo dobre za spoločnej spolupráci.“

Práca s telom je fyzická záležitosť, ale videla som aj ako psychicky upadalo ich telo, chradlo, niektorí veľmi schudli. Chodila som navštevovať jednu klientku, ktorá bola ležiaca nejaký čas a veľmi rýchlo zabúdala. Mala lepšie a horšie dni. Väčšinou som ju navštívila v tých ťažkých dňoch, tie sa prejavovali plačom, vždy som ju hladila po ruke a ona mi povedala: „ja ťa tak ľúbim, som rada, že si pri mne.“ Niektoré klientky, ktoré som poznala dlhšiu dobu, videla som, že ich telá ešte pracujú, ale ich duša odchádza. Na druhej strane tam boli klienti a klientky, ktorí po telesnej stránke nevládali, ale ich duša a mentálny stav boli v poriadku.

Zažila som tam rôzne situácie, či už plač, pády, preväzovanie rán, vymieňanie plienok, rannú hygienu..., čo som si, ale všimla bolo, že v akomkoľvek stave boli klienti a klientky, úsmev a pohľadenie im hneď zmenilo náladu.

Aj opatrovatelky to vedia:

- „*snažím sa ich obliekať do toho najlepšieho, zladať ich*“

- „*dávam im čisté oblečenie, aby boli voňaví, Gabiku naparfumujem, doniesla som jej parfum. My sme spolu zvykli aj spievať – lebo 12 hodín tu byť, to je ťažké. Človek sa ich snaží rozveseliť, aspoň ja som taký typ. Snažíme sa byť pozitívne.*“

5.3 Poznáme ich príbeh

Aktívne počúvanie otvára dvere do duše staršieho človeka a napĺňa mnohé z jeho duchovných potrieb. Aktívnym počúvaním vedeným v úcte a láske je možné odhaliť niektoré zranenia duchovného či dokonca náboženského charakteru, ktoré bránia staršiemu človeku otvoriť sa vzťahu s Bohom, ale aj niektoré dogmatické chyby, ktoré majú pôvod v povrchnej detskej katechéze bez ďalšieho náboženského vedenia. (doslova tragický je dopad mylných predstáv a predsudkov týkajúcich sa sviatosti zmierenia). (Suchomelová, 2015, s. 128)

V lete, v auguste 2023 sme po rozprávaní biblického príbehu s Činnou sedeli pod veľkým stromom, ktorý nám dával tieň. Prisadla si k nám jedna z opatrovateliek a začala sa rozprávať s klientkami. Bolo veľmi pekné vidieť jej záujem o klientky, aj v počúvaní a zisťovaní ako sa majú. Príbeh, ktorý rozpráva starý človek, je ako kúsok prikrývky. Tento príbeh predstavuje jednu farbu alebo jeden typ látky. Poskladaná deka z rôznych kúskov môže vytvárať krásnu deku plnú príbehov. Je to ako patchwork deka (John, 2012). Takúto farebnú deku s rôznymi tvarmi a textúrami vytvárajú aj v zariadení. Ten, kto sa zaujíma o jednotlivé časti deky (príbehy), sú opatrovatelky. Aktívnym počúvaním poznávajú osobný príbeh človeka, často aj po duchovnej stránke. Opatrovateľky majú blízke vzťahy s klientami a klientkami, a tak sa nemajú problém zdieľať. Počas rozhovoru som sa ich pýtala, či je pre nich dôležité poznať klientov alebo klientkin príbeh. Ich odpovede boli nasledovné:

- „*Veľmi dôležité podľa mňa. Je to taký základ, aby sme ich zdravotný stav poznali, keď aj voláme RZP, že aby sme vedeli aké diagnózy majú. Aj ten duševný. Aj náboženstvo je tu dôležité. Nie tak, že kto je aký (katolík)...ale ako berú Boha.*“

- „Určite veľmi dôležité. Zdravotný stav je dôležitý, ich príbeh je dôležitý, poznať ich reakcie, prečo je nervózny. Keď príde niekto s demenciou, tam je ťažké sa pýtať, ale tí čo vedia, tak povedia.“

- „Keď príde nový klient, tak idem za nim a rozprávam sa. Spoznávam aj duchovnú aj zdravotnú diagnózu. Keď viem, že klientke zomrela dcéra, tak aby som jej nehovorila o dcére. Všimli sme si, že vdovy nerozprávajú o svojich mužoch. Keď rozprávajú o svojich spomienkach, tak neplačú. Usmievavá bola kedysi arogantná, ale tým, že má Alzheimerovu chorobu, tak sa stala takou pokornou, takže jej to asi aj pomohlo (smiech).“

V zariadení sú opatrovatelky všetky veriace, čo pridáva na hodnote ich rozhovorov, keď sa klienti zdieľajú o duchovnom prežívaní.

- „Áno sme veriace, máme v sebe ten kódex, oni o tom, čo rozprávajú, tak im rozumiem, lebo som vyrastala tak ako oni. Už keď si zoberieš 10 Božích prikázaní, tak toto neprestúpim.“

- „Modlím sa vždy, keď sem idem, modlím sa, aby som mala silného ducha, pokoj, milosrdenstvo aby som mala voči nim, že nie len v tej ľudskosti ich vidieť, že ma nahnevajú, ale vnímať ich inak.“

Počas výskumu som mala aj ja pár osobných rozhovorov. Sedela som s pani Pokornou vonku na dvore. Rozprávala mi príbeh o svojej rodine, že jej zomrela vnučka, keď mala 8 rokov, hovorila mi aká bola veľmi šikovná a múdra. Rozprávala mi, koľko precestovala vďaka práci, spomínala na miesta, ktoré navštívila. Mala som dva osobné rozhovory, ktoré prešli k tomu, že sme spolu pozerali fotografie a ony mi rozprávali, kto je na fotografii a z akého miesta je tá fotografia. Niektoré opatrovatelky vedia rozprávať maďarským jazykom a tak sa môžu rozprávať s klientkami, ktoré vedia po maďarsky. To som vnímala ako pozitívum pre opatrovatelky, pretože mne sa stávalo, že mi niečo rozprávali v maďarčine a ja som nič nerozumela. Opatrovateľka: „skúsila som pri dvoch tetách, lebo som mala pocit, že vedia po maďarsky, tak som na nich prehovorila. A prišla som na to, že sa dá s nimi, že tak vedeli rozprávať a tak veľa mi porozprávali.“

Poznaním príbehu klienta, opatrovatelky majú možnosť porozumieť, prečo zmýšľa tak ako zmýšľa, prečo má také reakcie. U mnohých opatrovateliek som vnímala, že sa rady rozprávajú s klientami a klientkami. Vedia sa spolu zasmiať, aj prežívať ťažké chvíle, či ide o plač alebo neistotu. Komplexne sa snažia vykonávať svoju prácu, naplniť potreby seniorov vo všetkých oblastiach.

5.4 Smrť – Počkala na mňa

–, mám všetky tety veľmi rada, ale mala som tu dve tety, s ktorými som si sadla, rady sme sa spolu rozprávali. Keď teta Matilda umierala, tak počkala na mňa. Hladkala som jej ruku, a keď som sa vrátila ju skontrolovať, už nebola živá. Tak isto aj teta Julka počkala na mňa. Videla som ich naposledy, rozlúčila sa s nimi, a ony potom zomreli. Počkali si na mňa (úsmev).“ (povedala jedna z opatrovateliek)

Lisa Stevenson na začiatku svojej knihy popisuje zážitok chlapca, ktorý hovorí o smrti svojho najlepšieho priateľa. Chlapec spomínal na slová svojej sestry, ktorá hovorila o inom úmrtí, o úmrtí strýka, že sa po smrti prevtelil do havrana, ktorého majú na záhrade (2014). Píše, že nejde len o to, že dokumentovala nezvyčajné veci, ktoré chlapec považoval za dôveryhodné, ale aj o to, že bol uväznený neistotou, či havran je alebo nie je jeho mŕtvy strýko (Stevenson, 2014)

Moja neistota v teréne spočívala v tom, čo som videla v poslednom štádiu života klientok. Zvláštne pre mňa boli prejavy pred smrťou. Moja prvá spomienka sa viaže na leto 2022. Prechádzala som chodbou a často som videla Tenkú, ktorá stála pred zrkadlom a rozprávala sa so svojím odrazom v zrkadle. Pýtala sa osoby v zrkadle ako sa má, v maďarskom jazyku, a keby ju vidíte, mali by ste naozaj pocítiť, že sa s niekým rozpráva. Jedna z opatrovateliek to komentovala: *„problémom je, čo si ja myslím, keď sa pozerajú do zrkadla, že viem ako vyzerám teraz, potom ochoriem, a potom si už v starobe nespomeniem ako vyzerám. Pani Tenká hovorila, že sa rozpráva so svojim bratom.“*

Keď už bola Tenká ležiaca, pred smrťou, málo vnímala, ale bola som ju posledný krát pohladit', nevedela som, že je to naposledy. Stála pri mne jej spolubývajúca Perlová a povedala: *„Ona je slabá, ona už zomrie, ona už zomrie.“* Po týchto slovách Tenká o pár hodín zomrela. Počas toho ako Tenká ešte v ten deň žila, jej boli opatrovatelky merať tep a vždy sa vrátili do svojej miestnosti so správou: *„je to ešte horšie, do rána už nedožije.“*

Moja druhá spomienka so Spokojnou, ktorá videla niekoho v zrkadle prebiehala nasledovne. Sedeli sme ja, Spokojná a Tichá na troch stoličkách na poschodí. Bola to chvíľa, keď sme sa spolu veľa nasmiali, ale všimla som si, že Spokojná sa stále pozerá do zrkadla, ktoré bolo po mojej pravej strane na stene, nebolo rovno pred nami.

Pýtala sa nás, či aj my vidíme, že tam niekto je:

Spokojná: „*dievčatá, vidíte, že tam niekto je?*“

Ja: „*ja tam nikoho nevidím.*“

Spokojná: „*Pod', ja ti to ukážem. Tu sa postav, už to vidíš?*“

Ja: „*stále nič nevidím*“

Stála oproti zrkadlu a rozprávala sa sama so sebou cez zrkadlo:

- „*Ahoj, ty si kto? Ako sa voláš? Ako sa máš?*“

Pozerala sa na mňa cez zrkadlo, mala som zimomriavky, pretože to vyzeralo, že je presvedčená, že tam niekto je. Pokračovala:

- „*Musíme vojsť za zrkadlo, tam je svet.*“ Odišla k najbližšej izbe a chcela do nej vojsť, pretože si myslela, že to je vstup za zrkadlom. Z dverí vyšla Šéfisová a povedala jej: „*Nikto tam nie je, to len ty Milka vidíš, ty vidíš, že tam deti pobehujú, ale my to nevidíme.*“

Po tomto rozhovore som prežívala zmätok a neistotu a zaujímalo ma, či tam naozaj niečo vidí. Jedna z opatrovateliek mi hovorila o svojej spomienke:

- „*Išla som tam do izby a predtým s niekým pani telefonovala, a pýtala sa, či tam sú anjeli..., čakala anjelov, že prídu pre ňu. To oni vedia, že sa tak chystajú, že prežívajú tú agóniu, a že sú pripravení, ale niektorí nie, boja sa bolesti, to som čítala.*“

Počas výskumu zomreli v zariadení 4 ženy, ktoré som poznala a mala s nimi blízky vzťah. S jednou som chcela robiť rozhovor, ale už sa nám to nepodarilo. Opatrovateľky mi hovorili o tom, ako ony prežívajú, keď niekto v zariadení zomrie:

- „*Keď niekto zomrie, človeka sa to dotkne, tak je to náhle, že naraz odíde, je to taká prázdnota, pokiaľ sú kresťania, sa pomodlíme pred smrťou.*“

- „*Mňa trápi, keď sú chorí, keď niekto zomrie, neviem sa s tým vyrovnat'. Keď niekto zomrie v nemocnici, my toho človeka nepoznáme, ale keď zomrie niekto zo zariadenia, tak sa nás to dotýka, lebo sme ich poznali.*“

Jedna z opatrovateliek má kalendár úmrtí, má tam zapísaných klientov a klientky asi z pred troch rokov až doteraz. Keď som mala možnosť do neho nahliadnuť, bol tam dátum a meno konkrétneho klienta alebo klientky. Zaujímavosťou bolo sledovať, v akom časovom rozmedzí umierajú. Opatrovateľka povedala:

- „*po sebe veľmi rýchlo umierajú, nie že za rok jeden, ale za mesiac dvaja, traja po sebe. Ved' pani Tenká zomrela a o dva dni na to zomrela pani Milá.*“

Čo sa deje v zariadení, keď klient alebo klientka zomrie:

- „*Voláme RZP (rýchla zdravotná pomoc). My umývame a dáme čistú plienku, inak by sme nemali s telom manipulovať. Kedysi sme zvykli obliecť, ale už to nerobíme. Potom príde obhliadajúci lekár, vtedy sa musí na pár hodín vystáť aj spolubývajúca. Telo prenesú a odvezie ho pohrebné auto. Upratovačka potom umýva a dezinfikuje celú miestnosť a vymení sa matrac.*“

Zaujímavá debata prebehla počas rozhovoru s opatrovatelkami ohľadom pohľadu na smrť. Uvádzam ich rozhovor. Aj vďaka tomuto rozhovoru som mala možnosť spoznať rozmanitosť ich názorov na smrť a posmrtný život.

- „*Ja som veriaca, nechodím do kostola, ale modlím sa každý večer, ale niekedy mám pocit, že to nepočuje, ale čakám na odpoveď.*“
- „*Tak ako mi veríme, že bez Ježiša nemôžeme vojsť do Božieho kráľovstva, mne tu táto smrť sťažuje tento pohľad, lebo títo ľudia sú dementní: jedna pani prišla s myšlienkou, že treba si riešiť veci, kým sa dá.*“
- „*Iné opatrovatelky im hovoria, že čím skôr zomrú, tým sa dostanú rýchlo do neba. Ale nemá to tak byť, lebo dôležité je žiť vo viere Pána Ježiša.*“
- „*Keď človek zostane dementný, tak má odpustenie*“
- „*Každý sa bude zodpovedať za svoj život. Keď tam nedôjde k zmiereniu, k odpusteniu vo viere v Krista, vtedy nemajú odpustenie.*“
- „*Mne to sťažuje, že som veriaca, lebo vidím ľudí tu, že sa boja smrti.*“
- „*Keď berieme to fyzické, tak pre toho človeka je vykúpenie odísť.*“
- „*Im je odpustenie, keď majú demenciu.*“

Zaujímavé boli príbehy opatrovateliek, ktoré zažili v zariadení. Rozprávali mi, aké je dôležité pre klienta alebo klientku odpustenie, keď umierajú. Hovorili, že niektorí klienti a klientky dlho umierajú, aj dva až tri dni. Aj sa často volajú príbuzní, niektorí majú záujem prísť a niektorí nie. Riaditeľ mi spomínal, že v zariadení bol jeden klient, ktorý dlho umieral, chcel sa ešte posledný krát stretnúť so synom, kvôli odpusteniu, ale ten odmietal stretnutie. Keď človek dlho umiera, pretože ho niečo ťaží, málokedy, ale deje sa to, používa sa dobrosrdečná lož. Opatrovateľky povedia klientovi alebo klientke, že daná osoba im odpustila, aby mohli v pokoji umrieť. Spomínali mi príbeh klientky, ktorá nečakane zomrela. Hovorili, že klientka už bola veľmi slabá. Jedného dňa sa najedla v jedálni, presunula sa do

izby, kde si dala na seba to najkrajšie oblečenie, dala si lieky a zomrela. Bola povolaním doktorkou, a opatrovateľky hovorili, že si dala veľa liekov.

***

Pozorovanie a rozprávanie s opatrovateľkami o ich každodennej starostlivosti o klientov bolo pre mňa veľmi zaujímavé. Ich prístup, postoje, hodnoty, zručnosti, skúsenosti, aj ich prežívaná teológia... vlastne určujú veľkú časť kvality zariadenia. Sú v priamom kontakte s klientmi, naplňajú ich priame potreby, aj ich povzbudzujú, aby sa neopúšťali, aby našli svoj zmysel v každodennosti. Tak ako píše Hendersonová (1960), aj tu v zariadení opatrovateľka má dôležité miesto v živote klientov, lebo svojou energiou, svojim úsmevom, tónom hlasu, citlivým dotykom... klientov povzbudzuje, posúva, motivuje, upokojuje. Dokonca aj v noci, keď má klient svoje potreby, opatrovateľka bola k dispozícii. Starostlivosť o telo starého človeka zahŕňa najmä umývanie, obliekanie, prebalovanie a kŕmenie. Sú to úlohy, ktorých miera zvládnutia závisí od zdravotného stavu človeka. Je zrejmé, že kvalita starostlivosti o telo starších ľudí má zásadný význam pre ich zdravie, celkovú pohodu a prežívanie pocitu dôstojnosti a rešpektu (Clancy et al., 2021; Hammar et al., 2021; Rostgaard et al., 2020 citované v Rosendal a kol. 2022). Videla som, že starostlivosť o klienta v zariadení bola naozaj komplexná. Potreby boli naplnené efektívnym systémom v zariadení a flexibilným reagovaním aj na krízové situácie, napríklad pri kŕmení.

Vedenie zariadenia pokladá vplyv náboženstva, zbožnosti na starostlivosť o klientov za dôležitý. Je poslaním zariadenia, aby posledné obdobie svojho života prežívali klienti pri komplexnom naplnení svojich potrieb, teda aj tých duchovných, ktoré sa často objavujú práve na sklonku života. Podporujem svoju myšlienku argumentom od Frankla, aby sme skutočne pochopili, čo znamená byť človekom, musíme vidieť človeka v jeho celistvosti, vrátane tela, mysle a ducha. Nie sme len biologické bytosti; naše úplné pochopenie je možné len vtedy, ak berieme do úvahy všetky tieto aspekty ľudského bytia (Frankl, 1984). Výhodou je, ak toto zdieľa všetok personál, nevynímajúc upratovačky, údržbára, účtovníčku a pod. Mňa milo prekvapilo, že niektoré ranné duchovné zamyslenia pravidelne zabezpečuje práve účtovníčka. A pozorovala som, že opatrovateľky sa naozaj aktívne zaujímali o klienta, jeho aktuálne prežívanie a životný „príbeh“ už v prvých dňoch pri nástupe do zariadenia. O tom píše aj Sheehan (1997) opatrovateľ prijíma pacientovu spiritualitu s cieľom získať hlbší pohľad na pacientovu/klientovu situáciu (citované v Gillick, 2007).

No, nielen komplexnosť poskytovaných služieb je dôležitá, ale ich kvalita. A tú robia ľudia. Lebo jedna vec je zúčastňovať sa náboženských aktivít, keď aj viackrát do týždňa, a druhá vec je ako klient prežívať 24 hodín denne, 7 dní v týždni s ľuďmi, ktorých si on sám nevybral. Práve preto ten tón hlasu pri kŕmení, ten citlivý dotyk pri prebaľovaní, tie slová v noci pri bolesti... to je to, čo môže dať zmysel životu v zariadení a motivovať klienta k hlbšiemu prežívaniu svojich dní. Proaktívne nastavenie ošetrojúceho personálu, záujem o pacienta a jeho prežívanie, významne prispieva k jeho aktivizácii, aby mal chuť spolupracovať pri svojom rozvoji, liečbe a uzdravovaní (Friedmannová & Judičáková, 2010). Videla som aktivizáciu klientov v zariadení. Keď klient alebo klientka, opatrovatel'ka mala záujem aktivizovať klienta, doniesť ho na vozíku do jedálne, aktivizovať ho v jedení, podporiť ho aby sa najedol. Berú do úvahy obmedzenia, snažia sa v každej situácii, keď sa dá pomôcť klientovi alebo klientke zúčastniť sa spoločných aktivít.

Hendersonová (1960) zdôrazňuje, že úlohou ošetrovateľov nie je len prebaľovanie a kŕmenie, ale ich pozícia si zaslúži vyšší status. Kvalitnou starostlivosťou sa starajú nielen o fyzické telo, ale môžu pomôcť uzdravovať komplexne klienta. Práve opatrovatel'ka môže dať vzácne podnety alebo odporúčania sociálnemu pracovníkovi, zdravotníkovi alebo pastorovi k práci s klientom, nakoľko pri tom najintímnejšom kontakte s klientom, napr. pri tom prebaľovaní a kŕmení, ho spoznáva na inej úrovni. A spolupráca opatrovateliek s ostatným personálom v zariadení a s externými spolupracovníkmi, s pastoračnými pracovníkmi je kľúčová pri zvyšovaní kvality zariadenia. Tak ako píše Sheehan, oboznámenie sa s klientovým duchovným životom dopomáha pri rozhodovaní a poskytovaní budúcej starostlivosti (Sheehan, 1997 citované v Gillick, 2007). Toto som vnímala, že ak rozumie opatrovatel'ka v čom žije klient po duchovnej stránke, a spolupracuje s pastoračným pracovníkom, sociálnym pracovníkom a aj s príbuznými, môže oveľa cielenejšia a efektívnejšie poskytnúť svoju starostlivosť o fyzické, aj psychické telo klienta. Derrel R. Watkins (2012) píše, že je potrebné poznať oblasti života, ktoré dávali klientom zmysel života, a tak z nich môcť čerpať aj v neskorších rokoch. Ako píše Derrel, ja som videla, že opatrovatel'ky využívali aj na „prvý pohľad, voľný čas“ s klientkami, ako v noci, keď klientka chodila s vozíkom a oni sa s ňou rozprávali. Prístup opatrovateliek bol v tomto dobrý, chceli sa dozvedieť niečo neformálne o klientovom živote. V témach o umieraní som mala možnosť vidieť opatrovatel'ky, ako ony samé vnímajú smrť. Podľa rozhovorov som vnímala, že smrť je jednou z častých tém, kedy sa klienti zdieľajú o svojich príbehoch a stratách blízkych. Opatrovateľky napĺňali úlohu povzbudzovateľky, ktorá sa snažila nájsť tie správne slová, aby mohlo dôjsť k upokojeniu klienta. Svoje pozorovanie opieram

o argument od Sulmasy (2002). Bez ohľadu na duchovné zázemie pacienta vedie umieranie často k hodnoteniu života, k hlbokým úvahám o jeho zmysle, o utrpení, o smrti... Pocit beznádeje pochádza z presvedčenia, že život, utrpenie alebo smrť nemajú zmysel. Zomieranie v izolácii a bez odpustenia vedie k úplnému odcudzeniu. Pre zomierajúceho človeka je liečivé zažiť lásku, byť považovaný za hodnotného aj napriek tomu, že už nie je ekonomicky produktívny, a upokojujúce vnímať, že svojím životom obohatil tých, ktorí zostávajú. Riešenie transcendentných otázok ponúka príležitosť na uzdravenie umierajúcich (Sulmasy, 2002).

Starat' sa o niekoho, znamená, že sme túto potrebu niekde nadobudli, niekde sme sa naučili, že je to pre nás dôležité, jednak sa vedieť postarať sám o seba, ale postarať sa aj o svojich blízkych. V zariadení som pozorovala, či opatrovatel'ky pri svojej práci majú náboženské hodnoty, pri opatrovaní klientov. Dospela som k záveru, že niektoré mali viac viditeľné tieto hodnoty a niektoré to nepovažovali za dôležité, hovorili, že to neurčuje, či sa dobre starajú alebo nie. Čo ich však všetky spájalo bolo vykonávanie starostlivosti, ktoré sa niekde naučili. Opieram sa v tomto o habitus od Bourdieho (1990).

6 Staroba v zariadení

6.1 Zakazujem vám zostarnúť

Zlatá: „ja som si to vôbec nevšimala, ale čo sa mi stalo, bola som v nemocnici a keď som prišla domov a išla som von, vtedy som si povedala, Bože, ako som ja už zostarła. Vtedy som začala tak vnímať, dovtedy ma to ani nenapadlo. Teraz je tá staroba trochu ubolená, ale nedá sa povedať, že toto je tá staroba, tak ono tak plynie.“

Učiteľská: „zakazujem vám zostarnúť!“, bola prvá veta, ktorú som od Učiteľskej počula. Sedela som u nej na izbe a viedli sme spolu rozhovor o jej živote. Povedala: „jaaaj, tá staroba nie je pekná“.

Počas rozhovorov som sa klientok pýtala otázku, či sa im ich spomienky na detstvo spájajú s vierou v Pána Boha. Vždy som dostala odpoveď, že áno, ale ich viera bola najmä spojená s chodením do kostola. Pokorná mi v rozhovore povedala: *„Každú nedeľu sme chodievali do kostola. V detstve nás k tomu viedli rodičia, aj keď sme sa učili modliť, tak nás mamička opravila, že ako to má byť správne. Bolo nás veľa, ale s každým mali trpezlivosť viesť k tomu dobrému.“* Ich spiritualita nebola v detstve u mnohých osobnou, ale mala v detstve počiatok. V rozhovore so Šéfisovou som vnímala, že v jej detstve nastala zmena

vzťahu s Bohom: „Vieš čo, na to stále myslím, neviem koľko som mala rokov, ale raz som pocítila, že teraz prišiel Pán Ježiš na svätom prijímaní. To som bola mladá. Ja som prežila veľmi ťažké obdobie, keď môj muž v Ríme odpadol a stratil sa, a všetko sa vyriešilo a vtedy som slúbila Pánu Bohu, že ... verím tak ako ma to naučila moja mamička, moja mamička bola veľmi dobrá žena. Jedna veľká pravda je, že v súžení spoznáš Pána Boha (bola smutná, mala slzy v očiach). Keď mamička zomrela, veľa som sa pýtala, že prečo?“ Pripomína mi obraz človeka, ktorý na začiatku vzťahu s Bohom len poznáva, aké je to žiť vieru. Postupom času si aj ona sama uvedomila ako veľmi potrebovala Boha pre svoj život. Spiritualita jej bola v detstve vštepovaná prostredníctvom farára a najmä rodiny.

Počas iného rozhovoru mi jedna klientka začala sama rozprávať o svojej „prestávke s Bohom“ - ako to ona nazvala. Učiteľská hovorila: „Bola som učiteľka a v období socializmu som nemohla o Pánu Bohu rozprávať svojim deťom, ani deťom v škole. A deti sa ma pýtali, prečo nemôžeme ísť do kostola, tak som to odôvodnila tým, že Pán Boh je všade v prírode a nie len v kostole, ale všade si ho musíme uctiť. Potom po prevrate som sa dostala do katolíckeho kostola. Potom som už chodila, ale keď si človek odvykne od toho tam chodiť, tak sa mu ťažko znovu začína.“ Učiteľská po prevrate mohla chodiť do kostola, vládala, dnes už nevládze, ale jej vzťah s Bohom nezmizol. Hovorí: „Pozrite sa (ukázala mi Bibliu), Bibliu si čítam, tú mi dcérka pred piatimi rokmi kúpila k Vianociam, ale je veľmi ťažká. Nie dobre to vyriešili. Taká je nešikovná. Veľa som z nej neprečítala, lebo sa babrem s týmito vecami (háčkovanie). Večer som už unavená. Večer sa potichučky modlím v posteli. Ale to sa nemám, mala by som kľačať, pravda (smiech). Už 90-ročnej sa to prepáči.“

Zlatá mi rozprávala o tom, ako v období dospelosti prestala navštevovať kostol: „Prišiel taký zlom, že som prestala chodiť pravidelne do kostola. A raz mi jeden farár pri spovedi ublížil svojimi slovami, bol mladý a vedel vtedy málo o živote, a od vtedy som tam nechodila. On bol veľmi mladý ešte a odradilo ma to, čo mi povedal. A potom som znovu začala. Chýbalo mi to. Tá nedeľa, potom sa mi nezdalo, že nedeľa je nedeľou. Lebo, keď som chodievala pravidelne do kostola, vedela som, že nedeľa je iný deň.“

Každej klientky, s ktorou som robila rozhovor, som sa pýtala, či sa ich vzťah s Bohom zmenil v období staroby. Pokorná mi povedala toto: „To je jedno moja, či doma, či tu, keď je človek k tomu vedený, tak je jedno, či ste tam alebo tam. To máte jedno. Viacej času je teraz ako bolo doma, viacej sa môžeme venovať Božiemu slovu. Ďakujem ti Pane Bože za to, čo si mi dal celý deň, že som ho prežila s láskou a v pokoji s tebou, že si mi pomáhal.“

Mali sme v zariadení jedno poobedie grilovačku. Prišiel aj harmonikár a trochu sme si zaspievali. Keď sme dojedali špekáčiky, Perlová sa pozerala na jeden obraz v altánku. Bol na ňom Pán Ježiš s učeníkmi. Povedala so slzami v očiach: „*je tam napísané, zostaň s nami, zvečerieva sa.*“ Rozplakala sa a povedala: „*veľmi pekné, veľmi pekné.*“ V zariadení som mala možnosť vidieť dvojaké prežívanie vzťahu s Bohom, jedno bolo viditeľné – chodenie na Bohoslužby, spievanie, modlenie sa, a druhé bolo vnútorné, skryté. Tak ako Perlová.

Keď som raz navštívila Pokornú na izbe, hovorila mi, že keď ide spať, pomodlí sa, ale keď nevie zaspať, spieva si pieseň „Pán Boh je láska“. Povedala, že si pamätá len prvý verš a refrén, ale že pieseň je dlhšia. Našla som spevník a doniesla som jej ho. Ona už dobre nevidí, tak som jej tie slová čítala a potom sme si pieseň zaspievali spolu. Mala z toho radosť.

Odchody blízkych sú najsmutnejšou časťou života. Mnohé klientky prežili svoje deti, svojich mužov a rodičov. Mala som pocit, že je to jeden z dôvodov, prečo sú veriace. Pretože mohli svoje ťažkosti zdieľať s Bohom a dôverovať, že Boh sa o ich blízkych postará, či sú už v nebi alebo v očistci. Modlia sa za ich duše k Bohu. Šéfisová sa modlí za očistec, lebo verí, že je tam jej syn: „*sa modlím za zomrelých, aby boli spasení.*“ Ukázala mi modlitbu za duše v očistci (svätá Matilda), aj mi ju čítala. „*Ó, najsladší Ježišu, skrze bolestné utrpenie, ktoré si vytrpel, keď sa Tvoja duša oddelila od Tvojho tela, zmiluj sa nad dušami v očistci. Najmä nad tou, ktorá je najviac opustená. Uvoľni ju z múk, aby mohla čo najskôr oslavovať Tvoju nekonečnú milosť a velebiť Ťa naveky. Amen.*“ Rozprávala mi o svojom synovi, ktorí zomrel v mladom veku na rakovinu. Hovorila mi aký bol, že žil dobrý život a bol dobrý k ľuďom. Myslí si, že jeho duša je v očistci a verí, že sa dostane do neba. Opatrovateľka mi spomínala o Šéfisovej, že: „*ona má vypočítané, že keď zomrie, bude ešte sedem rokov v očistci.*“ Mala som pocit, že si očistec predstavuje ako miesto ďalšieho domova, a že až potom sa stretne s Bohom v nebi.

Ďalšia pani mi rozprávala o svojich rodičoch. Keď umierali pýtala sa, prečo my? Pýtala som sa, či sa hnevá na Boha a povedala, že nie: „*a za to som sa aj divila, viete, že hovorím, že ten Pán Božko, v modlení, tak som sa ho spytovala, prečo práve u nás, u nás sa nič zlého nerobilo a, že takto nás akoby potrestal, lebo postretal sa dá tak povedať, že koľko rodín žije všelijako a nič sa nedeje. Vždy mi vedeli tá starká povedať, že: „koho Pán Boh miluje, toho krížom navštevuje“, že ako kríž, teraz by sme zostali bez otca, aj bez starých rodičov, tak takéto sme všeličo prežívali. Nemám hnev voči Pánu Bohu. To už sme tak vždy brali, že ako vraví ten verš, že koho Pán Boh miluje, toho krížom navštevuje. Že to je na ňom, tak sme si pomaličky aj zvykali na to, že život taký je.*“ Šéfisová mi rozprávala o smrti klientkinej dcéry. Vravela: „*ona je preto taká, lebo jej dcéra skočila pod vlak, zabila sa*

z nepodarenej lásky. Vysporiadala sa s tým, ale veľmi ju to poznačilo. Pri takýchto príbehoch som veľakrát rozmýšľala, či traumy ich neprivedli bližšie k Bohu.

6.2 Omša na izbe

Keď prechádzate ráno o pol deviatej na hornom poschodí, začujete katolícke spievanie z izby Šefisovej. Aj keď má dvere zavreté, počujete každé slovo. Má to nahlas, pretože omše počávajú dve až tri klientky a jedna z nich veľmi slabo počuje. Po chodbe sa nesie ich spev a opakovanie častí, ktoré rozpráva farár v rádiu. Keď vstúpíte v tej chvíli do izby Šefisovej, máte pocit akoby ste vstúpili do katolíckeho kostola, povedala by som, že sa v jej izbe deje rituálny obrad. Mala som pocit, že sedím v ľavici v kostole, akoby to ani nebolo cez rádio. Pýtala som sa jej, či by som sa k nim mohla pridať a pozrieť sa ako to prebieha. Jedno ráno ma zavolala so slovami: „*pod', ideš? Chcela som ťa aj zavolať, tu si sadni, lebo tu sedí Hlasná.*“ Rádio nám šušťalo po celý čas, mali sme slabý signál. Rádio malo ešte jeden problém, pokiaľ Šefisová medzi tlačítka nevložíla špáradlo, rádio sa sústavne vypínalo, ale vedela čo má robiť, tak mi to len vysvetlila ako opraviť rádio. Vonku bolo chladné počasie a dosť fúkalo, Hlasná slabo počuje, ale nahlas rozpráva. Povedala mi: „*fú, dnes riadne fúka.*“ A Šefisová: „*jaaaaj, nepočula som akú pieseň si mám zapísať*“. Ja: „*pardon, od teraz sme už ticho*“, usmiali sme sa na seba s Hlasnou. Sedela som na posteli so Šefisovou a vedľa nás sedela na stoličke Hlasná, mala založené ruky, akoby sa išla modliť.

Na začiatok spievali dve piesne. Šefisová stála, mala pred sebou spevník, takú malú čiernu knižku plnú piesní s malými písmenkami. Šefisová mala na stole dva krížiky, jeden bol svietiaci a okolo nich mala ružence. Po piesňach sa obidve prežehnali. Riadili sa podľa farárových slov a mali tam úkon vyznávania svojich hriechov, ukazovali na seba. Bolo prvé čítanie. Farár mal dve čítania a pri nich Šefisová stála. Veľa rozprávali naučených fráz a modlitieb. Po dočítaní druhého čítania, kedy sa čítalo z evanjelia, prišla na rad Eucharistia. Eucharistia v katolíckom kostole prebieha tak, že farár dáva ľuďom oblátku a dvakrát zvoní zvonec, počas tohto zvonenie biskup alebo farár premieňajú oblátku na Kristovo telo. Veria, že v danom momente sa Ježišovo tele prevetľuje do oblátky. Len biskup alebo farár majú takúto moc v tejto chvíli. Šefisová mi povedala: „*v kostole máme prijímanie, ale na tomto mieste to prijímame len duchovne.*“ Farár čítal a viedol poslucháčov k vyznávaniu. Šefisová si dala malý uterák na zem a kľáčala so založenými rukami, kde mala ruženec. Opakovala „*Ježiš, obetuj sa za nás*“. Pri vyznávaní som mala pocit, akoby sa nachádzala v inom stave, mala zatvorené oči. Prežehnali sa a dali si znak pokoja, podali si ruky. Chcela aj mne podať ruku, ale povedala: „*vy takéto v Cirkvi nemáte, pod' dám ti aspoň krížik a pusu na čelo*“.

Spievali ďalšiu pieseň a odložila spevník, lebo povedala, že ona pozná všetky piesne naspamäť. Na koniec sa pomodlili modlitbu Otče náš, prežehnali sa a vypla rádio. Po skončení omše mi ukázala knižku, ktorú si ráno číta – evanjelium na každý deň. Darovala mi túto knižku a vždy na vrchu strany je meno osoby, ktorá je svätá, je tam úryvok z Biblie a potom zamyslenie. Šéfisová mi povedala, že darovala takúto knižku aj inej pani.

Jeden deň som sa rozprávala s opatrovatelkou a vrchnou sestrou, pretože sa ráno niesol chodbou spev katolíckeho farára z rádia. Opatrovateľka mi povedala: „*ja som raz išla okolo a fírkala na mňa svätenú vodu*“ (smiech). Vrchná sestra: „*človek má občas pocit, že to hraničí s okultizmom.*“ Keď som tam bola ja, nemala som pocit, žeby som bola na okultnom mieste, ale bežne sa človek ráno modlí a potom vstane, a už nemá omšu alebo nejde do kostola. Šéfisová, Hlasná a Príbehová to majú každé ráno. Zaujímavé na tom je, že ráno v zariadení začína ranným zamyslením, ktoré je kresťanský založené. Oni po skončení odídu a stretnú sa na izbe u Šéfisovej. Oni idú počúvať to „*svoje*“, to „*ich*“. Stáva sa to ich ranným povzbudením, ich ranným rituálom.

Šéfisová sa s klientkami modlí, počúva ich, počúva s nimi omše. Stará sa hlavne o svoje „*ovečky*“, ktoré majú katolícke vyznanie. Pozná ich život lepšie ako pastorační pracovníci, teda okrem ich osobných hriechov, o tých vie len farár počas spovedi. Pozná ich každú individuálne (Foucault, 2007).

Raz som odchádzala zo zariadenia a videla som Šéfisovú a Usmievavú sedieť vonku na lavičke. Šéfisová ma zastavila s tým, či by som sa za ňu mohla modliť, aj za jej vnučku, povedala mi: „*pamätám si ako si sa modlila raz na rannom zamyslení, modlila si sa za lásku a pokoru. Ja som si uvedomila, že na tom chcem pracovať, lebo to v živote potrebujem. Pomodli sa prosím za moju vnučku. My sa teraz ideme modliť s Usmievavou.*“ Ja som jej povedala: „*budem na vás myslieť na modlitbách.*“

6.3 Vzťahy v zariadení

Vzťahy v zariadení bola ďalšia oblasť, ktorú som pozorovala. Chcela som zistiť, či to ako sa k sebe správajú, ako sa jedna o druhú starajú, súvisí s náboženskými hodnotami v ich živote. Jedna z mojich prvých spomienok na august 2023 sa v zariadení viaže na jedno poobedie s Perlovou a Spievavou. Videla som ako Spievavá prišla na dvor s kabelkou a Perlová sa jej pýtala, či hľadá kľúče. Spievavá mala so sebou kresťanský spevník Cirkvi bratskej. Sadli si vedľa seba na lavičku, Spievavá otvorila spevník a Perlová začala spievať pieseň.

Perlová: „*túto pieseň sme si spievali, keď sme začali stavať modlitebňu (kostol).*“ Spievali spolu tri až štyri piesne a pani Usmievavej sa to veľmi páčilo: „*to je hudba!*“ Prechádzali si spoločne spevník a Perlová našla pieseň, ktorú napísal jej muž (bol kazateľom v Cirkvi bratskej). Neskôr som si prisadla k Spievavej a pýtala som sa na jej obľúbenú pieseň. Po chvíli hľadania zabudla čo hľadala. Našli sme pieseň a spievali ju spolu. Vedela o sebe dve veci, svoje meno a miesto z kadiaľ pochádza, mala to napísané v spevníku. To, čo si však pamätala najviac, boli piesne zo spevníka.

Každý týždeň sa striedajú dve klientky, ktoré pripravujú stoly pre ostatných, po obede stoly upratujú a umyjú tácky. Šéfisová mi spomínala, že do zariadenia prišla klientka, o ktorú sa ona starala. Vytvorili si spolu vzťah a potom sa od seba vzdialili, lebo Šéfisová mala pocit, že jej klientka nie je vďačná. Ich vzťahy na izbách sú rôzne. Sociálna pracovníčka hovorila, že nie je jednoduché dať na izbu dvoch klientov alebo dve klientky, ktoré si budú rozumieť.

Pýtala som sa klientok, či ich viera v Pána Boha ovplyvňuje ich prístup k druhým ľuďom v zariadení?

Učiteľská: „*No tak samozrejme. Sme ľudia a musíme sa vedieť starať aj o tých slabších. To už chodiť s tým.*“

Pokorná: „*Keď povedia, aby sme ozaj, nech si podáme ruky na znak pokoja, bratská láska nech je medzi nami. Všade len sa hovorí pokoj, láska aby sme mali medzi sebou, aby sa niečo zlé nestalo, nerobilo. Keď je niekto zlý alebo čo, tak poprosím Pána Boha aby ho posilnil, aby mu dal silu, dobrý rozum, aby nerozmýšľal nad zlým, aby sa s ľuďmi dobre znášal. Ale všelijako je to. Aj tak, aj tak. Niekomu môžete povedať aj desaťkrát a nepočúvne. A niekomu raz alebo dva, a dobre je, už si potom prizná čo ako je.*“

Vysoká: „*Povzbudím. Aj spolubývajúcu som povzbudzovala, lebo ona bola pesimistická, tak som ju vždy potešila. Treba dúfať a veriť, že sa to zlepší a ona veľakrát nadávala, ale to sa nesmie.*“

Knihomolková: „*Áno určite, že ja neviem niekomu ublížiť, že aj keby mi niekto zle povedal, že ja neviem človeku povedať zle, tak to prežujem. Prijímať každého človeka bez rozdielu. Aj Helenka vie tak podpichnúť, lebo skôr povie ako myslí. Na niektorých tetách to nevidím, že by mali duchovné hodnoty v prístupe jedna k druhej, aj keď hovoria, že sú veriace. Keď sú niektorí aj postihnutí, aj keď mozog nepracuje, to oni za to nemôžu, nie sme všetci rovnakí.*“

Opatrovateľky poznajú vzťahy medzi klientami a tak uvádzam pár príkladov:

„Aj nás to zaujíma aké majú vzťahy medzi sebou, vieme s nimi spolupracovať. My to zisťujeme. Niektorí majú blízky vzťah, tieto katolíčky sa stretávajú na izbách. Zúčastňujú sa aj iných bohoslužieb, počúvajú spolu korunku – Katolícka svätá omša vysielaná cez rádio.“ „Pokorná - to je jedna mierumilovná trpiaca žena, nevidí, nepočuje a Učiteľská na ňu veľmi vie kričať, ona bola bývala učiteľka,.. Učiteľská hovorí, že Pokorná klame, že ju boli noha.“

Pre mňa bol zaujímavý jeden moment, keď klientky sedeli spolu vonku na lavičke alebo v jedálni, človek by prirodzene čakal, že keď spolu žijú ako skupina nejaký čas v jednom priestore, že sa spolu budú rozprávať. Avšak, aj keď spolu niekde sedeli, bolo všade ticho. Pýtala som sa na to aj opatrovateľiek, ako tomuto tichu rozumieť.

- „sú vytrhnutí zo svojho prostredia. Starý strom ťažko vytrhneš. Ešte si musia aj na nás zvykať aj na tú spolubývajúcu.“

Vnímala som v zariadení dva typy vzťahov. Prvý typ bol vzťah založený na náboženských hodnotách, plynie mi to aj z výpovedí klientok. Náboženstvo a spiritualita, ktorá ich vedie a povzbudzuje pomáhať ostatným, ako Boh sa o nás staral, aj my sa chceme o druhých starať. Druhý typ bol vzťah založený na empatii, prirodzenom ľudskom záujme pomôcť, postarať sa o druhých. Tu sa opieram o pojem *habitus* od Bourdieho, v zmysle, že to ako sa k sebe správajú vychádza z ich rodinného prostredia a výchovy. Je pre nich prirodzené si pomáhať navzájom, aj to rady robia. Skrze *habitus* vnímajú svet okolo seba a špecificky o ňom premýšľajú a naň reagujú, a tento spôsob myslenia, konania reprodukovujú. Zároveň však existuje potenciál pre zmenu, ktorú môžu iniciovať práve špecifické podmienky prostredia, v ktorom sa nachádzajú (Růžička & Vašát 2011)

***

Kvalita prežívania obdobia staroby je ovplyvnená mnohými faktormi, ako napríklad prostredie, telesné zdravie človeka, komunita, ktorej je súčasťou. Starnúci človek žijúci v zariadení je vystavený rôznym situáciám, kedy je potrebné zmieriť sa s vlastnou minulosťou, prijať hranice vlastných schopností a postupne sa odpútať od toho, čo mu dávalo zmysel, čo bolo pre neho dôležité v jeho domácom prostredí. Začína pracovať so svojimi spomienkami, prehodnocuje situácie, vzťahy, premýšľa o odpúšťaní. Toto som vnímala najmä v rozhovoroch, keď mi klientky rozprávali, že teraz žijú tu, a že si uvedomujú, že tým pomáhajú svojim blízkym. Je im síce ľúto, že už sa nestarajú o svoje domy, záhrady, zvieratká, niektoré z toho boli nešťastné, ale zariadenie sa snaží vytvárať podmienky, aby sa

v primeranej miere mohli vrátiť k niektorým aktivitám, pri ktorých sa cítili šťastne a slobodne.

Príbehová spomínala, že ona v tomto zariadení našla niečo nové, čo ju baví (tvorivé poobedné aktivity s rôznym materiálom), že sama nevedela, že to v sebe objaví. Niektoré aktivity sú pre klientov nové, pretože zariadenie sa usiluje o maximálnu rozmanitosť aktivít, aby si tam každý našiel „to svoje“. A tak tí, čo predtým nečítali, teraz počúvajú spoločné čítanie kníh, tí čo sa nezabávali výrobou ozdôbok z papiera, teraz zisťujú, že je to príjemné a oddychové, tí, čo nezvykli „cvičiť“, lebo mali pohybu okolo domu dost, zistia, že aj také jednoduché telesné cviky, môžu už telesne slabému telu pomôcť.

Niektoré klientky, ako som spomínala vyššie, prežili svoje deti a mužov. Prežívajú pocit samoty a smútku, aj keď sa počas dňa veľa usmievajú. Spomínali mi, že sa modlia za svojich blízkych, ktorí zomreli. Náboženstvo má dôležité miesto v ich živote. Začalo to vstúpením od detstva a trvá to do dnes. Súčasťou ich identity je ich vierovyznanie.

Crowther a kol. (2002) sa zaoberajú konceptom "pozitívnej spirituality". Pozitívna spiritualita môže zmierniť pocity straty kontroly a bezmocnosti spojené s chorobou tým, že poskytuje kognitívny rámec, ktorý znižuje stres a zvyšuje zmysel života. Duchovné aktivity ako napríklad modlitba, môžu znížiť pocit izolácie a zvýšiť pocit kontroly pacientov nad ich chorobou. Verejné náboženské správanie, ako je účasť na bohoslužbách, spoločné modlitby a návštevy duchovných vodcov, môže tiež zlepšiť zvládanie fyzickej choroby Crowther a kol. (2002). Všetky duchovné aktivity, ktoré sa v zariadení diali prispievali k väčšej pohode klientov a klientok. Mala som možnosť vidieť, ako sa niektoré z nich modlia s inými. Aký majú pokoj na duši, keď si ráno vypočujú omšu alebo si ráno prečítajú na rannom stíšení text z Biblie. Zaujímavé bolo sledovať aj to, že sa vytvára „ekumenická komunita veriacich“, keďže sa aktívne zúčastňovali náboženských aktivít rôznych cirkví, a upevňovalo to ich vzťahy. Vnímala som pozitívne účinky, keď sa osamelý jednotlivec zaradí do duchovného spoločenstva, do komunity, kde spoločné modlitby, spievanie, meditácie prinášajú pokoj a znižujú stres.

Úvahy a teórie o náboženskom a duchovnom vývoji v starobe naznačujú dva rôzne modely: prvý model predpokladá, že spiritualita sa s vekom lineárne zvyšuje, zatiaľ čo druhý, nazvaný celoživotný model, opisuje nelineárny duchovný vývoj, ktorý je ovplyvnený konkrétnymi situáciami a prostredím danej osoby. O lineárnom vývoji Fowler (1981) povedal, že v súvislosti s vekom a spirituálnym vývojom platí „čím starší, tým duchovnejší“ (citované v Suchomelová, 2021). Druhý model nevidí cestu k duchovnej zrelosti ako lineárny vzostup, ale skôr ako proces, ktorý zahŕňa obdobie rastu, stagnácie a dokonca aj

regresie, a to aj vo vyššom veku. Fürst a jeho kolegovia (2003) identifikovali dva hlavné spúšťače zmien v spiritualite v období staroby: stretnutie so zvláštnymi ľuďmi (opatrovateľmi, pastoračnými pracovníkmi, priateľmi) a životnú krízu. Tieto argumenty dopĺňam svojimi zisteniami.

Niektoré klientky prežívajú lineárnu spiritualitu, boli k viere vedené od mala a nijaká situácia alebo obdobie neprerušilo vzťah s Bohom. Celý život sú veriace. Potom som robila rozhovory s niektorými klientkami, ktoré mi povedali, že ich vzťah s Bohom sa na nejaký čas zmenil, nebol taký intenzívny. Súviselo to napr. s negatívnou skúsenosťou s pastorom, s obdobím socializmu, s tragédiou v rodine a pod. Čo bolo zaujímavé, že svoju spiritualitu spájali s chodením do kostola. Každá mala vieru v nejakom štádiu silnejšiu alebo slabšiu. To, že sa vrátili do kostola, súviselo aj s potrebou vrátiť sa k Bohu, a kostol ako priestor, duchovné miesto, zohrávalo dôležitú úlohu v ich živote. A stretla som sa aj s klientkou, ktorá tvrdila, že je ateistka, ale tu v zariadení bola vnímavá na všetky náboženské aktivity, aj sa ich dobrovoľne zúčastňovala a pri rozhovore mi povedala, že si všima, že tieto veriace ženy žijú inak ako ona, v niečom sú iné.

Koenig (1994) poskytuje komplexný prehľad hlavných duchovných potrieb seniorov. Tieto potreby zahŕňajú: nájdenie zmyslu života a nádeje, podporu v čase strát, schopnosť vnímať životné situácie v širších súvislostiach, potrebu uznania a prijatia ich spirituálnych a náboženských praktík, možnosť duchovného vyjadrenia, zachovanie dôstojnosti a pocitu vlastnej hodnoty, zažitie bezpodmienečnej lásky, kontinuitu, možnosť vyjadriť hnev a pochybnosti, vedomie, že Boh je na ich strane, možnosť milovať a byť užitočný, pociťovať vďačnosť, schopnosť odpúšťať a prijímať odpustenie a pripraviť sa na umieranie a smrť.

Keď sa starý človek dostane do zariadenia, prechádza zmenou, či už je nábožensky založený alebo nie. Prichádza do nového prostredia, ktoré pre neho prináša nové výzvy. O takýchto výzvach píše bližšie Suchomelová (2021); Obyvatelia domovov pre seniorov, či už nábožensky založení alebo nie, sa musia vyrovnávať s jedinečnými stresovými situáciami spojenými so životom v týchto zariadeniach. Medzi tieto výzvy patrí obmedzenie autonómie, obmedzené možnosti venovať sa koníčkum, nutnosť prispôbiť sa novému prostrediu a dennému režimu, nedostatok súkromia, pocity osamelosti aj uprostred ostatných, nutnosť zdieľať izbu s niekým, s kým si nerozumie, a tiež skúsenosti s chorobou, umieraním a smrťou. Na to, aby sa potreby tohto človeka mohli napĺňať, je dôležité vytváranie blízkeho vzťahu personálu so seniormi. To znamená, že či už ide o duchovnú podporu alebo iné formy podpory, princípom starostlivosti musí byť pristupovať ku každému ako k jedinečnej osobe.

Potreby klientov v tomto zariadení naplňali pastori, pastorační pracovníci, zdravotný a sociálny personál, opatrovatelky, dokonca aj účtovníčka a upratovačky. Pozitívny prístup personálu ku klientom podporoval aj pozitívne prejavy medzi klientmi navzájom. Vnímala som, ako tu v zariadení vznikli nové priateľstvá, skupinky. Klienti sa povzbudzovali navzájom, aktivizovali, pozývali jeden druhého na spoločné programy – chodili ako partia na program.

Záver

Cieľom môjho výskumu bolo zistiť, ako náboženstvo, duchovné aktivity a osobná zbožnosť ovplyvňujú každodenný život klientov v zariadení pre seniorov Senior Garden v obci Horná Seč, a či vplývajú aj na sociabilitu ľudí v zariadení.

V časti Starostlivosť o starého človeka som spomínala, že človek má 14 základných ľudských potrieb. Každú by sme vedeli rozobrať na dielčie, a teda potrieb by bolo oveľa viac. A veľa je aj faktorov, ktoré ovplyvňujú schopnosť človeka si ich naplniť. V starobe človek zvlášť čelí rôznym novým obmedzeniam, strate fyzického zdravia, strate síl, vôle, vedomostí, strate blízkych a pod. V mysli rozvíja čoraz viac otázky o svojej zmysluplnosti, prehodnocuje svoj život, a tieto otázky začínajú v každodennom prežívaní vystupovať do popredia. Sú to duchovné potreby.

V rámci môjho výskumu v zariadení Senior Garden som u klientov vnímala tieto duchovné potreby:

- nájsť zmysel života do ďalších dní, svoju identitu, svoju ľudskú hodnotu, cítiť sa ešte užitočný, potrebu patriť do spoločenstva, potrebu lásky, prijatia, potrebu zmierenia s ľuďmi aj s Bohom, odpustenia, potrebu vyrovnať sa so svojimi zlyhaniami, potrebu mať užší vzťah s Bohom, patriť do komunity veriacich.

Zariadenie sa usiluje o holistickú starostlivosť, teda komplexnú. Ja som si všímala najmä spôsob a aktivity, ktorými ponúka seniorom naplnenie duchovných potrieb.

Poslaním zariadenia je vytvárať pre klientov atmosféru „Božieho domova“, teda príjemnú, empatickú, profesionálnu, prijímajúcu, citlivú, obetavú, srdečnú, láskavú, pokojnú... K tomuto sú vedení a školení všetci interní aj externí pracovníci. Pravidelné pracovné porady personálu, aj neformálna výmena informácií najmä medzi opatrovatelkami bola neprehliadnuteľná. Rovnako aj príjemné a čisté prostredie, „dedinský vzduch“, kikirikanie kohúta alebo pokojné sedenie klientov v záhrade či na priedomí zariadenia. Záujem o bezpečie, pohodu a maximálnu starostlivosť je tu prioritou.

Ako náboženstvo vplýva na život klientov som sa snažila pozorovať aj na pravidelných duchovných aktivitách. Boli to ranné stíšenia s piesňami a modlitbami, stretnutia s pastoračným pracovníkom, cirkevné bohoslužby, omše, skupinky na izbách, spoločné meditácie nad biblickým textom, rozhovory s pracovníkmi, aj s pastormi, ktorých súčasťou bolo aktívne počúvanie klienta.

V zariadení je maximálna kapacita 28 osôb. Počas môjho výskumu sa nikdy nezúčastnilo jednotlivých aktivít všetkých 28 klientov, ale bolo to aj z toho dôvodu, že

niektorí sú už ležiaci a niektorí o duchovné aktivity nemali záujem. Ale dovoľm si tvrdiť, že 2/3 klientov sú veriaci a striedavo sa týchto duchovných aktivít zúčastňovali, aj podľa aktuálneho zdravotného stavu. Na aktivitách sa zúčastňovali aktívne, komunikovali a často pokračovali vo vzájomných rozhovoroch aj vo voľnom čase. Zaujímavé rozhovory o ich viere a osobnej zbožnosti som mala s nimi aj ja osobne.

Pozorovala som, že klienti, ktorí boli v zariadení už dlhšie, boli „zmierení“ so svojim pobytom v zariadení, a definovali ho ako svoj domov. Bolo z nich cítiť spokojnosť, vďačnosť a to, že majú vysporiadaný svoj vzťah k Bohu aj k svojim príbuzným. Mali záujem o spoločnosť ostatných klientov a vzájomne sa tiež povzbudzovali k účasti na aktivitách. Aj oni svojim postojom a prežívaním, svojou prežívanou teológiou, vytvárali podporné prostredie pre novo prichodiacich klientov. U tých bolo opakovane cítiť, že ich adaptačný proces nejaký čas trvá. Toto podporné a priateľské prostredie od už zabývaných klientov bolo veľmi nápomocné. Pozorovala som u niektorých klientov aj to, že oni zariadenie ako svoj domov neprijali, napriek tomu, že už v ňom boli napr. 2-3 roky. Cítili sa odložený, nepotrební, opustení. Bolo zrejmé, že u nich sú prerušené aj rodinné väzby, lebo za týmito klientmi nechodili žiadne návštevy. Aj títo klienti sa zúčastňovali duchovných aktivít, a boli radi v spoločnosti ostatných, ale pozorovala som, že k určitému zmiereniu alebo odpusteniu príbuzným nedošlo. Súviselo to možno aj s tým, že voľakedy sa umiestňovali do starobincov tí seniori, o ktorých sa nemal kto postarať. Dnes to je iné v tom, že príbuzní umiestňujú seniora do zariadenia z dôvodu, že sa o neho nevedia a nevládu postarať. Ak toto senior nerozlišuje, pociťuje ako krivdu, že on síce rodinu má, ale tá sa o neho nechce postarať. Toto som aj zapísala ako dve moje odporúčania pre zariadenie. Jednak komunikovať a ponúkať intenzívnejšie kvalitnú pastoráciu aj príbuzným, ktorí vnímajú, že senior bude mať problém prijať umiestnenie v zariadení. A zároveň moje ďalšie odporúčanie, hľadať možnosti na zvýšenie kompetencií personálu pri starostlivosti o takýchto klientov, ktorým ukotvená teológia bráni prijať svoju novú situáciu, odpútať sa od minulosti a nájsť zmysel svojho ďalšieho bytia. Práve transformácia k novej životodarnej teológii je tu žiadúca, a s tým môže pomôcť kompetentný personál, ale samozrejme aj kvalitná pastorácia. Tento koncept od Doehring (2015) som už spomínala v časti *Miesto opatrovateľa v živote starého človeka*. Bolo to zreteľné aj pri mojej komunikácii s klientmi, ako popisovali svoju situáciu, svoj život, svoje vzťahy... toto sa odvíjalo od ich teológie. Veľa som o tom hovorila so sociálnou pracovníčkou aj inštruktorkou sociálnej rehabilitácie, lebo ma zaujímalo, ako ony vidia klientovu situáciu a ako premýšľajú o takej ďalšej starostlivosti, ktorá by mu pomohla k prežívaniu dobrej staroby a k podpore sociability. Personál mal samozrejme vytvorený

plán rozvoja pre každého klienta, a aj pri takomto type je presne popísaný ďalší postup, ako si formovať a upevňovať dobrý opatrovateľský vzťah ku klientovi, ako získať jeho dôveru, podporovať ho k účasti na aktivitách a zainteresovať do jeho podpory aj pastoračného pracovníka, ktorý v takýchto situáciách s klientmi pracuje individuálne.

Vnímala som priestor aj potrebu intenzívnejšej pastorácie a aj záujem klientov o osobnejší vzťah s pastormi. A to je moje tretie odporúčanie. Myslím si, že by bolo veľkým prínosom, ak by zariadenia mohlo mať pastoračného pracovníka na plný úväzok, alebo takého, ktorý by mohol byť každý pracovný deň aspoň niekoľko hodín k dispozícii klientom. Myslím si, že vtedy by sa oveľa viac prejavil koncept Foucaulta (2007), ktorý zdôrazňuje význam pastora, ktorý sprevádza, duchovne vedie a usmerňuje svoje „ovečky“, a najmä snaží sa viesť každú jednotlivú „ovcu“ v jej osobitosti a jedinečnosti k spáse. Výbornú službu poskytovala klientom inštruktorka sociálnej rehabilitácie, ktorá okrem rôznych tvorivých, rozvíjajúcich aktivít, pravidelne pripravovala pre klientov aj duchovné aktivity vo forme čítania a rozjímania nad biblickým textom, a následné diskusie v skupinkách, ktoré dobrým spôsobom upevňovali identitu a hodnotu človeka v Božích očiach. Navštevovala klientov aj na izbách, kde i ležiaci klienti prijímali jej službu a vnímala som, že čiastočne aj suplovala prácu pastora alebo pastoračného pracovníka.

Pravidelné ranné stíšenia boli pre mňa zaujímavé na pozorovanie aj z toho dôvodu, že na ich organizácii sa striedavo podieľali viacerí zamestnanci, účtovníčka, riaditeľ zariadenia, sociálna pracovníčka, zdravotné sestry, aj pastoračný pracovník. To som vnímala ako podporný faktor pre určité zjednotenie celého spoločenstva a vyjadrenia spolupatričnosti. Súčasťou týchto ranných stretnutí bolo vždy aj prípadné pripomenutie sviatku niektorého z klientov (meniny, narodeniny) a dokonca aj sviatku niekoho z personálu. Bolo milé, keď oslavoval narodeniny riaditeľ zariadenia a klienti mu blahoželali, a potom spolu jedli tortu. Bolo to také rodinné, naozaj taký „Boží domov“. A rovnako príjemné boli aj sviatky ako Deň žien, kedy sa blahoželalo klientkam alebo Deň opatrovateliek, kedy zase dostali ony kvet. V zariadení Senior Garden som vnímala, že vedenie si plne uvedomuje dôležitú úlohu opatrovateliek pri zabezpečovaní kvalitnej kompletnej starostlivosti. Ony aktívne komunikujú s ostatným odborným personálom, posúvajú dôležité informácie o aktuálnom prežívaní klientov a sú aj nápomocné pri prijímaní rozhodnutí o ďalšej starostlivosti alebo zmenách v prístupe ku klientovi. Koncept Hendersonovej (1960) o potrebe akceptácie ošetrovateľa/opatrovateľa ako dôležitého spolupracovníka pri poskytovaní starostlivosti, sa v zariadení naplňoval. Aj moje rozhovory s opatrovatelkami potvrdili, že ich hodnotové nastavenie korešponduje s poslaním

zariadenia, a sú aktívnym a užitočným článkom v každodennej činnosti organizácie. Je pravdou, že ich postavenie v slovenskej spoločnosti je slabé, a ich pracovná pozícia nedocenená. Mám informácie, že niektoré opatrovatelky odišli z tohto zariadenia do iného kvôli o trochu vyššej mzde, ale potom ľutovali, lebo vraj pracovné podmienky, ktoré im poskytovalo toto zariadenie, inde nenašli.

Odpovede na výskumné otázky:

1) Ako náboženstvo vplýva na prežívanie staroby v zariadení a na kvalitu poskytovanej starostlivosti o seniorov?

Ponúkaná široká škála duchovných aktivít vytvára podporné prostredie pre každého klienta, aby mohol prežívať v zariadení dobrú starobu v celkovom pozitívnom nastavení. Efekt aktivít je umocnený prístupom pracovníkov, ktorí jednotne ako tím spolupracujú a flexibilne reagujú na potreby klientov. Duchovné potreby seniorov personál spoznáva cez priamy kontakt s konkrétnym klientom a vyhodnocuje, či teológia, s ktorou senior do zariadenia prišiel, je obmedzujúca alebo životodarná jeho prežívaním a prijatím zmenenej situácie. Ak klient nie je veriaci, pod jeho teológiou rozumiem jeho životnú filozofiu. A podľa jej charakteru je viac-menej postup opatrovateľov rovnaký. Snahou je, aby sa klientovi vytvorili podmienky na naplnenie jeho konkrétnych duchovných potrieb. A práve dostatok času, ktorý klient v zariadení má na premýšľanie, je v súlade s konceptom Foucaulta, ktorý písal o záujme ľudí priblížiť sa Bohu, nechať sa viesť a sprevádzať pastorom po ceste, ktorá im dá zmysel vo viere v jedinečnosť a výnimočnosť svojho postavenia v Božích očiach.

2) V čom je pridaná hodnota pastoračnej moci pre klientov a klientky, personál, zariadenie celkovo?

Pastoračná moc sa prezentuje prostredníctvom jednotlivých aktivít, ktoré vytvárajú dostatočný priestor pre naplnenie duchovných potrieb. Pastoračná moc špecificky dopĺňa celkový koncept komplexnej starostlivosti o seniora. Tento koncept má potenciál zabezpečiť klientovi dobrú starobu spojenú s pozitívnou spiritualitou. Naplnené duchovné potreby, upevňovaná teológia, ktorá dáva zmysel do ďalších dní, ktorá motivuje k záujmu o ostatných, k zmiereniu, ktorá vedie k uzdraveniu duše, je zároveň uzdravujúca aj pre psychiku, vzťahy a aj fyzické telo. Ak si klient vďaka pastoračnej moci upevňuje takúto teológiu, prináša to pozitívne výsledky aj pri napĺňaní ďalších potrieb, pri spolupráci s opatrovatelkami, zdravotníkmi, sociálnymi pracovníkmi, a teda výsledok musí byť viditeľný. Tým pádom sa aj posilnenie jeho sociability bude ako domino efekt dotýkať i

d'alších klientov a prispeje k tej pozitívnej atmosfére v zariadení, ktorú v Senior Garden cítiť už teraz.

Moje odporúčanie pre zariadenie

- 1) zviditeľniť ponuku kvalitnej pastorácie potenciálnym klientom a ich príbuzným
- 2) užšie spolupracovať s pracovníkmi zabezpečujúcimi pastoráciu seniorov v zariadení a spoločne zlepšiť podmienky na posilnenie pastoračnej moci a prehĺbenie osobného vzťahu medzi pastorom a seniorom
- 3) vzdelávaním personálu posilniť kompetencie pracovníkov pri budovaní ich opatrovateľského vzťahu s klientmi

Citlivo vnímať ukotvenú teológiu, s ktorou prichádza senior do zariadenia, a vedieť ho prípadne podporiť k transformácii ukotvenej teológie na životodarnú prežívajúcu teológiu je zručnosť, ktorú je potrebné u personálu rozvíjať, a to výrazne zvýši kvalitu poskytovanej starostlivosti.

- 4) hľadať možnosti, ako viac prepojiť zariadenie so širšou komunitou v obci, napr. umožniť účasť seniorom na väčšom množstve kultúrnych aktivít a podujatí v obci, prepojiť komunitu seniorov so školskými zariadeniami a voľnočasovými organizáciami fungujúcimi pri obci, využiť potenciál jednotlivcov, dobrovoľníkov z regiónu pri tvorbe ďalších aktivít, ktoré by prispeli k naplneniu poslania zariadenia.

Moje podnety pre ďalší výskum

- Proces adaptácie klientov na pobyt v zariadení (ako dlho trvá, ktoré faktory ho ovplyvňujú, skúsenosti personálu, odporúčania pre „pohodový adaptačný proces“)
- Aspekty životodarnej teológie u klientov v zariadeniach inštitucionálnej starostlivosti
- Inštitucionálna starostlivosť o seniorov ako téma spoločenskej diskusie – minulosť, prítomnosť, budúcnosť, vývoj postojov u rodinných príslušníkov, aspekty teológie, ktorá inštitucionálnu starostlivosť pripúšťa a ktorá absolútne odmieta
- Spoločenský status opatrovateľov – motivácia a podpora k výkonu profesie opatrovateľa zo strany spoločnosti, cirkvi, štátu, komunity, škôl
- Priority jednotlivých cirkví v oblasti pastorácie seniorov v zariadeniach inštitucionálnej starostlivosti

Literatúra

- Abu-Lughod, L. (1991). Writing Against Culture. In: Richard G. Fox (ed.). Recapturing Anthropology: Working in the Present. SantaFe: School of American Research Press.
- Akbar, S. H., & Van Cleempoel, K. (2019, November). Mosque as 'House of God' and as 'House of Community': An inquiry into adaptive reuse of an abandoned mosque in Pakistan. Conference Paper. Získané z: <https://www.researchgate.net/publication/337892731>
- Asad, T. (2003). Formations of the secular : Christianity, Islam, modernity. Stanford University Press.
- Berger, L. P. (1999). The Desecularization of the World: A Global Overview. In Beger, L.P. (ed.), The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics. Ethics and Public Policy Center Washington, D.C, pp. 1-19.
- Benner, D.G. (1998). *Care of souls: Re-visioning Christian nurture and counsel*. Grand Rapids: Baker Books.
- Biblia. (2015). *Slovenský ekumenický preklad*. Slovenská biblická spoločnosť.
- Biebricher, T. (2011) Faith-based initiatives and pastoral power, *Economy and Society*, 40:3, 399-420, <http://dx.doi.org/10.1080/03085147.2011.574423>
- Bourdieu, P. (1990). The logic of practice (R. Nice, Trans.). Stanford University Press. (Original work published 1980)
- Bowie, F. (2006). The anthropology of religion: An introduction (2nd ed.). Malden, MA; Oxford: Blackwell.
- Braedley, S. (2023). Body-work-that-isn't: Supporting nursing home residents' autonomy in self-care and sexual expression. In *Unpaid Work in Nursing Homes* (pp. 33-47). <https://doi.org/10.56687/9781447366188-005>
- British Geriatrics Society. (2016). A Brief History of the Care of the Elderly. United Kingdom: Michael Denham. (online). (citované dňa 19.5.2024). Získané z: <https://www.bgs.org.uk/resources/a-brief-history-of-the-care-of-the-elderly>
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping (2nd ed.). Oxford University Press.
- Cobb, M. (2001). The dying soul: Spiritual care at the end of life. Open University Press.

- Clebsh, W., & Jaekle, C. (1967). Pastoral care in historical perspective. New York: Harper.
- Crowther, M. R., Parker, M. W., Achenbaum, W. A., Larimore, W. L., & Koenig, H. G. (2002). Rowe and Kahn's model of successful aging revisited: Positive spirituality—The forgotten factor. *The Gerontologist*, 42(5), 613–620.
<https://doi.org/10.1093/geront/42.5.613>
- Dames, G. A., & Louw, D. J. (2020). The professionalization of pastoral caregiving: A critical assessment of pastoral identity within the helping professions. *Stellenbosch Theological Journal*, 6(2), 103–128. <http://dx.doi.org/10.17570/stj.2020.v6n2.a5>
- Decker, D. (2015). What is pastoral care? Sole Desire Pastoral Care Ministries. Získané z: <https://www.soledesirepcm.com/pastoral-care>
- Doehring, C. (2015). *The Practice of Pastoral Care: A Postmodern Approach*. Westminster John Knox Press.
- Egunjobi, J. P. (2023, October). Pastoral Listening [Presentation]. The Catholic University of Eastern Africa. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18077.69602>
- Ellens, J. H. (Ed.). (2013). *Heaven, hell, and the afterlife: Eternity in Judaism, Christianity, and Islam* (1st ed., Vols. 1-3). Praeger. Bloomsbury Publishing.
- Ezzeddine, P. and Krause K. 2022. Profitable Bodies in Central and Eastern Europe, *Global Dialogue*, 2 (3). Získané z: <https://globaldialogue.isasociology.org/articles/profitable-bodies-and-care-mobilities-in-central-and-eastern-europe>
- Farkašová, D. A kol. (2010). *Hisória ošetrovatel'stva. Učebnica pre odbor ošetrovatel'stva*. Martin. Vydavateľ'stvo Osveta.
- Foucault, M. (1983). The subject and power. In H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics* (pp. 208–28). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. (M. Senellart, Ed. & G. Burchell, Trans.). London: Palgrave Macmillan.
- Friedmanová, A., Judičáková, M. (2010). Starostlivosť o pacientku v terminálnom štádiu podľa modelu V. Hendersonovej. In M. Judičáková, M. Chalupová, Ľ. Miženková, & M. Ištoňová (Eds.), *Kvalitná ošetrovatel'ská starostlivosť – základný predpoklad kvality života pacientov: Zborník referátov z 3. Slovenského*

chirurgického dňa v Košiciach (str. 122-128). Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta zdravotníctva.

- Fürst, W. (2003). "Selbst die Senioren sind nicht mehr die alten..." Münster: Lit Verlag.
- Ghodsee, K. (2016). From Notes to Narrative: Writing Ethnographies That Everyone Can Read. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Gillick, M. R. (2007). The Denial of Aging: Perpetual Youth, Eternal Life, and Other Dangerous Fantasies. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gold, J. G., & Kaufman, S. M. (1970). Development of care of elderly: Tracing the history of institutional facilities. *The Gerontologist*, 10(4_Part_1), 262–274. https://doi.org/10.1093/geront/10.4_Part_1.262
- Gupta, A., & Ferguson, J. (Eds.). (1997). *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press.
- Havelka, M. (2013). Sekularizace, odkouzlení světa a "pluralizace náboženskosti". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(2), 221-240. <https://doi.org/10.13060/00380288.2013.49.2.02>
- Henderson, V. (1960). *Basic Principles of Nursing Care*. London. International Council of Nurses.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice* (Third edition). Taylor & Francis Group.
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. Longmans, Green, and Co.
- Jensen, P. (2023, April 19). Lux Veritas, The impact of secularism on healthcare: Finding ways to promote health and wellbeing while upholding the dignity of human life. Získané z: <https://luxveritas.press/posts/the-impact-of-secularism-on-healthcare>
- Káčerová, M., Mládek, J., & Ondačková, J. (2013). Sociálne služby pre seniorov, typy, veľkosť a priestorová diferencovanosť: Komparácia Českej republiky a Slovenskej republiky. *Regionální studia*, 01(2013). Získané z: https://www.researchgate.net/publication/273413144_Socialne_sluzby_pre_seniorov_v_typy_velkost_a_priestorova_diferencovanost_komparacia_Ceskej_republiky_a_Slovenskej_republiky/citations

- Kašný, J. (Ed.). (2007). Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě: závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR. Karmelitánské nakladatelství.
- Kaylor, B. (2011). Sheep Without a Shepherd (but With an Archbishop): Foucault's Pastoral Power and the Denying of Communion. *Atlantic Journal of Communication*, 19(3), 152-168. <https://doi.org/10.1080/15456870.2011.584507>
- Kimble, M., & McFadden, S. H. (Eds.). (2003). *Aging, Spirituality, and Religion: A Handbook*. Fortress Press.
- Kleinman, A. (2019). *The Soul of Care: The Moral Education of a Husband and a Doctor*. Penguin Books.
- Koenig, H. G. (1994). *Ageing and God: spiritual pathways to mental health in midlife and later years*. New York: The Haworth Pastoral Press.
- Koenig, H. G., & Weaver, A. J. (1998). *Pastoral care of older adults. Creative Pastoral Care and Counseling*. Fortress Press.
- Krupa, S., et al. (2006). *Rozvoj komunitných sociálnych služieb*. Bratislava: Rada pre poradenstvo v sociálnej práci. Získané z: <http://www.rpsp.sk/download/publikacie/rozvoj.pdf> (Citované 25.05.2024).
- Mackinley, E. (2001). *The Spiritual Dimension of Ageing*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- MacKinlay, E. B., & Trevitt, C. (2007). Spiritual care and ageing in a secular society. *The Medical Journal of Australia*, 186(10), S74-S76. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2007.tb01048.x>
- MacKinlay, E. (2022). A narrative of spirituality and ageing: Reflections on the ageing journey and the spiritual dimension. *Religions*, 13(5), 463. <https://doi.org/10.3390/rel13050463>
- Malone, J., & Dadswell, A. (2018). The Role of Religion, Spirituality and/or Belief in Positive Ageing for Older Adults. *Geriatrics (Basel, Switzerland)*, 3(2), 28. <https://doi.org/10.3390/geriatrics3020028>
- Manning, L. K. (2013). Navigating hardships in old age: Exploring the relationship between spirituality and resilience in later life. *Qualitative Health Research*, 23(5), 568-575. <https://doi.org/10.1177/1049732312471730>
- Mareš, P. (1998). Seniori a politika. *Sociologický časopis*, 34(3), 321-337.

- McClure, B. (2011). Pastoral Care. In B. J. Miller-McLemore (Ed.), *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology* (pp. 269-278). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444345742.ch25>
- Mills, L. O. (1990). Pastoral care – History, traditions, and definitions. In R. J. Hunter (Ed.), *Dictionary of pastoral care and counselling* (pp. 836–842). Abington Press.
- Minter, M. (2023, 25. január). What is pastoral care and why is it important? Justice & Mercy International. (cit. 8.6.2024) Získané z: https://justiceandmercy.org/what-is-pastoral-care-and-why-is-it-important/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1LRpdxKAG15jxt67fFIRgZX6Q3dXqM4LvVZaXzGINJpCH4j64ihHazag_aem_AcR4g0uvX_u3YqMRpMF9DdIbVrq6H_G8OkFUbvVdDvzoX0VPci50HnkIyxn9BstaYg-4NVOXYPYKK23gPF4kKIOX
- Mol, A., Moser, I., & Pols, J. (Eds.). (2010). *Care in Practice: On Tinkering in Clinics, Homes and Farms*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Moss, B. (2005). *Religion and spirituality*. Russell House Publishing.
- Nelson-Becker, H., Canda, E. (2008). Spirituality, Religion, and Aging Research in Social Work: State of the Art and Future Possibilities. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 20(3), 177-193. DOI: [10.1080/15528030801988849](https://doi.org/10.1080/15528030801988849)
- Norris, P., & Inglehart, R. (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perkins School of Theology. (n.d.). *What is pastoral care in today's church?* Retrieved June 8, 2024, získané z: <https://theology.smu.edu/blog/what-is-pastoral-care-in-todays-church>.
- Petet, J. R., Al Zaben, F., & Koenig, H. G. (2019). Integrating spirituality into the care of older adults. *International Psychogeriatrics*, 31(1), 31–38. <https://doi.org/10.1017/S1041610218000716>
- Pleizier, T. (2022). Praying / Pastoral Care / Spirituality. In B. Weyel, W. Gräb, E. Lartey & C. Wepener (Ed.), *International Handbook of Practical Theology* (pp. 431-444). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110618150-033>
- Prichard, S. G., Price, S. M., Murphy, J. M., Messerschmitt, J., & Brockman, W. G. (1974). Pastoral counseling. *Journal of Religion and Health*, 13(1), 40-56. <https://www.jstor.org/stable/27505210>

- Rosendal, K. A., Lehn, S., & Overgaard, D. (2023). Body care of older people in different institutionalized settings: A systematic mapping review of international nursing research from a Scandinavian perspective. *Nursing Inquiry*, 30(1), e12503. <https://doi.org/10.1111/nin.12503>
- Rote, S., Hill, T. D., & Ellison, C. G. (2012). Religious attendance and loneliness in later life. *Gerontologist*, 53(1), 39-50. <https://doi.org/10.1093/geront/gns063>
- RMArchitects. (2015, 26. jún). A brief history of housing for older people. (online) (cit. 18.5.2024). Získané z: <https://rm-architects.com/ideas/2015/6/26/a-brief-history-of-housing-for-older-people>
- Růžička, M., & Vašát, P. (2011). Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *AntropoWebzin*, 2011(2), 129-133. <http://hdl.handle.net/11025/6733>
- Seidl, L. (1988). Pastoral care must address spiritual needs of the elderly. *Health Progress*, 69(2), 76–81.
- Schramm, D. (2009). The art of listening. *Ministry: International Journal for Pastors*. Získané z: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2009/08/the-art-of-listening#:~:text=One%20difficulty%20with%20>
- Schultz-Hipp, P. L. (2012). Do Spirituality and Religiosity Increase with Age? In D. O. Moberg (Ed.), *Aging and Spirituality: Spiritual Dimensions of Aging Theory, Research, Practice, and Policy* (str. 85-95). New York, NY: Routledge.
- Siisiäinen, L. (2015). Foucault, Pastoral Power, and Optics. *Critical Research on Religion*, 0(0), 1–17. <https://doi.org/10.1177/2050303214567668>
- Stegeman, D. (2024, 6. február). Shepherd the flock: The pastor and prayer. *Pastoral Ministry, Prayer*. Získané z: <https://pastoral-theology.com/2024/02/06/the-pastor-and-prayer/>
- Stevenson, L. (2014). *Life Beside Itself: Imagining Care in the Canadian Arctic*. Oakland, California: University of California Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitatívneho výskumu: Postupy a techniky metódy zakotvené teórie*. Boskovice, Česká republika: Albert Publishing.
- Suchomelová, V. (2015). Pastoral care in homes for the elderly: Selected issues. *Caritas et Veritas*, 1(2), 122-131. <https://doi.org/10.32725/cetv.2015.038>
- Sulmasy, D. 2002. A Biopsychosocial–Spiritual Model for the Care of Patients at the End of Life. *The Gerontologist* 42: 24–33, Special Issue III.

- Thauvoye, E., Vanhooren, S., Vandenhoeck, A., & Dezutter, J. (2019). Spirituality among nursing home residents: A phenomenology of the experience of spirituality in late life. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/15528030.2019.1631939>
- Tomsic, K. (2002). Pastoral care in the LTC setting: Just as death is part of life, spiritual care should be part of long-term care. *Health Progress*, 83(2), 24–27.
- Tresmontant, C. (1970). *Biblie a antická tradice*. Vyšehrad.
- Turner, V. (2004). *Průběh rituálu*. Computer Press.
- Tyler John, M. (2012). *Story writing in a nursing home: A patchwork of memories*. New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group.
- Watkins, D. R. (2012). Spirituality in Social Work Practice with Older Persons. In D. O. Moberg (Ed.), *Aging and Spirituality: Spiritual Dimensions of Aging Theory, Research, Practice, and Policy* (str. 133-145). New York, NY: Routledge.
- Wilkes, L., Fleming, A., & Cioffi, J. M. (2011). Defining pastoral care for older people in residential care. *Contemporary Nurse*, 37(2), 213-223. <https://doi.org/10.5172/conu.2011.37.2.213>
- Witte, J. Jr., & Alexander, F. S. (2007). *The Church as a Social Service Provider*. Emory University Press.
- Wolekova, H., & Petijová, M. (2007). *Sociálne služby na Slovensku. Analýza ponuky a dopytu [Social services in Slovakia. Analysis of supply and demand]*. Bratislava: SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien. (cit. 25.5.2024). Získané z: <http://www.spo.sk/dokumenty/socialnesluzby.pdf>
- Zákon č. 180/1990, o zmenách predpisov v nemocenskom a sociálnom zabezpečení a materskom príspevku a niektorých ďalších predpisov.